

KRAJINNÁ PANORAMATA BITVY U JANKOVA V THEATRU EUROPAEU

Blanka Altová – Jaroslav Alt – Václav Matoušek – Jan Šimek

1. ÚVOD

Střetnutí švédské a císařské armády u Jankova 6. března 1645 je považováno ze jednu z nejvýznamnějších bitev třicetileté války nejen na českém území, ale přinejmenším v celé střední Evropě. Ačkoliv v řadě ohledů nikterak významně z dobových poměrů nevybočovalo (např. velikostí, strukturou, organizací, výzbrojí a výstrojí armád; nechtí – zvláště Torstenssonovou – k rozhodujícímu střetnutí i živelným až chaotickým průběhem boje, který se vymstil zvláště císařské armádě, když její oddíly daly v závěru bitvy přednost rabování švédského trénu před dokončením úspěšné bojové akce), přesto některé okolnosti činí z jankovského střetu událost výjimečnou. Vzápětí po bitvě, přímo na bojišti překvapil očitě svědky vysoký počet lidských obětí (odhady se pohybují kolem 7000 padlých). Do historie vojenské strategie vstoupil nečekaný, organizačně náročný a především v kontextu pozemních bitev třicetileté války zcela ojedinělý manévr švédské armády, kterým generál Torstensson ještě před zahájením boje zcela změnil poměry na bojišti ve svůj prospěch. V neposlední řadě pak výsledek jankovské bitvy znamenal neobyčejně vážné ohrožení habsburské moci. Císařská armáda byla u Jankova v podstatě zničena, Švédům se otevřela cesta na Vídeň a 35 let trvající válka se zdála být u konce (souhrnně např. *Englund 2000*, 378n).

Mimořádnému významu jankovské bitvy odpovídá i bohatství pramenů a trvalý zájem našich i zahraničních badatelů (souhrnně naposledy *Petráň 1995*, zde další literatura, včetně shrnujícího díla *Z. Hojdy 1975*). Překvapivě na okraji badatelského zájmu však dosud stojí prameny ikonografické. Není naším úmyslem věnovat se všem ikonografickým pramenům. Soustředíme se pouze na sérii tří vyobrazení bitvy publikovaných v 5. svazku *Theatra Europaea (Lotichius 1707)*, jednoho z nejvýznamnějších publicistických děl 17. století.*

2. METODA A HISTORIE STUDIA

Smyslem batailistických krajinných panoramat v *Theatru Europaeu* bylo názorně ilustrovat verbální popis bitvy založený na svědectví jejích přímých účastníků. K tradici provázanosti textu a obrazu v raně novověké publicistice obecně *Harms – Schilling – Wang 1997a*, XI. K *Theatru Europaeu* obecně *Bingel 1969*; v češtině souhrnně *Šimek 2000* a *2002*; k batailistickým vedutám 17. století na příkladu díla *M. Meriana Fuss 2000*. V případě *Theatra Europaea* tvoří krajinná panoramata nedílnou dvojici se slovním popisem císařského generála Melchiora Hatzfelda, resp. s textem jeho dopisu císaři Ferdinandu III.

Na význam studia ikonografických pramenů k poznání bitev třicetileté války jsme poukázali již na příkladu dvojice vedut bojiště u Třebele 1647 (*Matoušek 2005a* a v širších souvislostech *Matoušek 2006*) a na analýze veduty švédského tábora ve Staré Boleslavi 1639/40 (*Altová – Matoušek – Šimek –*

* Studie je součástí projektu *Obraz a realita. Bojiště třicetileté války v Čechách v díle M. Meriana*, který finančně podpořila Grantová agentura České republiky (projekt 404/06/0256).

Karlík v tisku). Pro studium jankovských panoramat jsou důležité především zkušenosti z bojiště u Třebele. Podobně jako bitva u Třebele, odehrála se i bitva u Jankova ve venkovské krajině, jejíž ráz se do současné doby nikterak významně nezměnil. V obou případech se jedná o relativně členitý prostor, s bohatou sítí drobných vodních toků a vodních nádrží, pokrytý pestrou mozaikou různorodého vegetačního pokryvu. V poměrně rozsáhlých lesních porostech jsou dochovány výrazné povrchové reliktury zaniklých lidských aktivit (zvláště zemědělské činnosti), které v kombinaci s kartografickými prameny umožňují pokus o zpětnou rekonstrukci vývoje krajiny od současnosti do poloviny 17. století (k metodě studia vývoje krajiny na základě kombinace archeologických, kartografických a historických pramenů stručně *Matoušek 2005b*; podrobně v kontextu bojiště u Třebele *Matoušek 2006*). Oproti analýze vedut třebelského bojiště rozšíříme rozbor série jankovské o aspekt umělecko historický.

Rozboru bitvy z vojenského hlediska i jejím politickým důsledkům byla vzhledem k jejímu významu věnována značná pozornost. Z domácí literatury zaujme ve své komplexnosti a důkladnosti dosud patrně nepřekonaná kritická studie Pinskerova (1901). Votický právník a regionální historik se ve svém rozsáhlém pojednání neomezuje na popis čistě vojenské stránky střetnutí, ale na základě analýzy katastrů a dalších pramenů zasazuje událost do širšího kontextu soudobého života v regionu. Při líčení pohybů armád před bitvou vychází z přehledových prací rakouských i švédských dějin i speciálních studií věnovaných švédskému působení v závěrečné fázi třicetileté války (mj. i Dudíkových „Schweden in Böhmen und Mähren“), základním pramenem pro samotné střetnutí a jeho bezprostřední důsledky jsou mu jednak relace z *Theatra Europaea*, pracuje ale i s archivním materiálem válečného archivu ve Vídni a votické klášterní kroniky (v příloze je připojen přepis všech těchto základních pramenů v původním německém znění). Trvalá hodnota Pinskerovy práce spočívá v konfrontaci pramenných údajů s reálnou terénní situací na bojišti. Vedle exaktního verbálního popisu jednotlivých fází bitvy Pinsker připojuje i jejich grafické znázornění ve formě dvou plánů. V závěru si všímá i údajně dobové lidové písně pojednávající o bitvě, kterou však hodnotí značně kriticky (dle závěrů současného bádání si ovšem v tomto směru počíná příliš unáhleně – srv. *Petráňová 1995*). Pinsker byl ke své práci motivován jednak snahou rozšířit obecné povědomí o jankovské bitvě, především se však chtěl kriticky vyrovnat s prací jiného regionálního historika, Antonína Norberta Vlasáka, který vydal roku 1873 dosti zmatený popis této události. Páter Vlasák ve svém příspěvku ve statisticko-historickém nástinu okresu Votického vycházel ze zpráv obsažených v *Theatru Europaeu*, vzhledem k terénu bojiště je však interpretoval zcela mylně (mezi nejzásadnější omyly patří popis základního rozestavení armád, kdy Švédové podle jeho názoru stáli tam, kde ve skutečnosti byli císařští – viz *Vlasák 1873*, 83, podrobný rozbor jeho omylů a nepřesností viz *Pinsker 1901*). I ve Vlasákově pojednání najdeme přepis písně „Táh' generál Gec k Jankovu“ (hodnocenou Vlasákem velmi vysoko jako pozoruhodnou památku na bitvu v lidovém podání).

Mezi články Vlasáka (1873) a Pinskera (1901) vyšla ještě dvě díla, která se bitvou obšírněji zabývají. První byla práce moravského zemského historiografa Bedy Dudíka pojednávající o švédských operacích na českém a moravském území v závěrečných letech třicetileté války (*Dudík 1879*, 110–126), druhou pak druhý díl *Českomoravské kroniky nové doby* z pera profesora rakouských dějin Antonína Rezka, jehož dílo je až dosud jediným syntetickým zpracováním českých dějin od 30. let do konce 17. století (*Rezek 1890*, 396–404). Zatímco Dudík si práci značně usnadnil, když při líčení okolností švédského vpádu do Čech a jeho průběhu použil doslovnou několikastránkovou citaci z díla „oficiálního“ švédského dvorního historiografa Bogislava von Chemnitz (z jeho několikasvazkového díla o válečných operacích švédských vojsk v říši, vydaného poprvé v polovině 17. století, ostatně vychází většina prací zabývajících se třicetiletou válkou a Švédy – viz *Chemnitz 1858*) a místo popisu bitvy předkládá německý překlad Torstenssonovy relace švédské vládě z 10. března 1645, Rezek pracuje při popisu Torstenssonova vpádu s množstvím pramenů, v detailech opravuje Dudíka a vymezuje se i vůči nepřesnostem (především v toponymech) V. svazku *Theatra Europaea*. Samotný průběh bojů však Rezek popisuje velmi zkratkovitě a navíc podobně jako Vlasák zavádějícím způsobem (první fázi bitvy a smrt generála Götze situuje zcela mylně k Chrastišovu – viz *Rezek 1890*, 404).

Velmi důkladným pojednáním o Torstenssonově vpádu do Čech 1645 i samotné bitvě u Jankova je německy psaná práce Paula Gantzera (*Gantzer 1904*). První část této studie je věnována důkladnému kritickému zhodnocení všech dostupných pramenů, Gantzer se kromě obecně známých zpráv přetištěných v *Theatru Europaeu* zaobírá i popisem bitvy v jiných soudobých dějepisných dílech, kromě tištěných zpráv využívá i korespondence mezi důstojníky navzájem či vojáky a politiky, ať už na švédské či

císařské straně. Dále se Gantzer dopodrobna věnuje průběhu tažení a svou studii uzavírá rozbořem bitvy, který doplňuje samostatnou kapitolou střízlivě a objektivně hodnotící vývoj střetnutí a příčiny vedoucí nakonec ke katastrofě pro císařskou armádu.

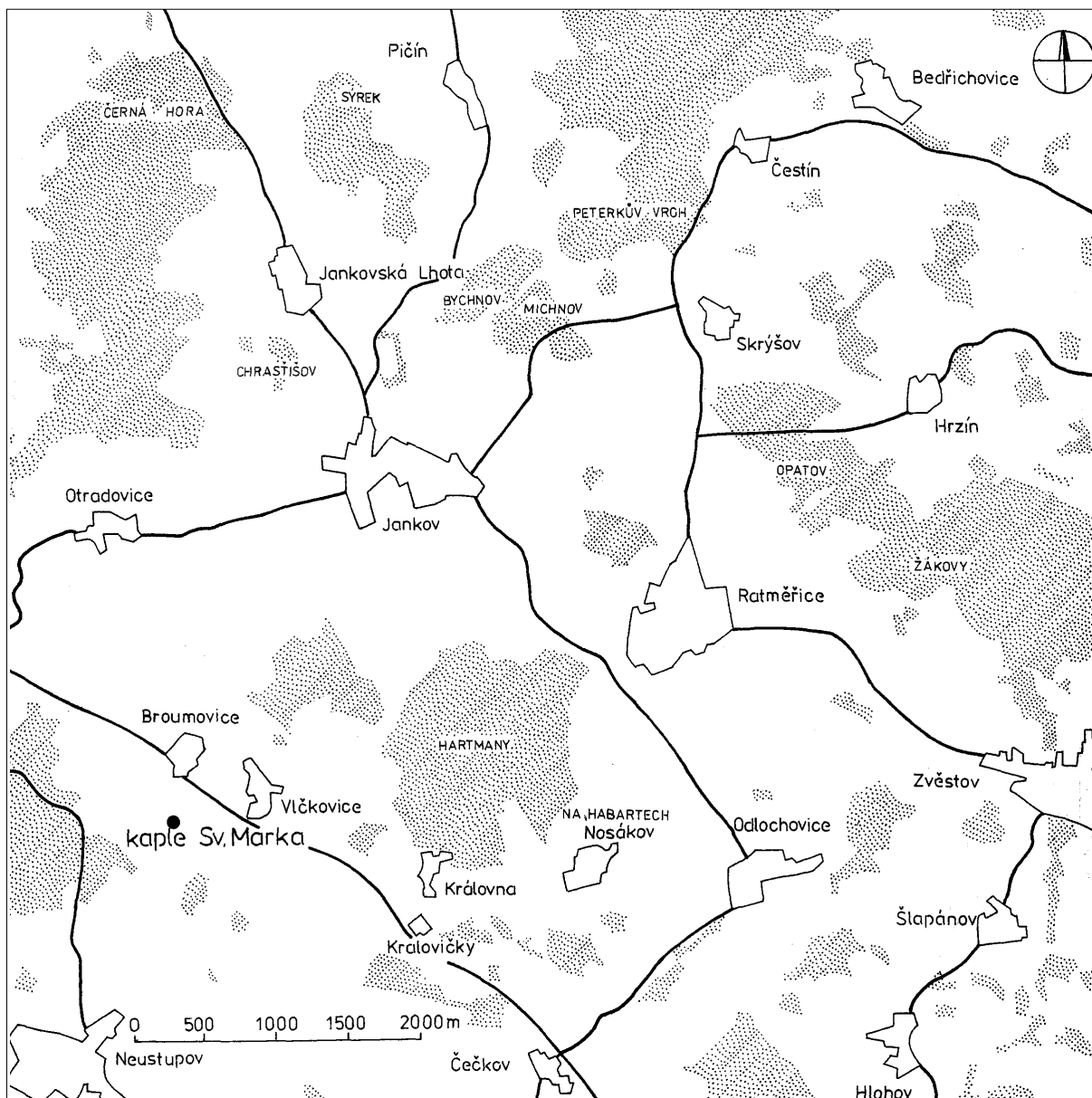
Z období mezi světovými válkami pocházejí dvě česky psané práce nestejněho významu a kvality. Čeněk Habart ve své práci o sedlčanském a votickém regionu určené široké veřejnosti přiznaně přebírá Pinskerův popis bitvy i jeho závěry, bádání tedy v žádném ohledu neobohacuje (Habart 1998, 338–347). Důležitější je Götzův životopis od Františka Martíneka (Martínek 1932). Vzhledem k neslavnému konci císařského maršála u Jankova, což už záhy po bitvě vedlo ke svalování hlavního dílu odpovědnosti za porážku právě na něj, Martínek věnuje podstatnou část své práce líčení poslední Götzovy bitvy – především přitom vychází ze studie Pinskerovy, zde obsažené poznatky ale zpřesňuje a rozšiřuje.

U příležitosti 300. výročí bitvy vyšlo ve Stockholmu kolektivní dílo švédských historiků „Slaget vid Jankov“, které představuje nejobsáhlejší a nekomplexnější shrnutí poznatků o bitvě (Slaget 1945). Práce je bohužel dostupná pouze ve švédském originále, české odborné veřejnosti její strukturu a hlavní poznatky v ní obsažené představil Zdeněk Hojda ve svém příspěvku o literatuře a edicích pramenů k bitvě u Jankova, uveřejněném v roce 330. výročí bitvy ve Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka (Hojda 1975 – srv. Hojda 1995, kde se též autor věnuje jankovské bitvě speciálně ve švédském dějepisectví). Ve stejném sborníku byl otištěn i kratší rozbor bitvy Václava Šustra (Šustr 1975), citující Theatrum Europaeum i Pinskera, opírající se však především o výše zmiňovanou jubilejní publikaci švédskou. Šustr později toto své pojednání rozšířil a vydal ve formě samostatné brožury (Šustr 1994). Třístapadesáté výročí bitvy roku 1995 česká historiografie kromě popularizujícího článku Eduarda Maura (Maur 1995) vzpomenula odbornou konferencí a především pak speciálním sborníkem (Petráň 1995). Bitvě samotné se věnuje příspěvek Jiřího Fidler (Fidler 1995, 37–59; tentýž badatel je autorem stati o bitvě u Jankova v popularizující práci „Slavné bitvy naší historie“ – Čornej – Bělina 1995, 134–137), doplněný pojednáními o osudu praporů a korouhví z bitvy (Turek 1995, 61–64), osídlení na území bojiště (Coufalík 1995, 105–111), rozbořem slovesných památek o bitvě (Petráňová 1995, 77–103) a obecným historickým povědomím o ní (Havel 1995, 73–77). Další příspěvky pak bitvu zasazují do širšího kontextu organizace dobové armády (Romaňák 1995, 143–151) a vůbec způsobu vedení války v závěrečném období třicetileté války (Frankenberger 1995, 153–154), zhodnoceny jsou i souvislosti tažení roku 1645 s operacemi švédského spojence Jiřího I. Rákocziho (Dangl 1995, 119–125) a role Dolního Rakouska ve švédských strategických záměrech (Broucek 1995, 155–174).

Přestože popis tažení i samotné bitvy najdeme i u Miroslava Toegela (1980), hlavním cílem jeho článku je ukázat důsledky jankovské porážky ve vnitřní i zahraniční politice habsburské monarchie, vedle jiných zpráv současníků a dokumentů úřední povahy přitom jako první využívá i korespondence vojenských a politických elit monarchie z českých archivů. Soukromé korespondence, v tomto případě ovšem nevojíka a nepolitika, využil i Daniel Doležal, který svou edicí dopisů regenta arcibiskupských statků Jiřího Františka Milíčovského zprostředkoval pohled na bitvu z perspektivy „obyčejného hospodáře“ (Doležal 2001, 45–53).

Pouhou zmínkou přechází ve svých monografických zpracováních třicetileté války bitvu u Jankova Josef Polišenský (Polišenský 1960, 196; týž 1970, 229), pro nějž je jen další epizodickou událostí dlouhého konfliktu bez větších důsledků (o podružnosti jankovské bitvy v Polišenského nazírání třicetileté války svědčí i to, že v obou svých pracích Jankov lokalizuje do východních Čech). Podstatně důkladněji se Jankovu přirozeně věnuje švédský historik Peter Englund, který v bitvě vidí možná vůbec nejvýznamnější střetnutí celé války – jelikož jedním z hlavních důvodů Torstenssonova vítězství bylo podle jeho názoru lepší využití dělostřelectva, obohacuje Englund vylíčení průběhu bitvy exkurzem o artilerii ve třicetileté válce (Englund 2000, 378–387).

Pomineme-li knihu vydanou obcí Jankov pro rodáky a přátele regionu, kde pochopitelně nechybí ani kapitola věnovaná bitvě (zde je přetištěn i Erbenův český překlad Hatzfeldova dopisu císaři, poprvé publikovaný v Časopisu Českého musea roku 1845 – viz Pavlovský 2006, 43–46), je poslední prací – ovšem nepublikovanou – studie Martina Kryla, který navázal na dílo Pinskerovo a studium jankovského bojiště rozšířil ještě o důkladný povrchový archeologický průzkum (Kryl 2006).

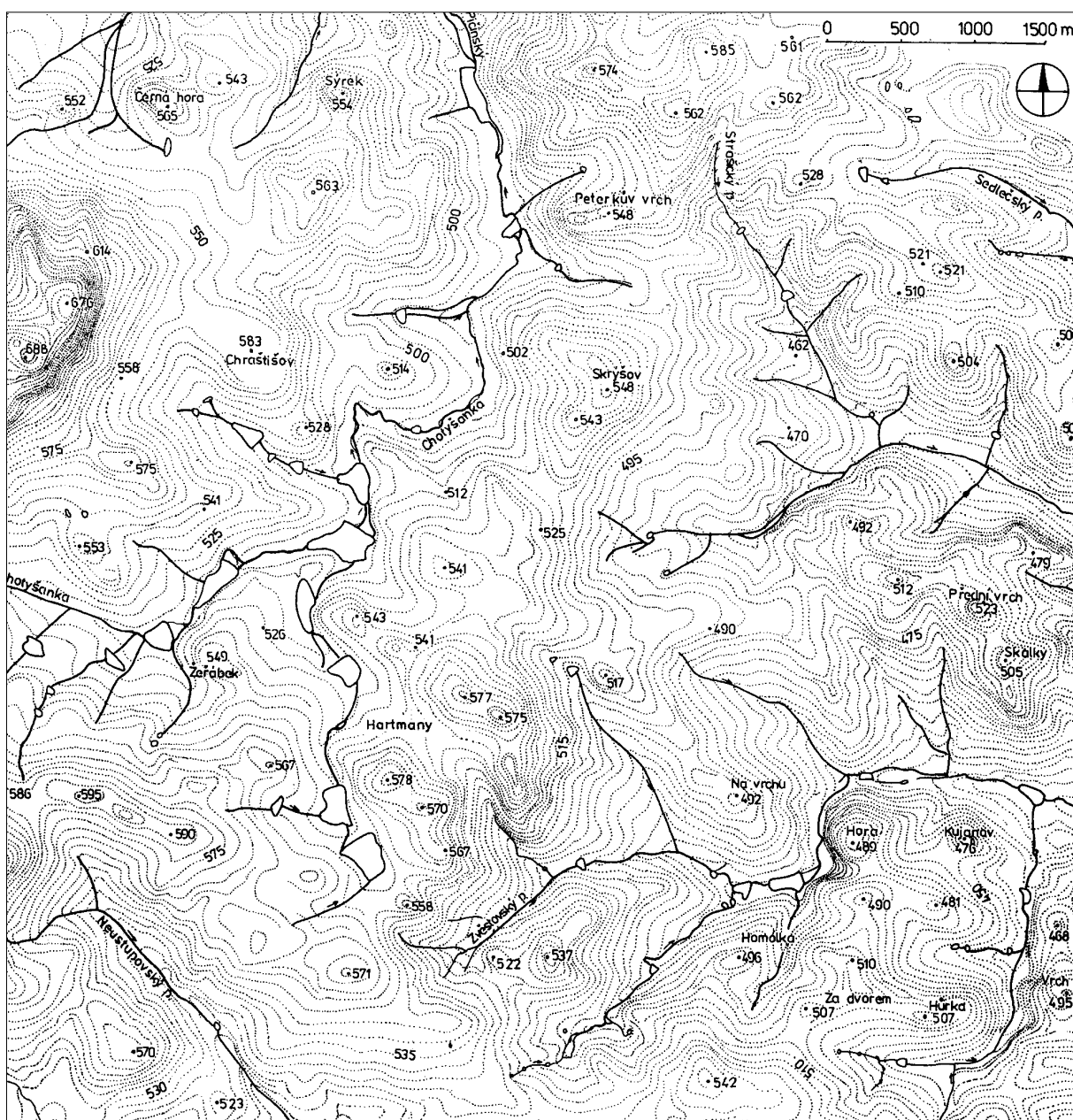
1. les 2. Jankov - názvy sídel 3. OPATOV - místní názvy

Obr. 1. Zjednodušená současná mapa sídel a cest v prostoru bojiště. Všechny kresby M. Fábiková

3. GEOGRAFICKÉ VYMEZENÍ JANKOVSKÉHO BOJIŠTĚ. MORFOLOGICKÉ A HYDROLOGICKÉ POMĚRY, SÍDELNÍ SÍŤ

Jankovské bojiště se nachází ve středočeském kraji, v jižní části okresu Benešov (*obr. 1–3*). Západní okraj bojiště se nacházel přibližně 4 km východně od Votic. Nezávisle na sobě se Č. Pinsker (*c. d.*) i kolektiv švédských autorů (*c. d.*) – a po nich řada dalších badatelů – shodují na následujícím prostorovém vymezení bojiště. Na západě ohraničovaly bitevní pole prudké stráně pohoří Džbány s trojicí dominantních vrcholů o výšce 670 – 688 – 676 m n. m. Směrem na sever klesá pohoří k Černé hoře (565 m n. m.). K jihu klesá terén do širokého údolí potoka Chotyšanky až na úroveň 520 m n. m. Dále na jih se poté údolí zvedá směrem k vrchu Na Kozině (678 m n. m.). Od severovýchodního úpatí vrchu na Kozině se směrem jihovýchodním táhne téměř 4 km dlouhý a 600–700 m široký oblý hřbet s nejvyššími body 595 – 590 – 571 – 550 m n. m. Tento hřbet uzavíral bojiště z jihu. Hranici východní nelze jednoznačně vymežit. S největší pravděpodobností však bojiště nepřesahovalo linii vrchů (od jihu) Homolka

Obr. 2. Celková mapa morfologických a současných hydrologických poměrů. Výřez odpovídá mapě na obr. 1

(496 m n. m.) – Hora (489 m n. m.) – Přední vrch (523 m n. m.), dále směrem severovýchodním údolím Strašického potoka. Na severovýchodě ohraničoval bojiště patrně ve směru západ–východ protažený Peterkův vrch (548 m n. m.). Další průběh severní hranice předpokládáme směrem západním přes údolí Pičinského potoka/resp. Chotyšanky k vrchu Sýrek (554 m n. m.), resp. jižněji k bezejmenné kótě 563 m n. m. a dále k již zmíněné Černé hoře severně od Džbánů. Maximální rozměr naznačeného polygonu měří od severu k jihu (resp. od severozápadu k jihovýchodu) necelých 7 km, ve směru západ východ zhruba 5 km.

Prostor uvnitř takto vymezeného polygonu je značně členitý. Přibližně ve dvou třetinách šířky probíhá od severovýchodu k jihozápadu v mírném oblouku táhlý a široký hřbet, který bojiště rozděluje na dvě části. Na severu začíná hřbet vrchem Skryšov (548 m n. m.) a směrem na jih pokračuje přes kóty 541, 543 a opět 541 m n. m. V jižní části přechází v lese Hartmany do soustavy dvou výrazných vrcholů (577 a 575 m n. m.) a krátkého hřbetu s nejvyššími body 578, 570 a 567 m n. m.). Celkově je hřbet od Skryšova po Hartmany 3,5 km dlouhý a zhruba 1 km široký. Nad přilehlá údolí je převýšen o 40–50, v oblasti Hartman až o 70–80 m.

Kromě zmíněného dělicího hřbetu nacházíme v prostoru bojiště ještě řadu dalších dílčích vrchů. Velmi vysoká důležitost je v západní části bojiště přičítána vrchu Chrastšov (583 m n. m.). Významnou roli sehrály v bitvě patrně i jihovýchodně od Hartman kóty 522 a 537 m n. m. a východně od Hartman kóty 517 a 492 m n. m. (Na vrchu).

Prostor bojiště zaplňuje poměrně hustá hydrologická síť, kterou tvoří povodí tří hlavních toků. Západní část odvodňuje směrem severním bohatě rozvětvené povodí potoka Chotyšanky. Severovýchodní část odvodňuje směrem východním soustava Strašického potoka a jihovýchodní část bojiště odvodňuje rovněž směrem východním soustava Zvěstovského potoka. Na všech potocích, zvláště na Chotyšance a jejích přítocích v jihozápadní části bojiště, je vytvořeno velké množství rybníků.

V prostoru bojiště nacházíme dnes poměrně hustou síť sídel, z nichž většina existovala již v době bitvy (k vývoji osídlení v prostoru bojiště *Habart 1994; Coufalík 1995*) – obr. 2. Nejvýznamnějším a také největším sídlem v západní části bojiště je Jankov (původem ze 14. století) a v části jihovýchodní Ratměřice (nejstarší písemná zmínka k r. 1220). V době bitvy existovala ještě řada menších sídel. Severozápadně od Jankova Jankovská Lhota (1408), západně Otradovice (13. století), jihozápadně Broumovice (kolem pol. 13. století) a dvůr Vlčkovice (konec 13. století). Jižně od Ratměřic Nosákov (1318) a o jeden kilometr dále na východ Odlochovice (1350). Dva kilometry severně od Ratměřic se nacházela ves Skryšov (1318). Soustava tří malých osad jižně od lesa Hartmany, Královna, Královičky a Mouřeniny, byla založena až v 18. století.

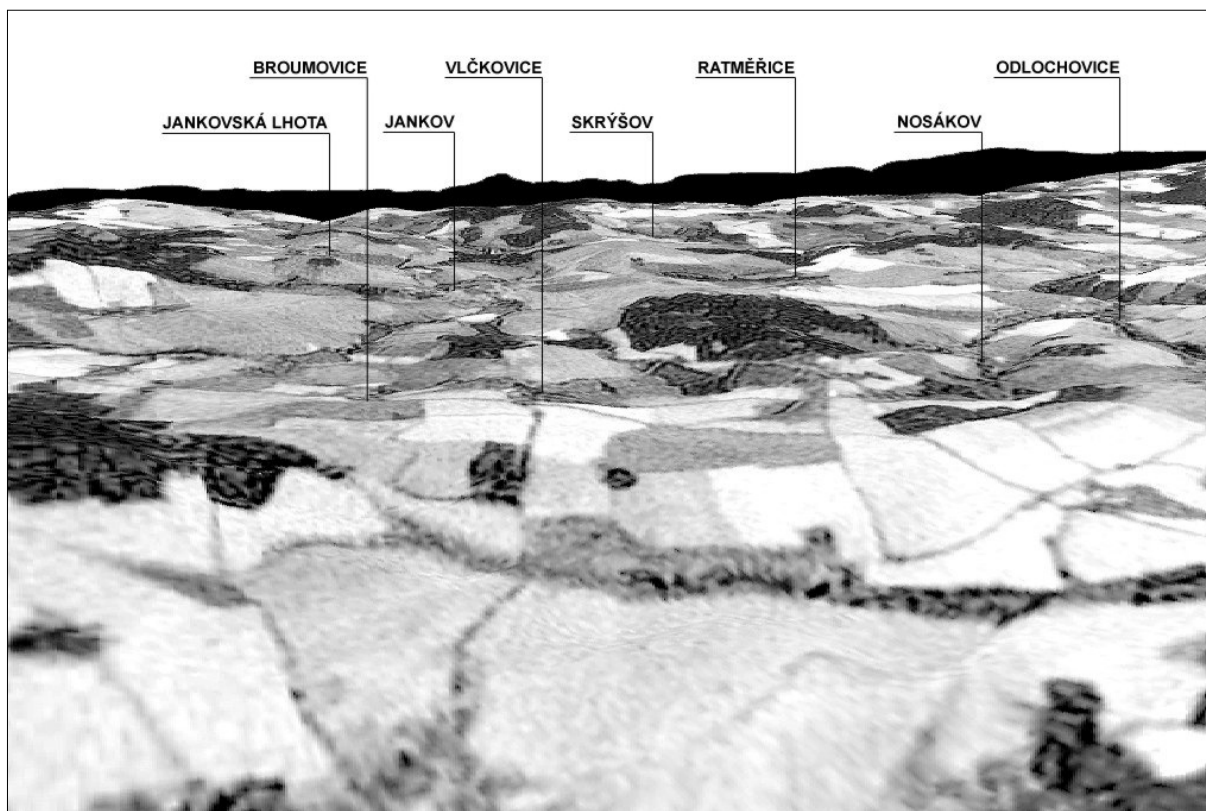
Jádro bojiště, kde se odehrály patrně veškeré významné bojové akce 6. března 1645, se nacházelo na poměrně malém prostoru 3×3 km vymezeném na severozápadě východním okrajem Jankova, na jihozápadě Broumovicemi a přilehlým dvorem Vlčkovice, na jihovýchodě prostorem Nosákov – Odlochovice a na severovýchodě Ratměřicemi. Počáteční, dopolední část bitvy se odehrávala v jižní, velmi členité části tohoto prostoru, tj. na linii Broumovice – Vlčkovice – Nosákov – Odlochovice a v členitém terénu lesa Hartmany. Odpoledne se boj přesunul severněji na přehlednější linii Jankov – Ratměřice.

4. BITVA U JANKOVA V 5. SVAZKU THEATRA EUROPAEA

4.1. Texty

Jak jsme již výše naznačili, vycházíme z předpokladu, že verbální popis bitvy tvoří v *Theatru Europaeu* s krajinnými panoramaty nedílnou jednotu. Dříve než přikročíme k rozboru jednotlivých panoramat, považujeme proto za vhodné zmínit se alespoň stručně o textech publikovaných na s. 703–716 (plné znění uvádíme v *Exkurzu I*). Texty se skládají z několika relativně samostatných částí. Zprávu uvádějí dva anonymní stručné texty psané z pozice strany císařské (s. 703–704). Poté následuje obsáhlá zpráva císařského generála Hatzfelda (s. 705–710). Za ní je uvedena další anonymní zpráva účastníka bitvy na straně císařské (s. 711–712). Závěr tvoří stručný text psaný z pohledu švédské strany (s. 713–716).

Prvé dvě zprávy podávají jen velmi stručné a obecné informace. Prvá zpráva bitvu ani nelokalizuje, velmi torzovitě informuje o průběhu bitvy, kořisti a obětech. Druhá zpráva již bitvu alespoň přibližně lokalizuje a přináší poněkud podrobnější a souvislejší přehled o průběhu bojů.

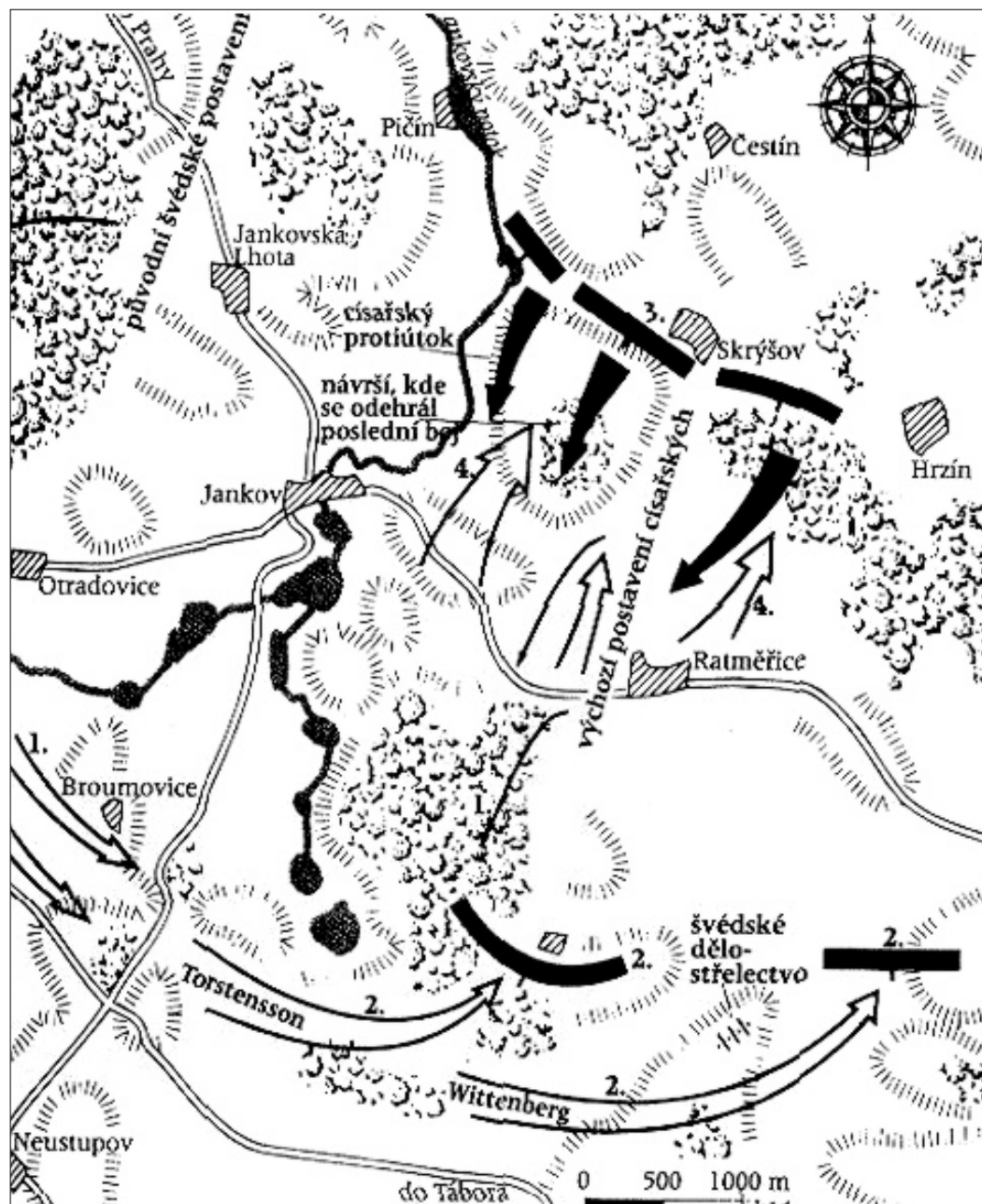
Obr. 3. 3D model krajiny bojiště. Pohled od jihu. GISAT s. r. o.

Nejobsáhlejší a nejpodrobnější je zpráva Hatzfeldova. Ovšem ani Hatzfeld neudává přesnější údaje o lokalizaci bitvy. V úvodu se zmiňuje o své počáteční poloze mezi Jankovem a Voticemi a také o tom, že Švédové leží na kopci za Jankovem. Tím ovšem Hatzfeldova zpráva vyčerpala veškeré ověřitelné lokace a dále již záleží na čtenáři, do jaké míry je schopen na základě kombinace textu a vedut sledovat průběh bojů. Hatzfeld popisuje švédský manévr proti levému císařskému křídlu a počáteční útok císařské armády vedený generálem Götzem. Líčí, jak se Götz ocitl v jakési soutěsce mezi lesy, nad níž již byly rozloženy švédské jednotky. Hatzfeld navrhl Götzovi ústup a sám se pokusil zorganizovat pomoc jezdeckem, které mělo přispěchat kolem lesa. Dorazil však pozdě, po své levici spatřil zničené císařské oddíly. Zbylé císařské jednotky se stáhly „zpět na výšinu... k našemu jezdecktu“, kam je pronásledovali, patrně přes les, Švédové. Prvý útok Švédů byl odražen.

Poté se Hatzfeld pokusil zastavit ústup na jakési výšině, resp. snažil se své jednotky znovu zformovat. Vyhlédl si pozorovací stanoviště na vrchu, kde stál předešlého dne ráno a organizoval pohyb a rozmístění vojska tak, aby nemohlo být Švédy obklíčeno. Císařští se střídavými úspěchy odolávali švédským útokům. V jedné chvíli císařské oddíly na levém křídle prošly kolem blíže neurčené vsi, v níž „předtím bylo hlavní stanoviště“ (císařské?), vyhnaly Švédy z kopce a začaly drancovat zde ponechané švédské zásoby. Na dalších místech, zvláště na pravém císařském křídle však Švédové přešli úspěšně do útoku. Spolu s celou armádou se dal nakonec na ústup i generál Hatzfeld, byl však v jakémsi lese na úzké cestě zajat.

Druhá císařská zpráva je nepoměrně stručnější a navíc poněkud zmatená, neboť klade smrt generála Götze již do úvodní fáze švédského přesunu před bitvou. V poslední, švédské zprávě opět nenacházíme žádné upřesňující údaje. Orientaci na bojišti však napomáhá v literatuře hojně citovaná zmínka o tom, že Švédové neměli ve svém táboře dostatek vody a museli proto napájet své koně v rybníce „mezi oběma armádami, neboť nepřítel držel výšinu po své pravé a naší levé ruce“. Většina císařské armády však setrvala na (blíže neurčených) pozicích z předchozího večera.

Poté se Torstensson rozhodl vyrazit na pravou stranu a ke kapli na výšině. Císařští švédský manévr vystihli, ale Švédové výšinu dobyli rychle. V dalším líčení se švédská zpráva doplňuje se zprávou Hatz-

Obr. 4. Rekonstrukce průběhu bitvy podle P. Englunda 2000

feldovou. Hlavní císařský nápor na výšinu přišel pozdě, kvůli „úzkému lesu“. Poté švédská jízda obsadila dvůr před výšinou. Generál Götz obsadil lesy a výšiny, „které mu byly svěřeny“. Pravé křídlo císařských, které nemohlo projít skrze les, postupovalo vlevo kolem lesa a narazilo na pravé křídlo Švédů.

Císařští ustoupili, resp. utekli, generál Götz padl. Švédové při postupu ukořistili téměř všechna děla císařského levého křídla, které uvízlo v lese. Císařští nakonec ustoupili do míst, kde stáli v noci, Švédové obsadili výšinu před nimi a následně císařské téměř obklíčili. Císařským se však podařilo probít ze sevření. V následných bojích se podařilo císařskému levému křídlu obsadit švédské zásobování a začalo drancovat. Na závěr začaly ustupovat nejprve císařské jednotky na pravém křídle, později celá císařská armáda.

Pokusíme-li se ve zkratce shrnout obsah jednotlivých zpráv, pak se dozvídáme následující sled informací. V blízkosti Jankova došlo 6. března k bitvě císařské a švédské armády. Na počátku boje oddělovala obě armády blíže neurčená výšina. Švédové se utábořili na kopci za Jankovem, lokalizace císař-

ského tábora není upřesněna. Před bitvou napájeli Švédové koně u rybníka, který se nacházel mezi oběma armádami. Při napájení koní ostřelovalo Švédy císařské dělostřelectvo umístěné na výšíně „po levé ruce Švédů a pravé ruce císařských“.

6. března brzy ráno se Švédové přesunuli „po své pravé ruce“ na výšinu, pod níž se nacházel dvůr. Císařští, jmenovitě generál Götz, švédský manévr vystihli, ovšem nestačili se přesunout včas, neboť jim v postupu bránil hustý les. Výšinu obsadil pouze předsunutým oddílem, který švédskému postupu nedokázal zabránit. Vzápětí Švédové obsadili i dvůr pod výšinou.

Oddíly generála Götze byly zničeny na okraji blíže neurčeného lesa v jakési soutěsce. V boji zahynul i sám Götz. Generál Hatzfeld se snažil Götzovým oddílům pomoci a hodlal obejít hustý les zprava (z pohledu císařské armády), přijel však pozdě.

Císařské jednotky ustoupily a boj se přenesl na blíže neurčenou výšinu. Císařští ustupovali, v jednu chvíli jim hrozilo obklíčení. Nakonec se císařská armáda stáhla do míst, kde předchozího dne nocovali a zde se pokoušeli zformovat k protiútok. V jedné fázi boje obešly císařské oddíly (kyrysníci) blíže neurčenou vesnici a napadly švédský trén. Byly však zahánány na útek. Nakonec se obrátila na útek celá císařská armáda. Výše popsaná verbální rekonstrukce odpovídá kresebné rekonstrukci bitvy publikované P. Englundem (*obr. 4*).

4.2. Krajinná panoramata

4.2.1. O autorovi

Předposlední a poslední vyobrazení jankovské série jsou signované „C. Mardefeldt Obrist deli(n)“. Autora můžeme identifikovat jako Konrada (Conrada) Mardefeldta (von Massberg), 1610–1688. Podle P. Englunda šlo o jednoho z mnoha úspěšných kariéristů třicetileté války. Původně se jmenoval Maesberg a pocházel z německé měšťanské rodiny. Ke švédskému vojsku se dobrovolně přidal v r. 1628. Ve 40. letech byl plukovník Mardefeldt generálním inspektorem všech švédských pevností v severním Německu. Bitvy u Jankova se zúčastnil ve funkci hlavního ubytovatele (kvartýrmistra) Torstenssonovy armády. Díky svému kreslířskému nadání se stal spolupracovníkem M. Meriana, kterému dodával vlastnoruční podklady pro četné batailistické rytiny (*Slaget 1945*, 132n; *Englund 2000*, 429).

4.2.2. Rozbor krajinných panoramat

Text doprovází série čtyř vyobrazení mezi s. 716–717. Na prvé ilustraci je schématicky zobrazeno uspořádání vojsk před bitvou (*obr. 5*).

Ordnung der Kayserlich/und Schwedischen Haupt Armaden/wie solche in Böhmen bey Janckowitz vor dem Trefen gegen ein ander gestanden/den 24 February und 6. Marty Anno 1645.

Legenda k prvnímu zobrazení, císařské a švédské bojové šiky u Jankova v Čechách, uvnitř s popisem regimentů:

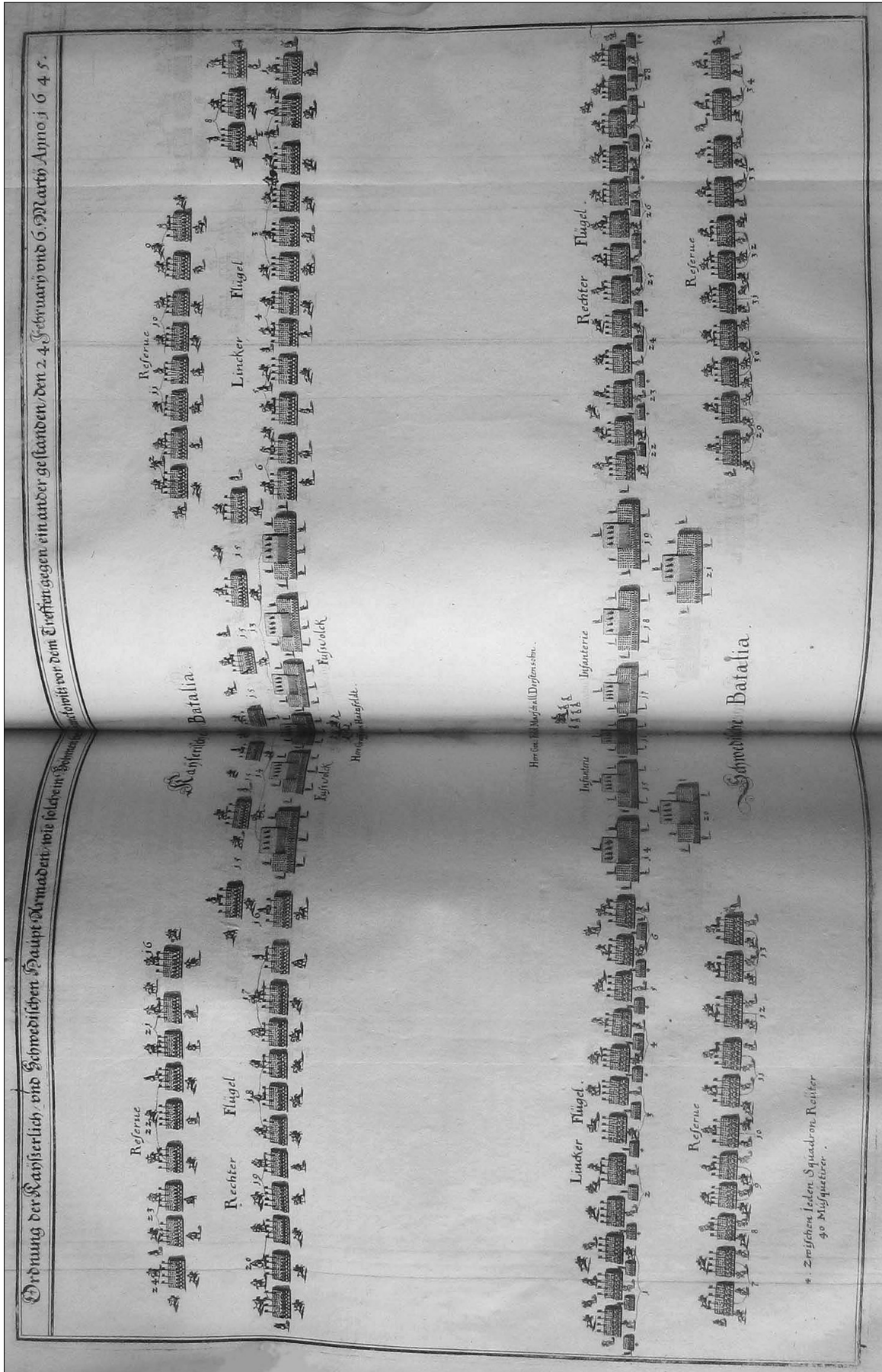
Císařské šiky. Levé křídlo: 1. plukovník Sporck, 2. Johann de Werth, 3. Geling, 4. Fleckenstein, 5. Kolb, 6. La Pierre, 7. Pompejo, 8. Trauditz, 9. Hatzfeld, 10. Bock, 11. Waldeck, 12. Nassau. Batalion. 13. pěchota bavorského kurfiřta, 14. pěchota generála Götze, 15. jezdeckto saského kurfiřta pod plukovníkem von Callenberg. Pravé křídlo: 16. Pompejo, 17. starý Piccolomini, 18. mladý Piccolomini, 19. Henot, 20. Pallavicin, 21. Salm, 22. Gonzaga, 23. Broauy, 24. Topff.

Švédské šiky. Levé křídlo: 1. Landgraff, 2. Hamerstein, 3. Duglass, 4. Gustav Horn, 5. D'Avancour, 6. Tidemann, 7. Müller, 8. Pentz, 9. Reusch, 10. Bütler, 11. Risengrütt, 12. Denneberg, 13. Reichart. Batalion. 14. Bolckmann, 15. Paikel a Seenstät, 16. Mortaigne, 17. Lind a Wrangel, 18. starý modrý regiment, 19. Ribbing a Axelsohn, 20. Gustav a Jordan, 21. Axel Lilie a Copey. Pravé křídlo: 22. Fritzleve, 23. Rab, 24. markrabí, 25. falckrabí, 26. Jordan, 27. Wittenberg, 28. životní pluk, 29. Wittkop, 30. Rochow, 31. Axel Lillie, 32. Halbrecht, 33. Goltstein, 34. Dörffling. NB 4. mezi každou skupinou jezdců 40 commendirte mušketýrů

Druhou ilustrací je panorama zobrazující celkovou situaci bojiště (*obr. 6*).

PARTE, 24. FEBR. ST. VET 6. MARTII ST. N. ANNO 1645. FACTUM.

Gelegenheit des Orths bey IANCKOW in Böhmen, d adie Schlacht Zwischen den ROM kay, Ihr Bayerischen und Thur Sachsischen an einem, und den königl: Schwedischen ARMEEn anders theils, den 24. Febr: St. Vet. Und 6. Marty St. N. Anno 1645. vorgangen ist.

Obr. 5. Uspořádání císařské a švédské armády u Jankova v Čechách. Lotichius 1707, mezi s. 716–717. Siražovská knihovna. Digitalizace T. Blažková

Legenda. *A švédská armáda v batalionu, B císařský batalion bavorského a saského kurfiřta, C kopepec, na který brzy ráno císařští přivezli děla a stříleli na Švédy jedoucí k vodě, D kopec a kaple, kde se Švédové objevili dříve nežli tak mohli učinit císařští, E les kam císařští dragouni byli hnáni švédskou pěchotou, F dvorec – obsazený švédskými dragouny, zde se začal první boj, G les, který bránili císařští, neboť se nemohli dostat ke kapli D dříve nežli Švédové, H kopce, na které švédský polní maršál přispěchal s jedním křídlem a osadil tam několik děl, aby ostřeloval císařské při ústupu, I švédské dělo, K kde se odehrál první boj pěchoty, zde také zahynul polní maršál Götze, L vsi, které císařští zapálili při ústupu, M kopce, kterých si všimli císařští při ústupu, N toto je místo, kde se konal poslední a nejtvrděší boj, O kde se císařští, vojáci bavorského a saského kurfiřta znovu seřadili po prvním boji.*

V souladu s textem je na vyobrazení výslovně pojmenována pouze obec Jankov (Iankow). Dalšími zachytnými body jsou kaple (D), k níž směřoval počáteční švédský přesun a dvůr (F), který Švédové na počátku bitvy obsadili. Jestliže víme, že švédská armáda přišla na jankovské bojiště od západu, utábořila se „na kopci za Jankovem“ a ráno 6. března se přesunula napravo k výšině s kaplí, potom můžeme potvrdit Pinskerův předpoklad, že na počátku obsadili Švédové táhlý hřbet s kaplí sv. Marka a pod ním se nacházející dvůr Vlčkovice (kaple je vyznačena ještě na 1. vojenském mapování; Č. Habart 1998, 99 upřesňuje, že kaple byla zrušena v r. 1779 a zbořena r. 1785).

V takovém případě můžeme vyobrazení orientovat ve shodě se současnou kartografickou normou. Vycházejíce z naznačeného předpokladu můžeme se pokusit o pravděpodobnou interpretaci jednotlivých prvků vyobrazení. Ve shodě s realitou spatřujeme mírně severozápadně od Jankova obec Jankovskou Lhotu (charakterizována v legendě jako jedna ze vsí, které císařští zapálili při ústupu). Za Jankovskou Lhotou je ve směru jihozápad – severovýchod rozložena švédská armáda. Jestliže v textu je uvedena poloha švédského tábora v noci z 5. na 6. března „na kopci za Jankovem“, pak podle vyobrazení se jednalo o prostor severního úbočí Džbánů. Soudě podle polohy tábora vůči mokřině východně od Jankovské Lhoty a potoka vytékajícího z této mokřiny, mohli bychom rozložení švédského tábora hledat ještě na úbočí Černé hory a severovýchodně od tohoto vrchu pod kótami 543 a 554 m n. m. (vrch Sýrek).

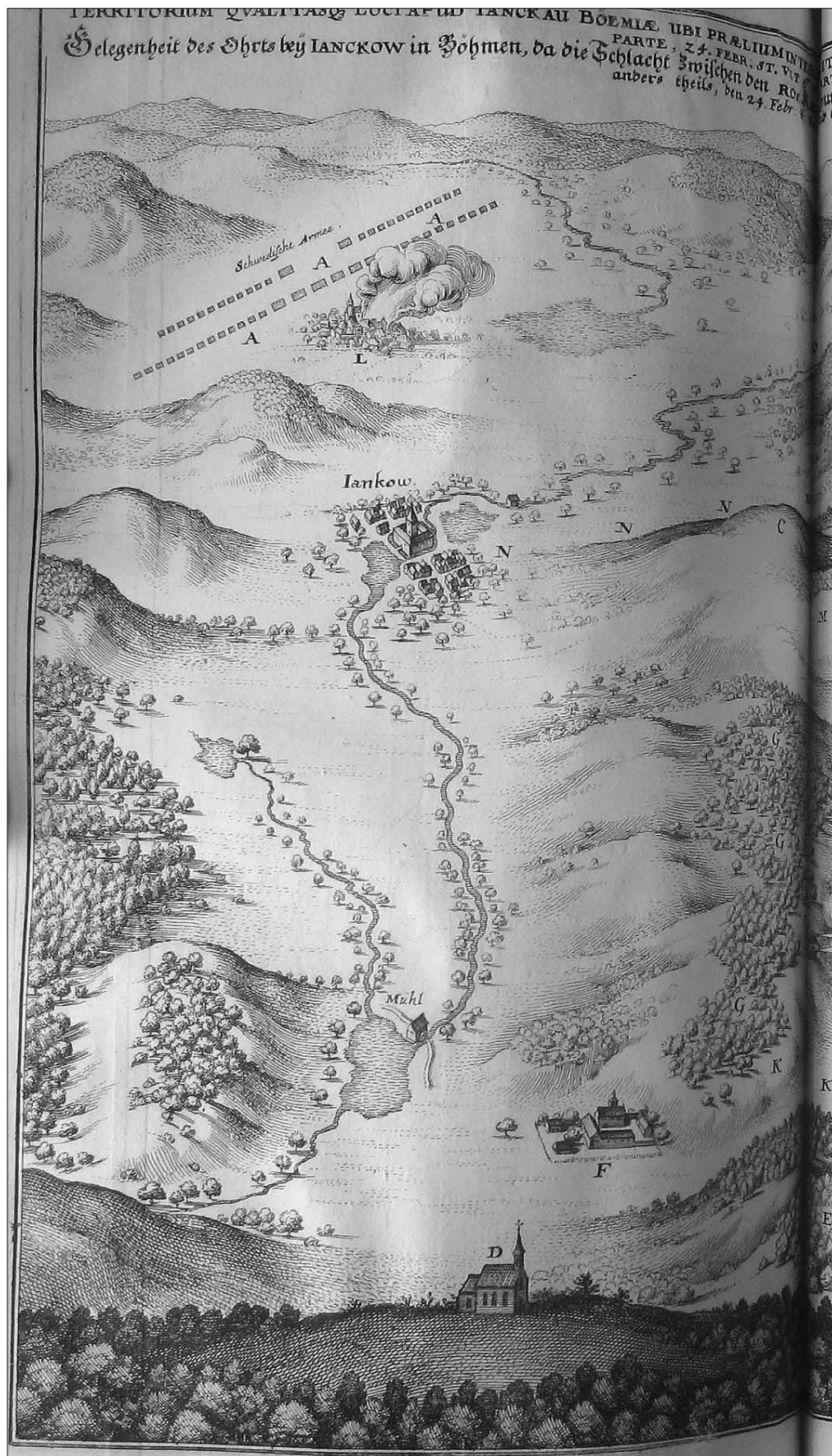
Severozápadně od Jankova bychom vrch se zarostlým temenem mohli snad interpretovat jako vrch Chrastišov (v rozporu s realitou je však na vedutě Chrastišov doplněn na jihu a severu ještě dalšími dvěma nižšími kopečky). Jižně od Jankova nacházíme oproti realitě mimořádně zjednodušenou a torzovitou soustavu dvou (?) potoků a dvou rybníků, přičemž u většího jižního rybníka je vyznačen mlýn (Mühl). Přesná interpretace těchto vodních toků a rybníků je zcela nemožná.

Za předpokladu, že sakrální stavba D je skutečně zaniklá kaple sv. Marka a dvůr F je dvorem Vlčkovice, pak postrádáme obec Broumovice nacházející se pouhých 500 m západně od Vlčkovic. Rozsáhlou členitou soustavu, ve východní části pokrytou lesem, která se nachází severovýchodně od Vlčkovic, můžeme interpretovat jako les Hartmany (pouze s tou výhradou, že na vedutě Vlčkovice leží přímo na úpatí Hartman, ve skutečnosti jsou Vlčkovice od Hartman vzdáleny zhruba 700–800 m). Tato interpretace je velmi důležitá, neboť Hartmany můžeme ztotožnit s lesem, jímž procházely jednotky generála Götze (G) a na jehož jižním a jihovýchodním okraji se odehrály první boje, resp. kde byly zničeny Götzovy oddíly (K).

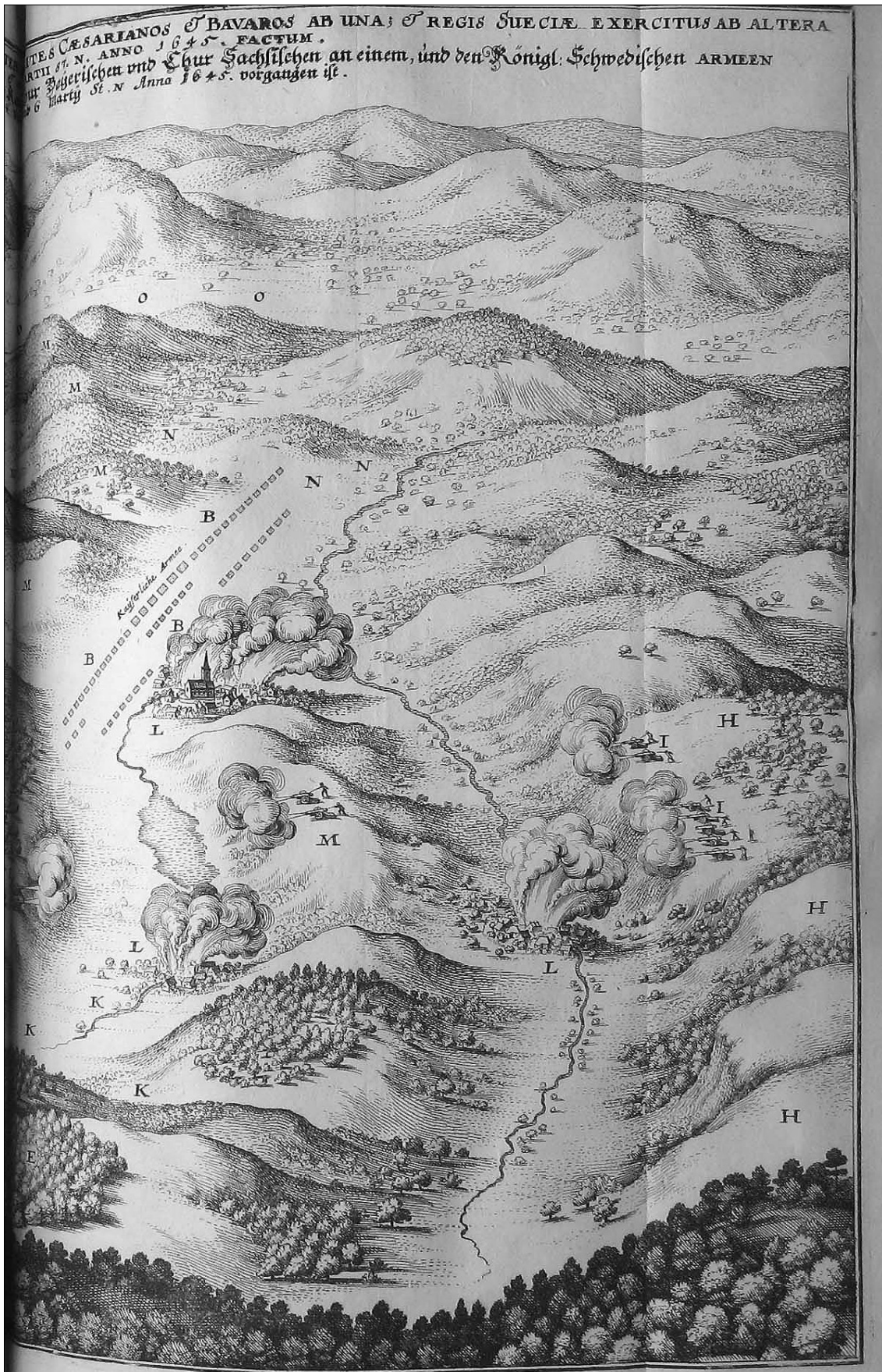
Z vyobrazení je zcela evidentní, že boj se odehrál v horní části nosákovského údolí (resp. údolí Zvěstovského potoka) a na horní hraně údolí. Lze jen spekulovat, zda soutěskou, resp. „jámou“, do níž přivedl Götze své oddíly, je v Hatzfeldově zprávě míněn až sevřený závěr nosákovského údolí nebo již boční velmi úzká rokle, kterou patrně k Nosákovu Götze z Hartman vyšel směrem jihovýchodním (rokle mohla být oproti současnosti otevřená o 200–300 m hlouběji do lesa než dnes – srv. exkurz věnovaný povrchovému průzkumu bojiště). Nelze vyloučit, že Hatzfeld spatřil poprvé Götzovy oddíly právě v tomto bočním údolí. Tomu by odpovídalo určení, že Götze měl hustý les za sebou i po své levici.

Hořící ves v nosákovském údolí můžeme interpretovat jako obec Nosákov. Rozsáhlý rybník za Nosákovem jednoznačně identifikovat nelze. Hořící obec s kostelem severovýchodně od Hartman můžeme identifikovat jako Ratměřice. Severovýchodně od Nosákova patrně hoří Odlochovice.

Zatímco zalesněný hřbet oddělující Nosákov od Odlochovic (kóty 522 a 537 m n. m.) je zobrazen vcelku věrohodně, vodní toky jsou zachyceny naopak zcela mylně. Zvěstovský potok teče za Nosákovem nikoliv do Ratměřic, nýbrž do Odlochovic. Směrem od Ratměřic naopak teče drobný levobřežní přítok Zvěstovského potoka. Trasa Zvěstovského potoka nesměruje za Odlochovicemi do údolí východně od Ratměřic, nýbrž pokračuje na východ na Zvěstov a Libouň, kde se spojuje s potokem Strašickým.

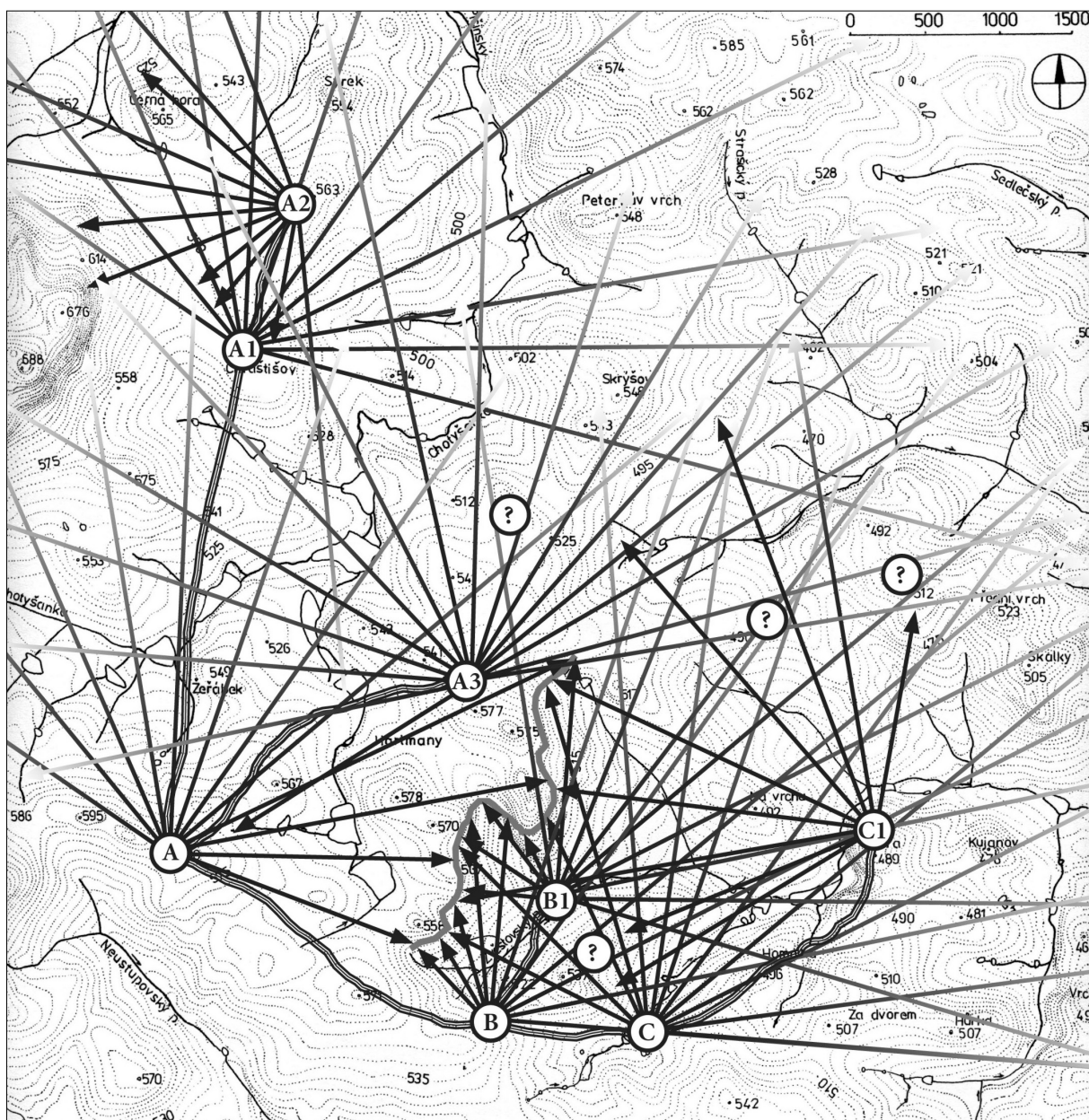

Obr. 6. Celkový plán bojiště u Jankova. Lotichius 1707, mezi s. 716–717.

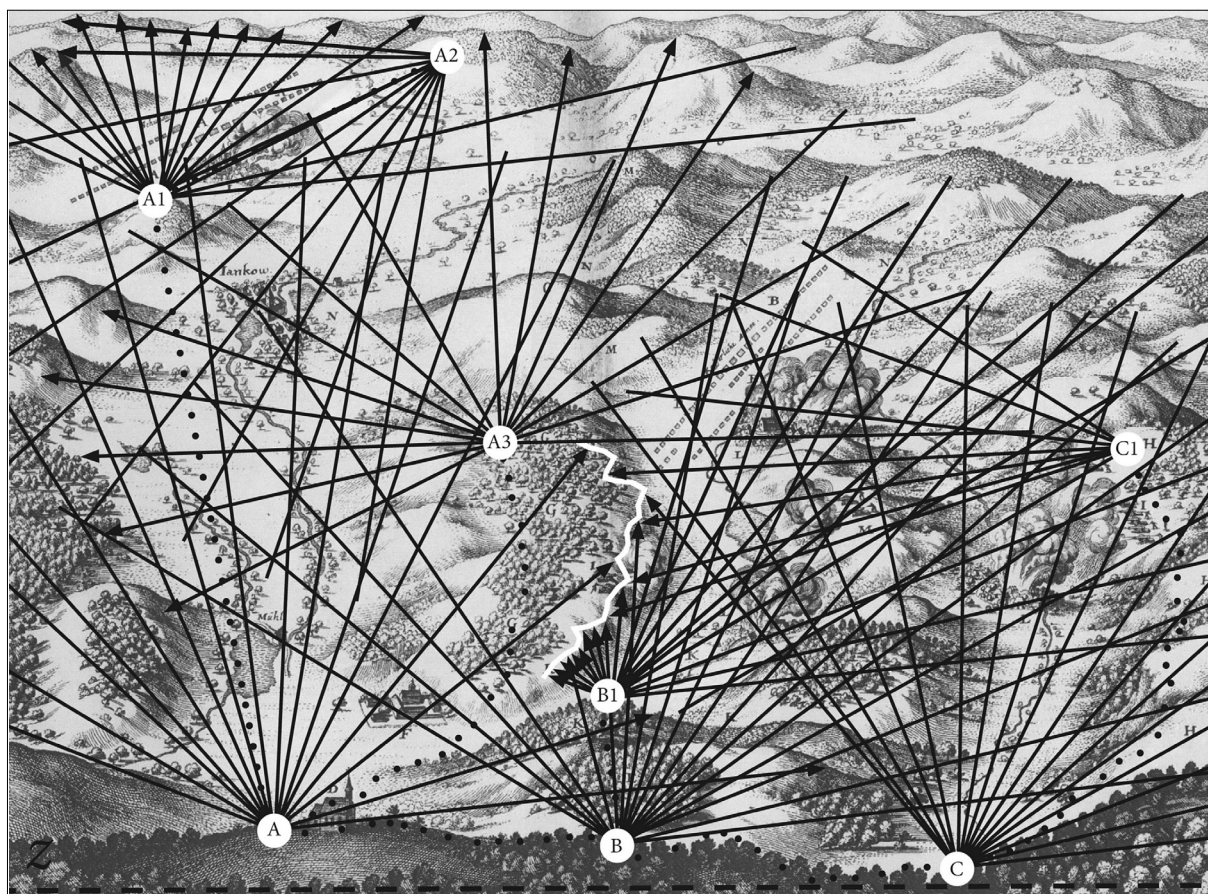

Z rozmístění švédských jednotek (H, I) vyplývá, že Torstensson se nezastavil na hřbetu s kaplí sv. Marka, nýbrž část svých jednotek rozmístil v širokém oblouku až 1500–2000 m jihovýchodně a východně od Hartman. Zde je patrně třeba hledat vysvětlení opakovaně zmiňované hrozby obklíčení císařského vojska. Z vyobrazení lze usuzovat, že císařská armáda mohla být po neúspěchu u Nosákova a následném švédském postupu na sever sevřena patrně v širokém mělkém údolí v prostoru Ratměřic.

Na úrovni Ratměřic můžeme pozorovat levé křídlo císařské armády, jejíž postavení se táhne směrem severovýchodním, zhruba po spojnici Ratměřic a Skryšova (obec Skryšov ovšem na veduté zobrazena není). Severně od Hartman potom sledujeme soustavu vrchů lemovanou (podle skutečnosti) na západním úpatí potokem Chotyšankou. Východně od Jankova je vyznačen kopec (C), z něhož císařská

Obr. 7. Mapa morfologických a hydrologických poměrů krajiny bojiště s pozorovacími body a směry. A, B, C – předpokládaná základní stanoviště pozorování; A1, A2, B1, C1 – stanoviště umožňující detailnější vizuální průzkum krajiny a odpovídající kresebný záznam. A3 – stanoviště pozorovatele na závěrečném panoramatu poslední fáze bitvy. Stanoviště s otazníky – další předpokládaná stanoviště pozorování. Klikatka na úrovni východní části Hartman – výhled omezující linie při pozorování z bodů B, B1, C, C1. Tmavé linie mezi body A–A1–A2–A3, B–B1, C–C1 – předpokládané cesty pozorovatele/ pozorovatelů. Zpracoval J. Alt

Obr. 8. Základní pozorovací body a směry na úvodním panoramatu bojiště (srv. s obr. 7).
 Tečkované linie – předpokládané cesty pozorovatele/pozorovatelů.
 Čárkovaná linie – pomyslná poloha diváka. Zpracoval J. Alt

děla ostřelovala Švédy napájající před bitvou koně. Kopec můžeme s největší pravděpodobností ztotožnit s prostorem kót 541 a 525 m n. m. Při předpokládaném dostřelu děl kolem 500–800 m se lze domnívat, že Švédové napájeli své koně v některém z rybníků na jihozápadním okraji Jankova.

Linii, kde se konaly poslední boje (N) můžeme identifikovat zhruba se spojnicí Jankov – Ratměřice a dále na sever. Ústup císařské armády probíhal patrně především po hřbetu oddělujícím na počátku bitvy obě armády (M). Prostor, kde se generál Hatzfeld pokoušel zformovat po ranním neúspěchu u Hartman znovu svou armádu (O), můžeme, ovšem s jistou dávkou opatrnosti, hledat zhruba v úrovni jižního úpatí Peterkova vrchu.

Přestože interpretace dílčích prvků panoramatu a jejich identifikace s popisovanými událostmi 6. března 1645 nepůsobí větší obtíže, nelze přehlédnout řadu dílčích problémů a nejasností. Ze srovnání s realitou krajiny je na první pohled zřejmé, že na vyobrazení je přehnaně zdůrazněna („zdramatizována“) morfologie terénu. S výjimkou Hartman a Chrastišova je krajina modelována do podoby táhlých oblých hřbetů, nízkých návrší a širokých mělkých údolí (s výjimkou závěru údolí nad Nosákovem). Autor vyobrazení naopak krajinu zaplnil množstvím samostatných bochníkovitých kopců a strmých srázů (jediné strmé srázy na území celého bojiště můžeme nalézt v délce asi 700–800 m severovýchodně od Odlochovic – na vedutě je v těchto místech umístěna část švédské artilerie).

Dále je zřejmé, že autor značně zjednodušil (v západní části) nebo přímo zkreslil (ve východní části) vodní síť. Pouze torzovitě je zobrazena sídelní síť. Zcela schází vsi Broumovice a Skrýšov. Jižně od Nosákova schází osada Podolí, západně od Jankova postrádáme Otradovice. Na celé vedutě scházejí jakékoliv komunikace (s výjimkou krátkého torza u mlýna severozápadně od Vlčkovice). K problematice rekonstrukce vegetačního pokryvu se vyslovíme ve zvláštním exkurzu.

Obr. 9a. *Současný pohled na Chrastšov od jihu. Foto J. a B. Altovi*

Z legendy vyplývá, že první panorama mělo sloužit k celkové orientaci na bojišti, resp. jako úvod k třídílné sérii vyobrazení bitvy. Autor do jisté míry na této přehledné ilustraci v náznacích předznamenává, co bude obsahem dalších dvou obrazů, a čtenáři, resp. divákovi usnadňuje úvodním obrazem orientaci v krajině bojiště. Na úvodním vyobrazení jsou vyznačena všechna důležitá místa bitvy počínaje počátečním postavením armád, přes první ranní střetnutí až po závěrečné odpolední boje. Vyznačena jsou i sídla, která byla v průběhu bitvy zničena. Kromě hořících obcí dodávají vyobrazení dramatický ráz i střelící švédské dělostřelecké baterie. Švédská děla střílí zdánlivě nesmyslně do prázdných údolí. Domníváme se však, že kompozicí švédských baterií v jihovýchodní části bitevní krajiny chtěl autor upozornit, resp. vymezit výřez bojiště, který vidíme na vyobrazení následujícím. Za velmi důležitou považujeme kompozici v jižní/spodní části veduty: mlýn s rybníkem – kaple sv. Marka (D) – dvůr Vlčkovice (F) – zalesněné návrší (E). Ze vztahu jednotlivých prvků kompozice vyplývá, že autor na této vedutě pozoruje bojiště směrem od jihu na sever.

Prvé krajinné panorama z pohledu historika umění

Jedná se o výřez plošného a z kolmé ptačí perspektivy viděného krajinného plánu s dodatečně vystínovaným reliéfem kopcovité krajiny a zakreslenými sídly a pozicemi švédské a císařské armády a odstřelovanými lokalitami s rozmístěním dělostřelců. Takto široký záběr mohl vzniknout pouze skládáním kresebných náčrtků pořizovaných z různých stanovišť. Vzhledem ke členitosti terénu nelze takto velký krajinný úsek přehlédnout z jednoho bodu. Předpokládaná stanoviště, odkud pozorovatel náčrtky pořizoval, jsou zakreslena v mapě morfologických a hydrologických poměrů (*obr. 7*) a současně vyznačena i v rytině (*obr. 8*). V krajině nejsou zaznamenány cesty mezi jednotlivými sídly. Terénní vlny lemují krajinný výřez, který však není výtvarně komponován, ale jeho okraje protínají masivy pahorků. Je to výřez půdorysu vojenských pozic. Iluze pahorkatého terénu tvoří i vnitřní členění krajinného plánu a naznačuje směry pohledů do krajiny z pozice od kaple D a vytyčují směry vojensky důležitých linií.

Charakter krajiny je kromě zvládnutého reliéfu určen hustým listnatým porostem na vrcholcích pahorků a řídkým porostem podél vodotečí, cest a kolem sídel. Listnatý charakter porostu může mít pouze ikonický význam, bez ohledu na skutečnost. Bitva probíhala 6. března, kdy bylo podle písemných pra-

Obr. 9b. Současný pohled na Chrastišov od severoseverovýchodu. Foto J. a B. Altovi

menů mrazivé počasí, takže stromy jistě nebyly v té době olistěné. Prameny výslovně neuvádějí, zda byla krajina pod sněhem. Dále jsou v plánu krajiny výrazně označeny rybníky, potoky a bažiny, které v ten čas mohly být zamrzlé. Ikonický význam mají i obrazy ostřelovaných sídel, rozlišují se vsi s kostelem a bez kostelů. Konkrétnější podobu má jmenovitě uvedený Jankov, dvorec F a kaple D.

Orientačními body v krajinném výřezu je dvorec F (Vlčkovice) – pozice E – mlýn – Jankov. První obrazový plán s kaplí D není součástí krajinného plánu, ale má charakter předsazené veduty (kulisy), tedy komponovaného pohledu na siluetu krajiny s výraznou dominantou kaple, viděné z pozice stojícího pozorovatele. Stavba kaple slouží jako fixní bod při pohledu do krajiny a spojuje první panorama s panoramatem následujícím, určuje posun v pohledu pozorovatele. Tato veduta ikonicky určuje místo bitvy, pozici pozorovatele a otevírá pohled do krajiny, která je viděna z jiné pozice, z ptačí perspektivy.

Pozorovatel procházel po hřebenu s kaplí (D), základní linku pohybu tvoří body A, B, C, z nichž mohl přehlédnout scénu v maximálním rozsahu. Z těchto stanovišť odbočoval na místa umožňující detailnější mapování terénu a zakreslení podrobností, které při pohybu po základní lince zůstávaly skryty nebo byly již hůře rozeznatelné vzhledem ke vzdálenosti (A1, A2, B1, C1).

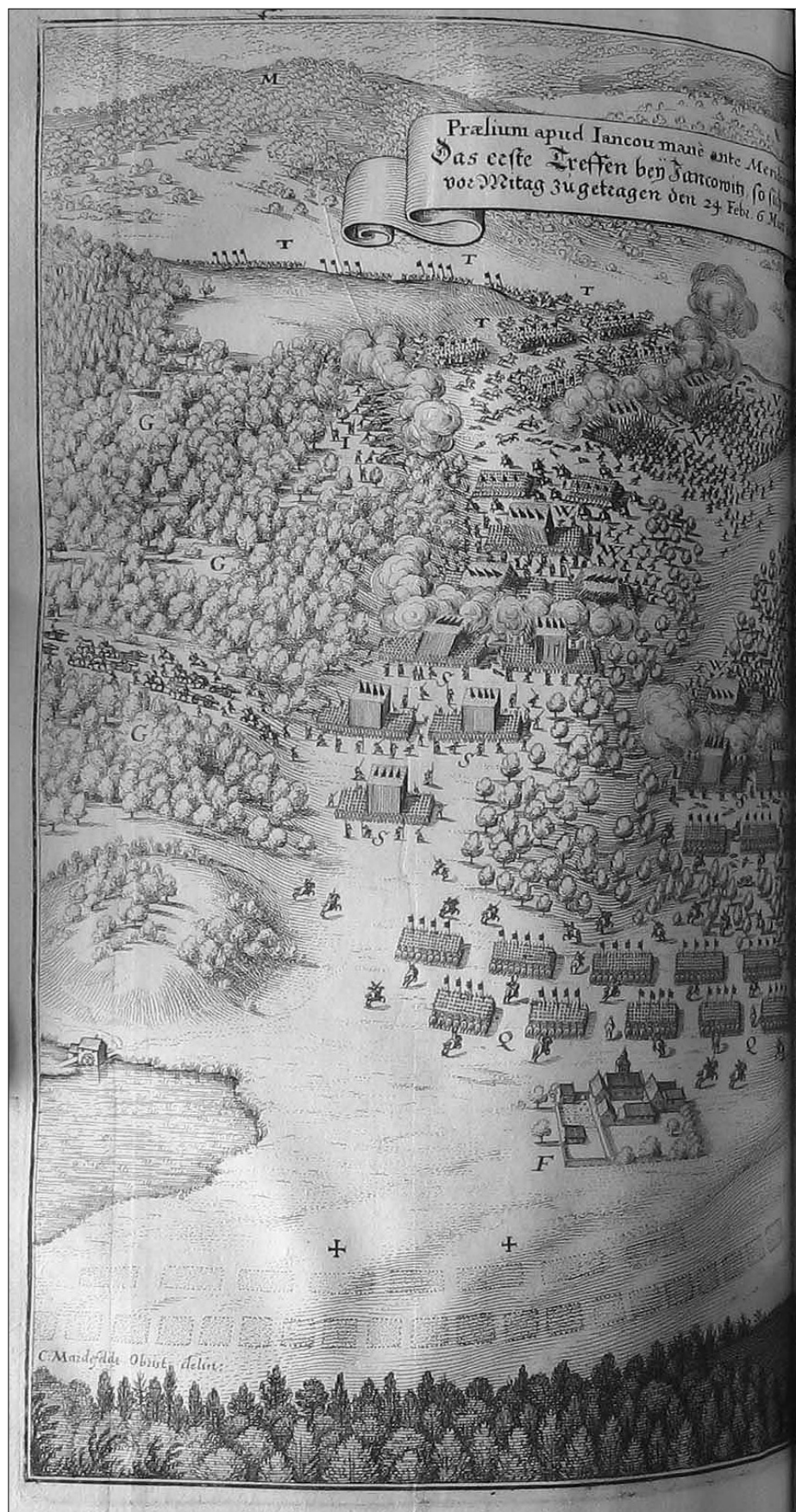
Pozoruhodným detailem je vyobrazení vrchu Chrastišova západně od Jankova. Na panoramatu nacházíme v těchto místech několik samostatných kopců. Z hlediska rekonstrukce tvorby krajinného plánu má mimořádný význam kopec znázorněný mezi Jankovem (Iankow) a Janovskou Lhotou (L). Jedná se o zalesněný vrchol, z jehož pravého úbočí vybíhá ještě jeden nižší kopec. Tuto situaci můžeme pozorovat z bodu A2, hledíme-li směrem jihozápadním (srv. obr. 9a–b).

Na třetí ilustraci je panorama počátečních bojů (obr. 10).

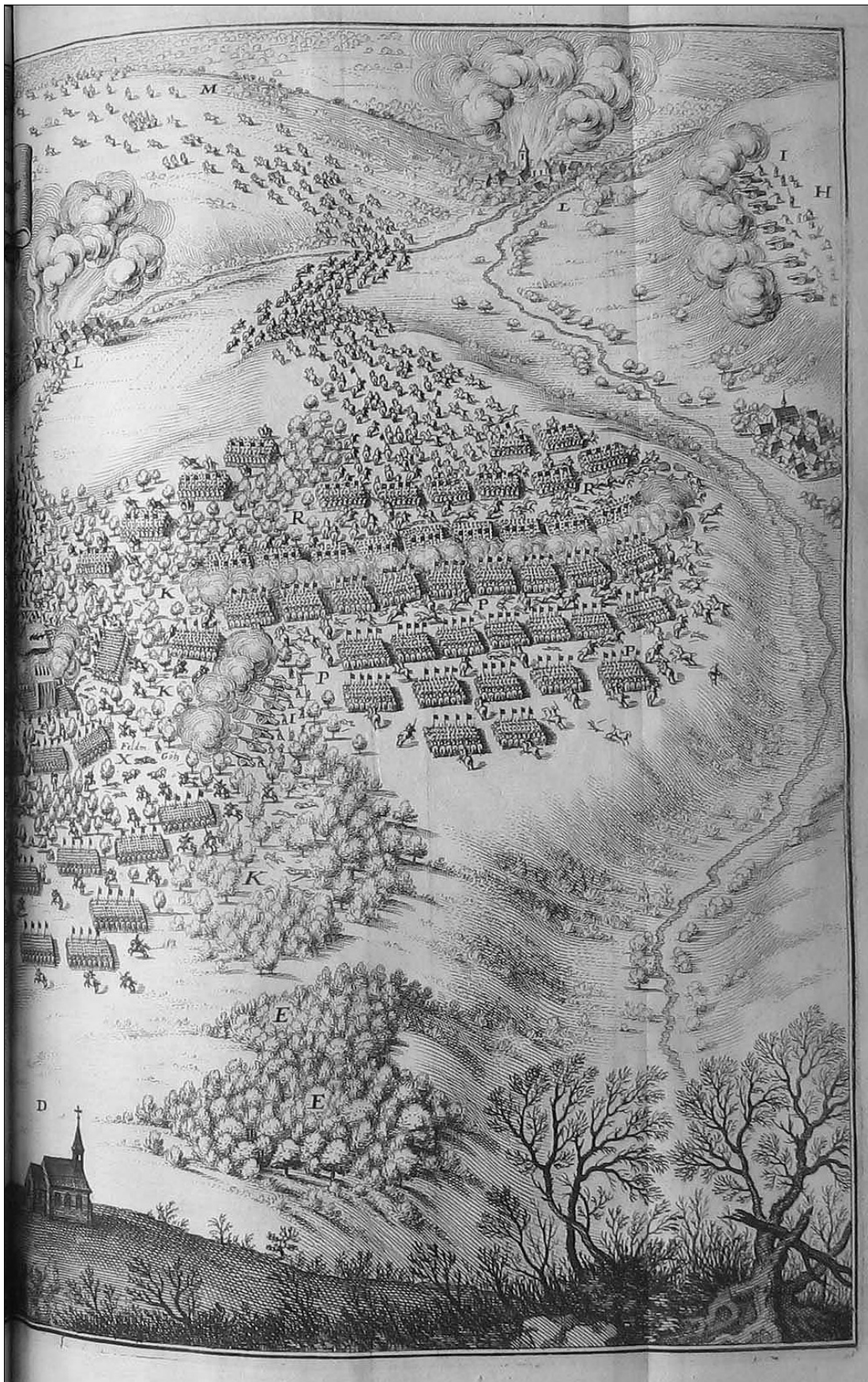
Praelium apud Iancou mane ante Meridiem./ Das erste Treffen be' Jancowitz, so sich morgens/ vor Mittag zu getragen den 24. Feb. 6. Mart 1645.

Signatura (v levém dolním rohu): C. Mardefeldt Obrist delin.

Legenda. **D** kopec a kaple, kde Švédové získali výhodu, **postup švédské armády k dobytí kopce u kaple D, E** les, odkud byli císařští dragouni vyhnáni švédskou pěchotou, **F** dvorec obsazený švédskými dragouny před bojem, **G** les, kterým císařští zamýšleli dojet ke kapli D., přivést naše dělostřelectvo, ale kvůli hustému porostu tomu bylo zabráněno, a tak byla některá děla vydána do rukou Švédům, **H** kopec,

Obr. 10. Prvé střetnutí ráno a dopoledne. Lotichius 1707, mezi s. 716–717.

kteřích se zmocnil švédský polní maršál a osadil je děly, **I** švédské dělo, **K** první boj s pěchotou, **L** vesnice zapálené císařskými, **M** kopce, přes které císařští ustupovali, **P** švédské pravé křídlo, **Q** švédské levé křídlo, **R** císařské pravé křídlo, **S** švédská pěchota, **T** císařské levé křídlo, **V** švédská pěchota, která pronásledovala císařskou pěchotu ke vsi, byla odrážena císařskou kavalerií, **W** císařská pěchota, **X** polní maršál Götz zahynul.

Druhé panorama zobrazuje jihovýchodní výsek bojiště: východní okraj Hartman, nosákovské údolí, táhlý hřbet mezi nosákovským údolím a údolím potoka mezi Čečkovem a Odlochovicemi a stráně nad Odlochovicemi. Klíčová pro pochopení směru zobrazení je již výše zmíněná kompozice: rybník s mlýnem – kaple sv. Marka (D) – dvůr Vlčkovice (F) – zalesněný hřbet (E). Z uspořádání jednotlivých prvků je patrné, že nyní se již nedíváme směrem na sever, nýbrž směrem na severovýchod. Matoucí však je, že uvedená kompozice je posunuta cca 2 km na východ. V detailech se rovněž liší zobrazení vlčkovického dvora – poněkud odlišná je dispozice dvora i charakter vegetace. Orientaci na vyobrazení usnadňuje také shodná legenda jako na předchozím obraze.

Dominantní je na panoramatu zobrazení bojové akce. Ve shodě s dobovou zvyklostí můžeme díky podrobné legendě číst několik po sobě následujících fází boje (k synchronicitě dějů na vedutách 17. století *Fuss 2000*). Nejprve zcela vlevo sledujeme v nosákovském údolí střetnutí císařské (W) a švédské (S) pěchoty. Z bojiště prchá zpět do Hartman dělostřelectvo s několika jezdci a pěšáky. Za horizontem se však již blíží Hatzfeldova jízda císařského levého křídla (T), zasahuje do boje a obrací na útěk švédskou pěchotu (V). Do bitevní vřavy pálí švédská baterie (I) z východního okraje Hartman.

Z nosákovského údolí se však boj přesouvá dále na východ, na táhlý hřbet sklánějící se k Odlochovicům. Zde opět bojují pěchoty obou armád, umírá generál Götz (X) a zároveň do bitvy zasahuje jízda švédského levého křídla. Vpravo, na témže hřbetu dochází ke střetu jízdy pravého švédského křídla (P) s jízdou pravého císařského křídla (R), které však následně prchá. Uprostřed bojiště pálí švédská baterie (I). Další baterie (H) zcela vpravo střílí na prchající císařskou jízdu pravého křídla.

Tři obce v horní části veduty interpretujeme následovně: od leva hořící Nosákov, v dále hořící Ratměřice a zcela vpravo nedotčené Odlochovice (na předchozím „orientálním“ panoramatu ovšem hořící). Kompozice osad je poněkud zdeformována a pravděpodobně sestavena ze dvou pohledů – od Nosákova na sever a od Odlochovic na severozápad směrem na Ratměřice. Centrální část panoramatu s bojovými akcemi je sestavena z pohledů ze dvou směrů. Levá (západní část) s nosákovským údolím je pozorována z jihozápadu na severovýchod. Pravá (východní) část naopak od jihovýchodu na severozápad – pozorovací stanoviště se nacházelo patrně v prostoru severozápadně od Čečkova.

Body B, B1, C, C1 (viz *obr. 7–8*) jsou předpokládána stanoviště pozorovatele, z nichž bylo možno detailněji graficky zpracovat panorama bojů u Nosákova. Autor rytin předsouvá hřeben s kaplí do zorného pole diváka a tím do pozice prvního obrazového plánu.

Čtvrtá ilustrace zobrazuje odpolední fáze boje (*obr. 11*).

Secundum et ultimum Praelium a Meridie usq ad Noctem apud Ianckau 24. Febr. 6. Mart. A 1645. factum, in quo Caesarianos et Bauar. relicto campo Suecis Victoria concedere oportunit. Das Andere und Letzte trefen so nach mitag biss in die nacht den 24. Febr. 6. Mertz Anno 1645 bey Iancowitz geschehen, dabey die Schwedischen das feldt erhalten.

Legenda. **Y** pochod císařských na pravém a levém křídle poté, co se za kopcem O. opět připravili k poslednímu boji, **Z** malé lesíky, kam chtěli císařští učinit svůj poslední ústup. Odtud šli švédští *commendirte* mušketýři s několika plukovními děly, které ale přivítala celá císařská pěchota, takže museli ve zmatku zpět. Plukovní děla zůstala opuštěna. To způsobilo, že došlo k poslednímu boji, **1.** Jeho Excellence polní maršál Dorstensohn, **2.** generál Wittenberg, **3.** generál-major Mortaigne, **4.** generál-major Goldstein, **5.** generál-major Duglass, **6.** švédské dělo, **7.** švédské dělo, které již bylo opuštěno, **8.** švédská pěchota, **9.** švédské pravé křídlo, částečně rozehnané, **10.** švédské levé křídlo, **11.** malá houština, kam se uchýlili švédští mušketýři, **12.** hřbitov, na něm švédští *commendirte* mušketýři, ves ale byla předtím spálena císařskými, **13.** císařská a bavorská pěchota, **14.** císařské pravé křídlo, **15.** císařské levé křídlo, **16.** švédské zásobování, vydrancované císařským křídlem, **17.** několik císařských eskadron, které pronikly přes zásobování a les G., byly zahánány opět zpět na útěk švédskou pěchotou a několika plukovními děly pravého křídla, **18.** závěrečný ústup císařských, **19.** generál hrabě von Hatzfeld zajat.

Na třetím panoramatu spatřujeme bojiště opět od jihu. Tentokrát je však pozorovací stanoviště posunuto více k severu. Konfigurace kaple sv. Marka, Vlčkovice a rybník s mlýnem zůstala za našimi zády. Scenérii pozorujeme s několika příslušníky švédské armády (nelze vyloučit, že se jedná o autora veduty a jeho průvodce) z vyvýšeného místa na severním okraji Hartman.

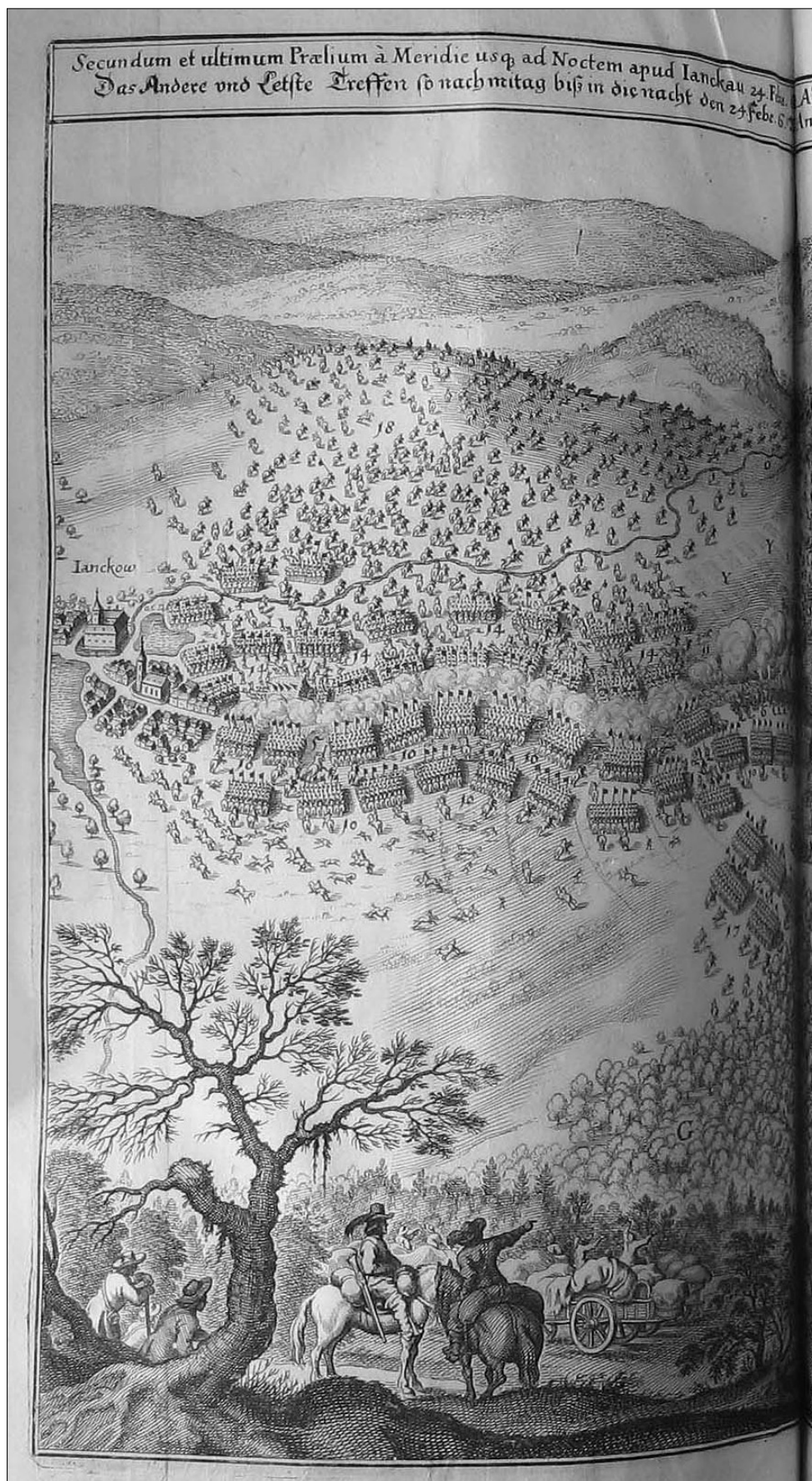
Zcela vlevo nacházíme Jankov. Za pozornost stojí, že tentokrát je označen jako Ianckow a dispozice města je poněkud odlišná než na prvním panoramatu. Zcela vpravo hoří Ratměřice, kde ukryti za zdí hřbitova stílí švédští mušketýři (12) do jízdy císařského levého křídla (15). Mezi Jankovem a Ratměřicemi se vlní hlavní bojová linie. Opět, stejně jako na předchozích dvou panoramatech, pozorujeme souběžně několik následných fází střetnutí. Na hlavní linii se střetávají ve střeleckých soubojích uspořádané pluky jízdy (9, 10, 14, 15). Uprostřed postupuje švédská pěchota (8) proti císařské a bavorské pěchotě (13). Útok pěchoty podporuje dělostřelecká baterie (6). Postup Švédů však odráží císařská pěchota zformovaná za lesíky (Z). Z úkrytu za výšinou pochodují do protiútku sešikované císařské jednotky (Y). Jihozápadně od Ratměřic, na okraji Hartman napadá císařská jízda levého křídla (15) švédský trén (16) a částečně proniká skrze les do švédského týla (17). A zatímco císařská armáda prchá na sever, v centru veduty obřadně kapituluje generál Hatzfeld (patrně v prostoru kót 541–525 m n. m., snad opravdu v místech, kde se dnes nachází památník bitvy).

V zobrazení krajiny neshledáváme vážnější nedostatky, naopak můžeme upřesnit některé údaje, o jejichž přesném určení jsme měli na základě předchozích vedut jisté pochybnosti. Jednak je zjevné, že místo, kde generál Hatzfeld zastavil dopoledne císařský ústup (O) se skutečně nacházelo pod Peterkovým vrchem. A dále je zřejmé, že odpoledne se švédský postup zastavil až na úrovni lesa Michova, kde se dnes obloukem stáčí silnice z Jankova do Skřýšova. Odtud se museli švédští mušketýři stáhnout zpět zhruba o 1500 m. Autor veduty zobrazil dokonce i Hatzfeldem zmiňované schodovité meze, které znesnadňovaly pohyby jednotek v posledních fázích odpoledního boje („pole byla přístupná jako schody, po nichž se šlo vzhůru“). Šest oblouků mezních pásů je znázorněno vlevo (západně) od scény kapitulace. Věrohodnost zobrazení mezi podporuje parcelace polních pozemků na mapách stabilního katastru z r. 1841. Existenci schodovitých mezí dokládá očitým svědectvím i Č. Pinsker (*c. d.*, 16).

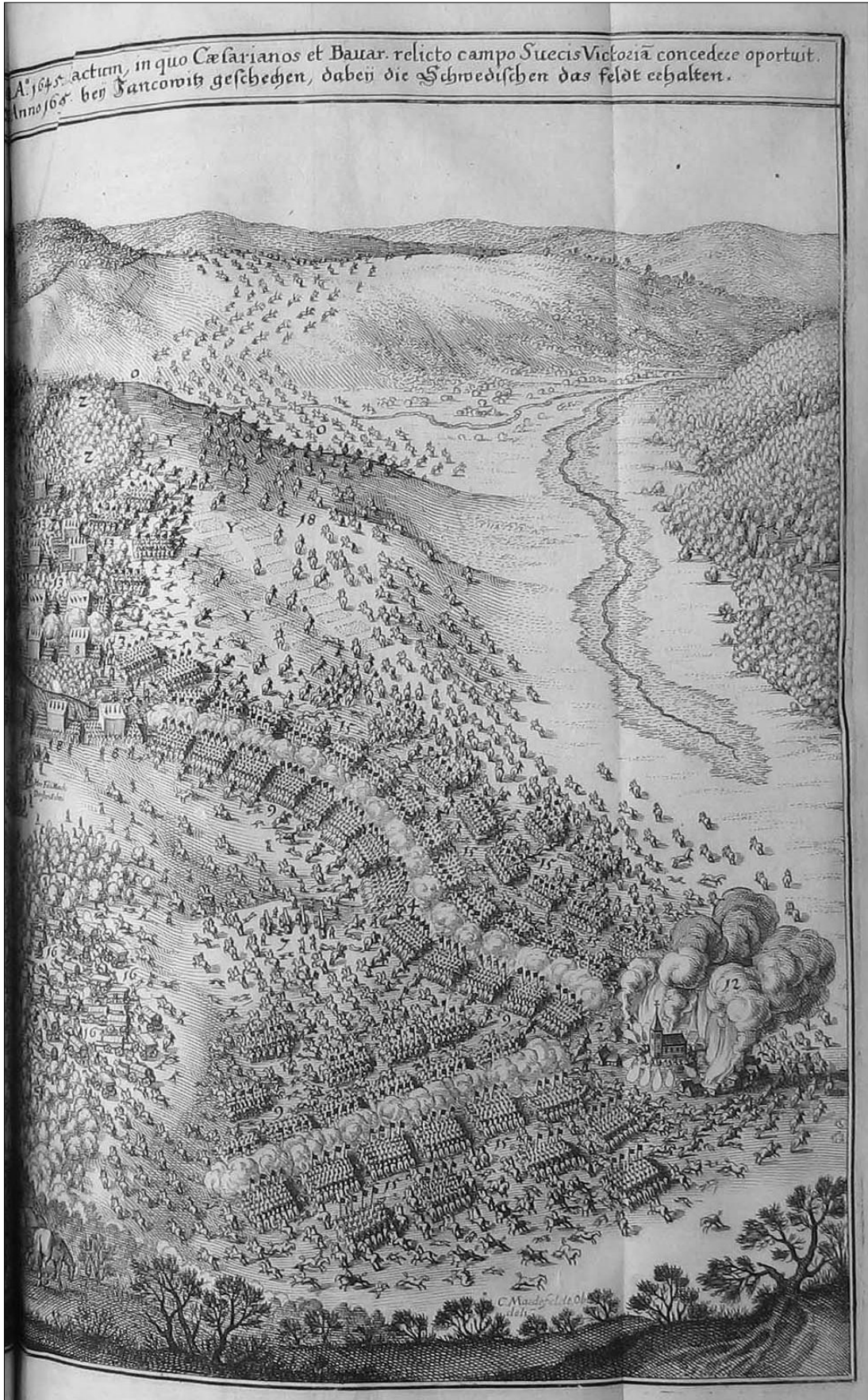
Jediným závažným nedostatkem posledního vyobrazení (pomineme-li absenci jakýchkoliv komunikací) je opět zobrazení vodní sítě. V souladu s realitou je zobrazen tok Chotyšanky v západní části veduty. Skutečnosti odpovídá i trasa potoka mezi dvěma zalesněnými vrchy – Bychnovem a Michovem (na vedutě prostor označený písmeny O a Z). Zcela mylné je však (pokračování?) toku Chotyšanky za Michovem dále na východ. Chybný je i soutok Chotyšanky s neexistujícím potokem přitékajícím uprostřed mokřadů od Ratměřic. V místech soutoku bychom spíše očekávali ves Skřýšov.

Základní pozorovací bod poslední fáze bitvy tvoří stanoviště A3 (viz *obr.* 7–8). První plán je tvořen terénem svažujícím se směrem do údolí, nejbližší spodní hraně obrazu je v levém rohu situována figurální skupina dvou jezdců na koních a tří pěších osob sledujících průběh bitvy. S určitou pravděpodobností by mohlo jít o skupinu 2 až 5 pozorovatelů, kteří krajinu (a bitvu) zakreslují. Je tedy možné, že kreslířů procházejících krajinu bylo víc, proto bylo i reálné terén kresebně zachytit z více pozic a na poměrně velkém půdorysu. Závěrečné panorama je, co se týká grafického zpracování, nejbližší konvenčně koncipovanému grafickému obrazu s poměrně zřetelným členěním obrazové plochy na tři základní prostorové plány. První plán tvoří již zmíněná terénní vlna s figurální stafáží, kompozičně se dá celek prvního plánu číst zleva doprava po klesající diagonále od vyššího stromu nad figurami po drobnější rostlinné detaily uzavírající první plán v pravém dolním rohu. Druhým plánem je samotné bojiště, třetím pak graficky lapidárněji zpracovaný kopcovitý horizont. Na předchozích panoramatech tento evidentně výraznější důraz na výtvarné obrazové řešení chybí. Hlavním námětem tohoto zobrazení je poslední fáze bitvy. Závěrečné krajinné panorama poslední fáze bitvy tvoří konvenční rámec kompozice a její vnitřní strukturu. I přes určitou disproporčnost krajinných prvků a schematické zakreslených vojenských formací, působí všechny obrazové složky integrálněji než na panoramatech předchozích.

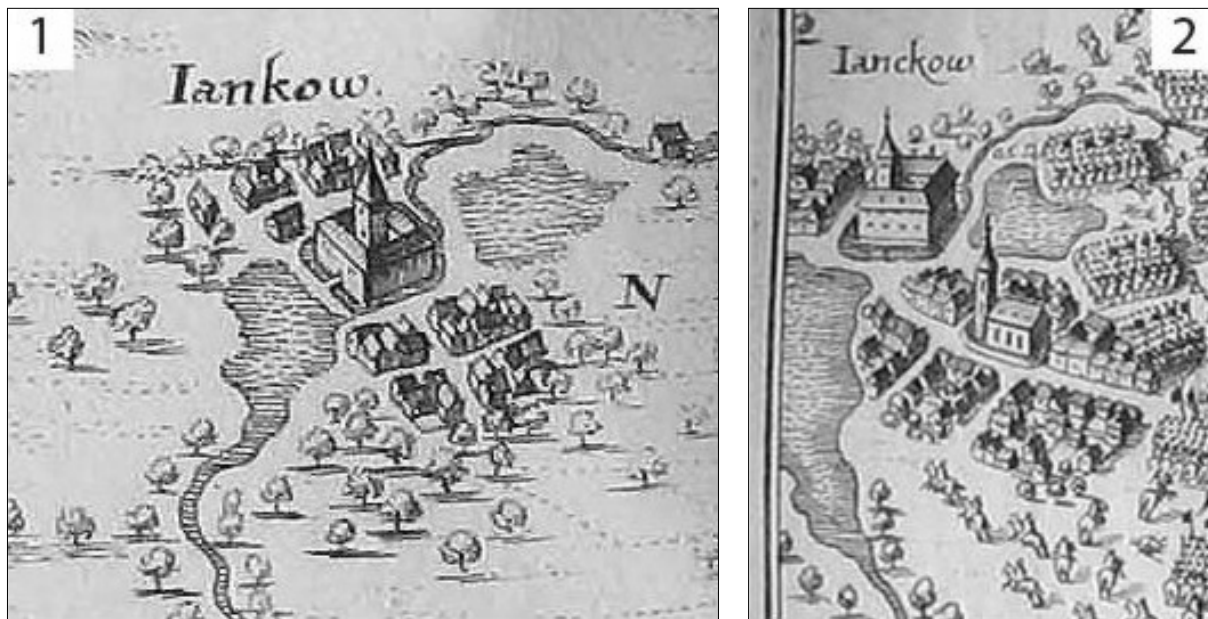
I když vysoce oceňujeme dokumentační a uměleckou stránku série vyobrazení bitvy u Jankova v Theatru Europaeu, nemůžeme přehlédnout dílčí nepřesnosti, chyby a omyly. Již jsme upozornili na absenci cest, nepřesnosti v zobrazení sítě vodních toků nebo na to, že autor/autoři pominuli skutečnost, že zobrazují zimní krajinu. Na závěr upozorníme ještě na dva detaily, které charakterizují specifický přístup tvůrců bitevních panoramat v 1. polovině 17. století. Prvým je rozdíl mezi zobrazením městečka

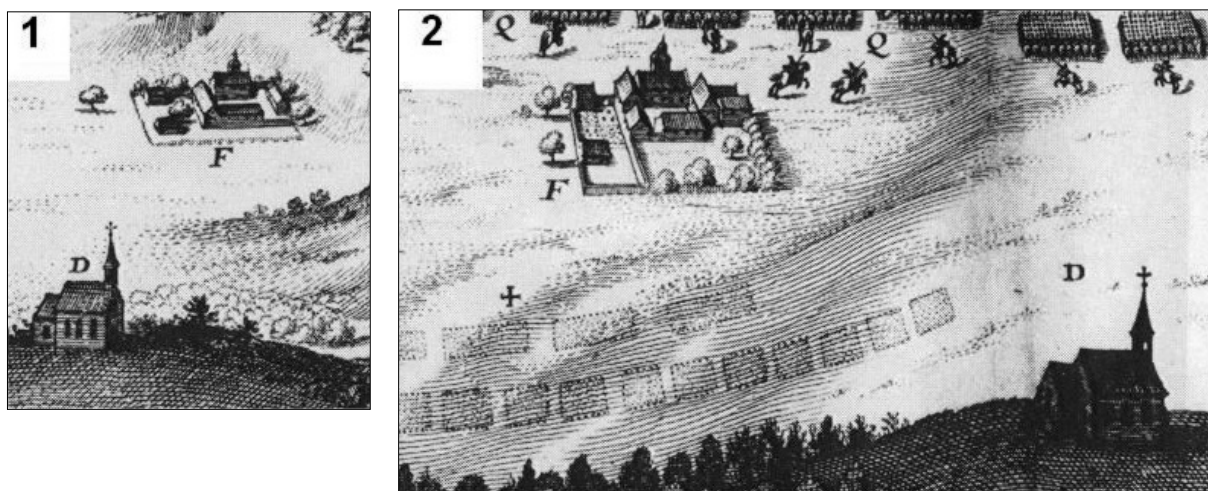
Obr. 11. Další a poslední střetnutí odpoledne a večer. Lotichius 1707, mezi s. 716–717.

Jankova na úvodním a závěrečném panoramatu. Pomineme-li fakt, že na panoramatu úvodním je Jankov zobrazen z pohledu od východu (*obr. 12:1*; na *obr. 7* stanoviště pozorovatele s otázníkem severně od bodu A3) a na panoramatu závěrečném od jihu (*obr. 12:2*), potom nemůžeme přehlédnout, že na obou vyobrazeních se shoduje pouze prvek čtvercové dispozice tvrže s věží. Dispozice přilehlého města je výrazně odlišná, na úvodním panoramatu dokonce schází budova kostela (!). Obdobné rozdíly shledáváme i v zobrazení dvora Vlčkovice na panoramatu úvodním a následném zobrazení bojů u Nosákova (*obr. 13:1–2*). Shodným prvkem je v tomto případě pouze ústřední budova s věží. Struktura přilehlé zástavby se v obou případech dost podstatně liší.

Obr. 12. 1 – detail Jankova na úvodním panoramatu; 2 – detail Jankova na závěrečném panoramatu. Digitalizace V. Matoušek jr.

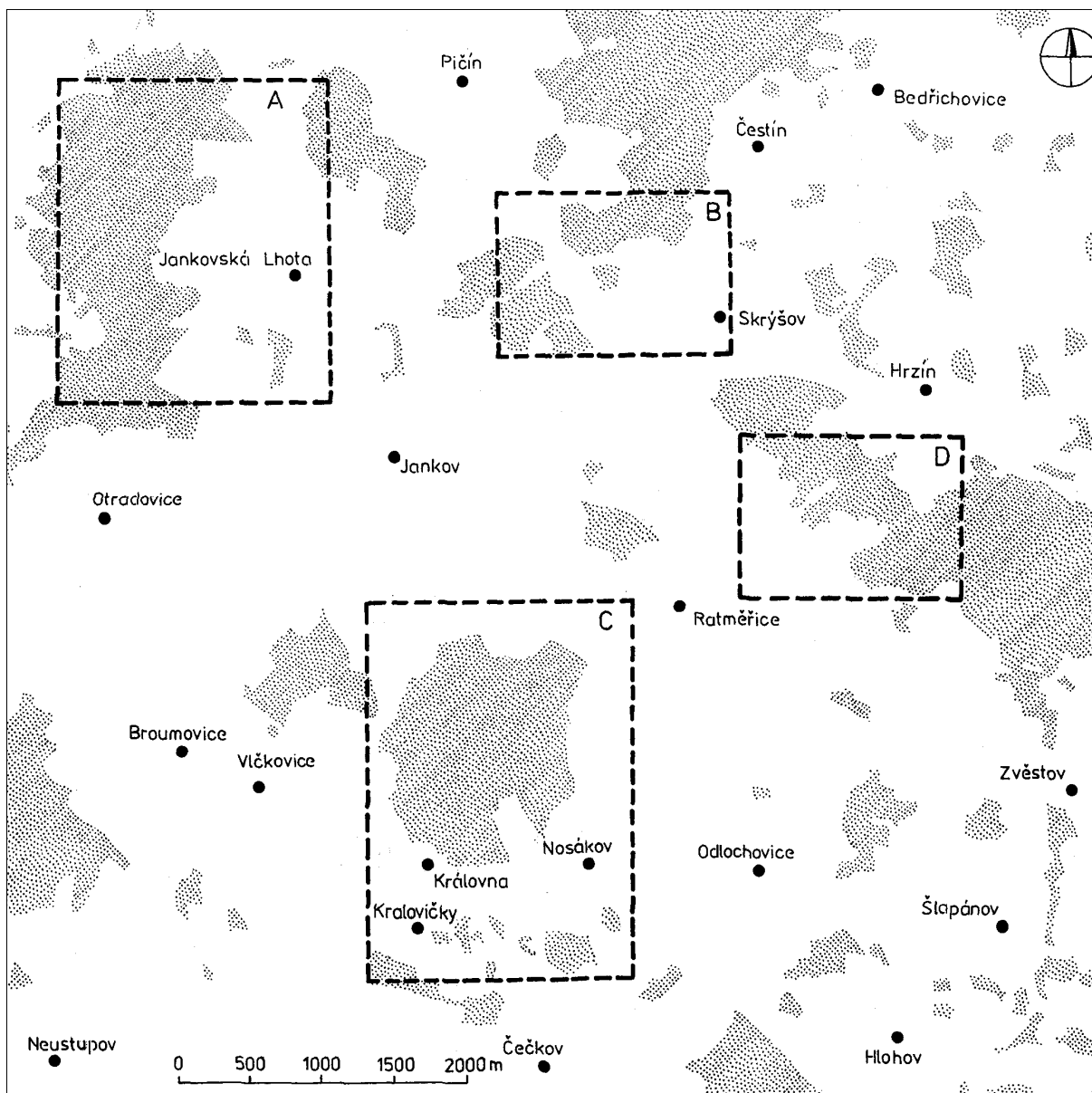

Obr. 13. 1 – detail dvora Vlčkovice na úvodním panoramatu; 2 – detail dvora Vlčkovice na panoramatu bojů u Nosákova. Digitalizace V. Matoušek jr.

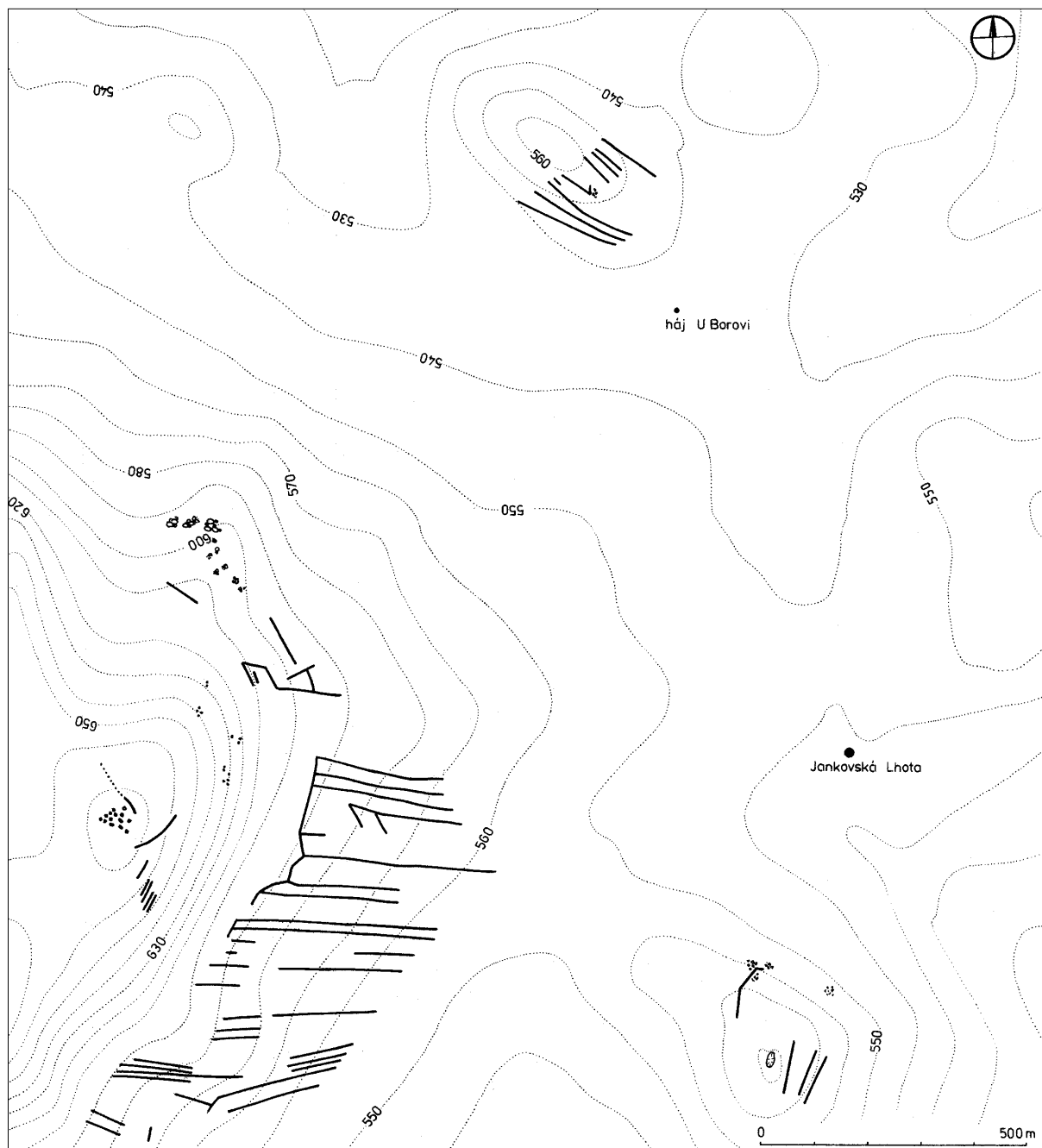
5. VÝSLEDKY POVRCHOVÉHO PRŮZKUMU RELIKTŮ ZANIKLÝCH LIDSKÝCH AKTIVIT

Specifický a pro studium jankovských vedut velmi důležitý problém představuje posouzení věrohodnosti zobrazení vegetačního pokryvu. V dopolední fáze bitvy sehrál pravděpodobně velmi důležitou roli les Hartman a přilehlé lesní porosty jižně a jihovýchodně od Hartman. V lesích a „lesících“ severně od Hartman se odehrávaly dílčí epizody odpoledních bojů. V neposlední řadě i generál Hatzfeld byl na konci bitvy zajat v jakémsi lese na úzké cestě.

Určitou možnost nabízí konfrontace textů a vedut publikovaných v Theatru Europaeu na straně jedné a terénního studia a kartografických pramenů na straně druhé. Terénní průzkum zaměřený na vyhledání a dokumentaci zaniklých lidských aktivit (k metodě podrobně *Matoušek 2005b*) jsme v prostoru jankovského bojiště prováděli v letech 2005 a 2006. Průzkum se postupně soustředil na čtyři základní oblasti: A východní svahy Džbánů včetně Černé hory a lesní komplex v prostoru vrchu Sýrek severovýchodně od Jankovské Lhoty; B Peterkův vrch a lesy Bychnov a Michov severovýchodně od Jankova; C komplex Hartman a přilehlých lesních porostů; D prostor lesa Opatova a Žákův, východně od Ratměřic (*obr. 14*).

Obr. 14. Schématický plán prostorů, ve kterých proběhl systematický povrchový průzkum relikvů zaniklých lidských aktivit. Tečkovaně – les

Obr. 15. Dokumentace mezi terasových polí a dalších terénních reliků v prostoru A. V jihozápadní části východní úpatí Džbánů, na severu Černý vrch a v jihovýchodní části vrch Chraštíšov

Výsledky terénního průzkumu jsme konfrontovali s následujícími kartografickými prameny: Josefské mapování list 178, mapy stabilního katastru: Broumovice 1830, Odlochovice 1841, Nosákov 1830, Čečkov 1841, Jankov 1841, Jankovská Lhota 1841, Ratměřice 1841, Pičín 1841 (celkově k metodě terénního průzkumu *Matoušek 2006*, 181n).

Prostor A (obr. 15)

Rozsáhlou soustavu reliků zaniklých zemědělských aktivit jsme našli a dokumentovali na východním úpatí Džbánů a v prostoru Černé hory. Poněkud zjednodušeně lze situaci charakterizovat následovně. Východně od Jankova a Jankovské Lhoty, v délce přibližně 800 m byla odlesněna spodní část

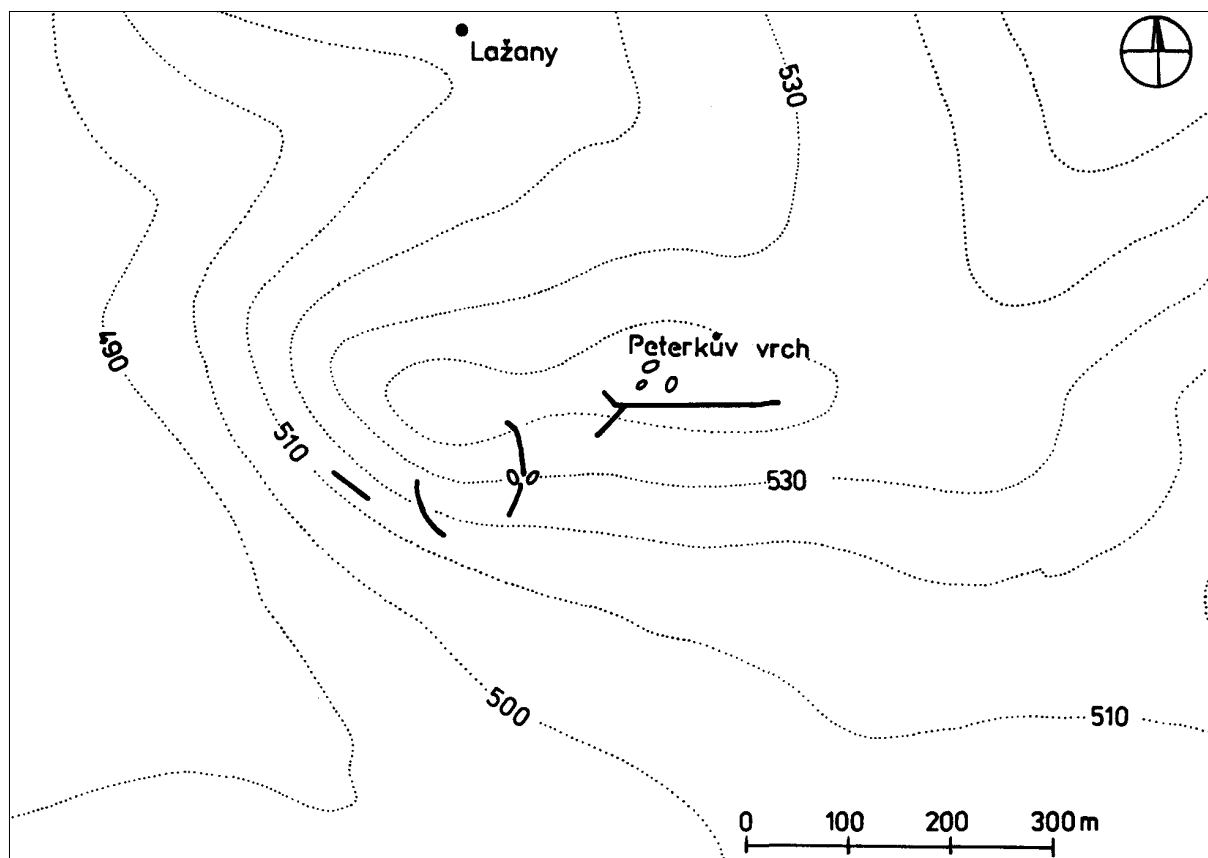
svahu až po vrstevnici 585–90 m. O zemědělském využívání svědčí hustá soustava mezních pásů probíhajících více méně paralelně kolmo na vrstevnice. Všechny tyto polní pozemky charakterizuje mapa stabilního katastru již jako les. Odlesnění pokračovalo zjevně ještě nejméně 500 m směrem severozápadním (stále po vrstevnici 585–90 m), což dokládají opět částečně mezní pásy, zčásti výrazné hromady kamene o průměru od dvou do čtyř metrů a výšce většinou 80–90 cm. Odlesnění celého svahu až po vrcholovou partii Džbánů naznačuje hustá kumulace kamenných hromad (výška většinou 70–100 cm, průměr 4–6 m), která se táhne zhruba na úrovni Jankovské Lhoty od vrstevnice 620 až po vrstevnici 670 m.

Odlesnění přinejmenším jihovýchodní poloviny Černé hory dokládá opět hustá soustava výrazných paralelních terasovitých mezí. Rovněž Černá hora je na mapě stabilního katastru pokryta celá lesním porostem. Terasovité meze jsme dokumentovali i na vrchu Chrastišovu severozápadně od Jankova. Tento vrch však byl zalesněn až po 2. světové válce.

Oblast za Jankovem a Jankovskou Lhotou je zobrazena pouze na prvé veduté, a to ne příliš detailně. Proto jen zcela obecně můžeme konstatovat, že tento areál byl v blíže neurčené minulosti (před r. 1841) odlesněn v nepoměrně větším rozsahu než dnes. Vyloučit nelze ani úplné odlesnění celého východního svahu Džbánů. Nelze však přehlédnout, že vrcholové partie návrší v tomto prostoru jsou na veduté zalesněné.

Prostor B (obr. 16)

Nepříliš výrazné a torzovité relikty terénních úpravy naznačují zaniklé (zemědělské?) aktivity na temeni Peterkova vrchu v prostoru kóty 548 m n. m. a na západním úpatí. Žádné terénní úpravy jsme nezjistili v prostoru lesů Michova a Bychnova (resp. v jižní části Michova, západně od současné silnice, jsme dokumentovali jednu nízkou terasu). Minimum povrchových úprav jsme zjistili rovněž v prostoru vrchu Sýrek. Pouze v severovýchodní části jsme dokumentovali terasovité úpravy v blízkosti pravobřežního přítoku Strženeckého potoka a jihovýchodně od kóty 554 m n. m. jsme zjistili ojedinělou terasu.

Obr. 16. Dokumentace mezí terasových polí a dalších terénních relikvů v prostoru B. Peterkův vrch

Prostor C (obr. 17)

Patrně nejzajímavější příležitost ke konfrontaci textů a ilustrací z Theatra Europaea a terénního a kartografického studia nabízí prostor lesa Hartmany. V textu je tento komplex opakovaně charakterizován jako hustý les. Rovněž na všech třech vedutách nacházíme lesní porost, byť ne zcela souvislý, spíše prosvětlený komplex listnatých stromů, protažený ve směru sever–jih.

Rozsáhlý lesní porost nacházíme v prostoru Hartman i na 1. vojenském mapování. K tomuto mapovému dílu však musíme při studiu jankovského bojiště přistupovat se značnou obezřetností. Zjevné a dosti značné nepřesnosti nacházíme v zobrazení snadno ověřitelných prvků, jakými jsou sídla a některé části vodní sítě. Namátkou: podélná osa Jankova je na mapě orientována směrem jihozápad–severovýchod (ve skutečnosti je orientována téměř přesně západ–východ); rybník Roháč jižně od Jankova je oproti skutečnosti posunutý zhruba 500 m jihovýchodním směrem; soustava Broumovice – Vlčkovice je protažena ve směru severozápad–jihovýchod; téměř rovnoramenný trojúhelník Nosákov – Odlochovice – Ratměřice, deformuje na josefském mapování vysunutí Odlochovic k severu; Skryšov je oproti realitě vysunutý výrazně k severu atd. (*fototab. 9*).

Jako souvislý rozsáhlý lesní komplex zobrazují Hartmany i mladší a nepoměrně přesnější mapy stabilního katastru. Snahu o upřesnění rozsahu lesa v r. 1645 však značně komplikuje výsledek terénního průzkumu. Velmi hustou a především souvislou sítí reliktních zemědělských aktivit (terasovité meze a ve východní části rovněž kumulace kamenů vnesených na okraje polí) nacházíme v celé severní části Hartman. Relikty zemědělských aktivit nenacházíme pouze na kótách 577 a 575 m n. m., zde je ovšem terén významně modifikován rozsáhlou soustavou vojenských objektů z 2. poloviny 20. století. Neméně rozsáhlou, byť ne tak výraznou soustavu terasovitých mezí a kumulací kamenů jsme dokumentovali v jihozápadní části Hartman. Nejmenší soustava zemědělských reliktních je dochována ve svazích jihovýchodního výběžku Hartman, severně od Nosákova. Žádné relikty zemědělských aktivit jsme nezjistili na mírně se svažujícím terénu v severozápadní části Hartman ani v ploché pánvi v centru lesa. V obou případech se však jedná o polohy, kde nelze existenci výrazných povrchových stop po zemědělských aktivitách předpokládat.

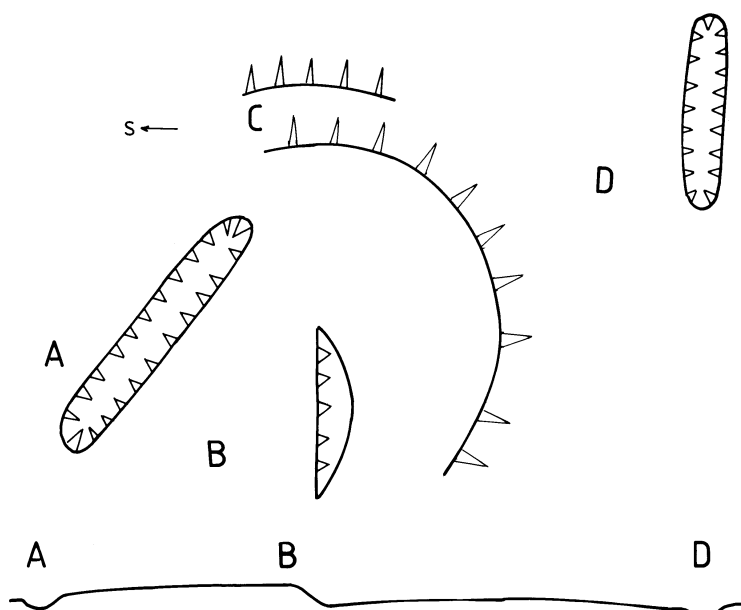
Jestliže víme, že mapa stabilního katastru dokládá zemědělské pozemky pouze v severovýchodní části Hartman a zbylou část komplexu označuje jako pozemky lesní, pak musíme předpokládat, že maximální odlesnění prostoru Hartman je třeba klást do období před r. 1841, resp. před 60. léta 18. století (1. vojenské mapování) i před r. 1645.

Exaktní datování povrchových reliktních zaniklých lidských aktivit dosud možné není. S ohledem na dosavadní poznatky o vývoji osídlení v kraji jankovské bitvy (v širším kontextu *Petráň 2001*; s důrazem na prostor bojiště *Coufalík 1995* a *Kryl 2006*) můžeme předpokládat vznik zdejších plužinových soustav nejdříve ve 12.–13. století. Ačkoliv vznik soustav terasovitých mezí datovat nelze, můžeme upozornit na několik rozdílů v rámci lesa Hartmany. Především nelze přehlédnout, že mezní pásy v jihozápadní části lesa (prostor kóty 578 a 570 m n. m.) jsou ve srovnání s ostatními polohami nejméně výrazné (jedná se spíše o terénní hrany). Kromě toho mezní pásy nevytvářejí v této části lesa kompaktnější soustavu. Oproti tomu v jižní a především v severovýchodní části lesa nacházíme ostře profilované schodovité meze vytvářející husté, kompaktní soustavy. Dále je třeba konstatovat, že mezní pásy nacházející se v r. 1841 na mapě stabilního katastru na polních pozemcích mají zcela identický charakter jako meze nacházející se podle téhož kartografického pramene v lese. Předpokládáme proto, že obě soustavy (zalesněná i nezalesněná) vznikly ve srovnatelné době a mezi jejich definitivním zalesněním neuběhla příliš dlouhá doba. Jestliže na základě kartografických pramenů víme, že soustava terasovitých mezí v severovýchodní části Hartman se uvádí jako zcela zalesněná až v r. 1945 (na katastrální mapě z r. 1914 je prostor ještě odlesněn v rozsahu shodném jako na mapě stabilního katastru z r. 1841; plné zalesnění uvádí teprve vojenské mapování 1:25000, sekce 4153/2 z r. 1945), pak můžeme předpokládat, že k zalesnění ostatních částí došlo jen krátce před r. 1841. Lze proto vyslovit hypotézu, že v novověku (v 18. století/ na poč. 19. století) byla severovýchodní, resp. snad celá severní část Hartman odlesněna. Odlesnění severovýchodního výběžku Hartman v době bitvy naznačuje i druhá veduta, na níž spatřujeme, jak jízda císařského levého křídla (T) objíždí Hartmany a za svažujícím se holým hřbetem jsou vidět pouze korouhve a hlavy jezdců.

Velký rozsah zalesnění Hartman uváděný v textu i na vedutách v Theatru Europaeu je třeba klást do souvislosti s celkovým hospodářským útlumem kraje v pozdním středověku a raném novověku. O exi-

Obr. 17. Dokumentace terasových polí a dalších terénních reliktvů v prostoru C. Hartmany a okolí. Nahoře soustava Hartmany, v jihovýchodní části terénní relikty v prostoru kóty 537 jižně od Nosákova

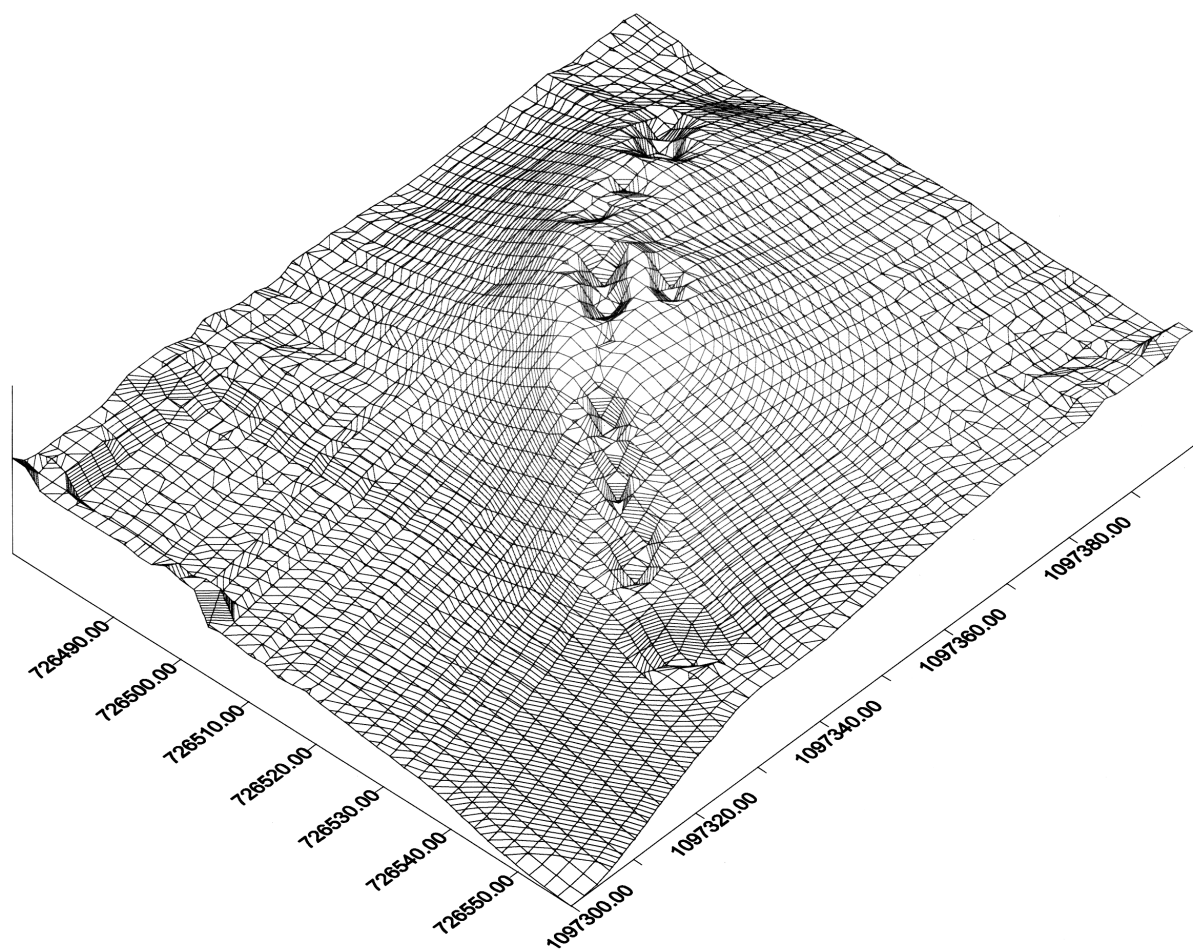
Obr. 18. Náčrt objektu neznámého původu v severovýchodní části Hartman. Nahore půdorys, dole podélný řez. Bez měřítka

stenci rozsáhlého lesní komplexu v poloze Hartman v r. 1645 nemáme důvod pochybovat. Jeho přesný rozsah ani charakter však již dnes stanovit nelze.

Přesné vyznačení hranic lesa v době bitvy (srv. např. *Fidler 1995*, obr. 2–5) je však třeba označit jako čirou spekulaci.

Pro úplnost je třeba uvést, že v prostoru Hartman jsme zjistili ještě další povrchové relikty zaniklých aktivit. Již jsme zmínili pozůstatky vojenského cvičiště v severní části lesa. Ve východní části, na jižní hraně protáhlého hřbetu jsme nad terasami mezních pásů dokumentovali soustavu reliktních (6 jam) povrchové těžby nerostných surovin. Přibližně o 150 m severněji je na nejvyšším bodě protáhlého hřbetu dochován výrazný objekt sestávající z oválné plošiny o rozměrech 35×10 m ohraničené na severní a jižní straně příkopy o délce 25 m a 15 m a na straně východní mělkou depresí (příkopem) přibližně 20 m dlouhou (*obr. 18*). Zajímavé je, že poloha tohoto objektu by mohla odpovídat postavení švédské dělostřelecké baterie zobrazené na prvním a přesněji na druhém panoramatu. Před ztotožněním zmíněného objektu se švédskou baterií však varuje skutečnost, že bitva měla dynamický průběh, charakterizovaný neustálými přesuny jednotek. Vytváření zemních příkopů a valů nelze zcela vyloučit, vzhledem k tempu bitvy je však budování rozsáhlých fortifikací nepravděpodobné.

Na prvním i druhém panoramatu je zobrazena také soustava menších lesíků jižně od Hartman, přibližně v prostoru dnešní osady Mouřeniny a v prostoru kót 522 a 537 m n. m. Ověření existence, resp. upřesnění lokalizace těchto porostů je velmi problematické. Na základě terénního průzkumu můžeme pouze připomenout, že v současném lese na kótě 537 m n. m. byla dokumentována bohatá soustava mezních teras svědčící o zemědělském využívání místa v blíže neurčené minulosti. Pozoruhodná je existence téměř 90 m dlouhého a 4 m širokého příkopu (resp. soustavy deseti, těsně na sebe navazujících, protáhlých a kolem dvou metrů hlubokých prohlubní přetínajících temeno kóty ve směru SZ–JV), který opět vyvolává spekulace o možné souvislosti s bitvou (stanoviště dělostřelecké baterie znázorněné na druhé vedle vpravo od místa, kde zahynul generál Götz) – *obr. 19*. I v tomto případě však platí, že budování polních fortifikací není v písemných ani kartografických pramenech doloženo a vzhledem k dynamice bitvy je i značně nepravděpodobné (podle lokální, prameny však nedoložené tradice se jedná o pozůstatky lámání stavebního kamene na stavbu asi 1,5 km vzdáleného zámku v Odlochovicích). Úvahu o budování polních opevnění také zpochybňuje datum bitvy. Podrobné údaje o počasí a stavu bojiště 6. března 1645 k dispozici nemáme. Důvodně však můžeme předpokládat promrzlou zem, vyloučena není ani sněhová pokrývka, tedy faktory, které zemní práce zásadním způsobem znesnadňují (Klimatické podmínky v den bitvy upřesňuje pouze Torstenssonův dopis z Jihlavy z 15. března, když se zmiňuje, že bitva proběhla „za pěkného, jasného a pro následující dny mírného počasí“, *Slaget 1945*, 147).

Obr. 19. 3D model soustavy reliktů těžby stavebního kamene (?) na kótě 537 m J od Nosákova. Autor A. Kössl

Prostor D (obr. 20)

Další výrazné stopy po zaniklých zemědělských aktivitách jsme našli v lese Opatově a v poloze Žákovy východně od Ratměřic. Již jsme se opakovaně zmínili, že zobrazení východní a severovýchodní část bojiště je na vedutách poznamenáno evidentně největšími chybami. Kritiku zobrazení vegetačního pokryvu této partie proto nelze odvíjet ze žádného věrohodného základu. Jedná se však o prostor, kde se patrně odehrávala část odpoledních fází boje (pokus o obklíčení císařských v kotlině u Ratměřic, obchvat jízdy císařského levého křídla). Proto považujeme za nutné zmínit se ve stručnosti i o výsledcích výzkumu v těchto místech. Výrazné reliktu terasovitých úprav terénu jsme zjistili v severozápadní části lesa Žákovy, konkrétně jižně a západně od kóty 512 m n. m. Rozsáhlá soustava terasovitých mezí je zachována na severním svahu v prostoru kóty 492 m n. m. Poslední soustavu terasovitých mezí jsme dokumentovali při západním okraji lesa Opatov v mírném svahu nad pravobřežním potokem Strašického potoka.

Z konfrontace výsledků terénního výzkumu s kartografickými prameny a krajinnými panoramaty z Theatra Europaea vyplývá jeden základní poznatek: rozsah lesních porostů v r. 1645 nelze přesně vymezit. Jakékoliv úvahy o charakteru krajiny a průběhu bitvy opírající se o „přesnou“ rekonstrukci poměrů v březnu 1645 je třeba považovat za pouhé spekulace. Výsledky našeho studia umožňují vyslovit pouze několik obecných poznámek.

Na základě textu a vyobrazení v Theatru Europaeu nemáme důvod pochybovat o tom, že nejrozsáhlejším lesním porostem na bojišti byl les Hartmany. Jeho přesný rozsah v době bitvy stanovit nelze, můžeme ovšem předpokládat, že byl poněkud menší než dnes. Odlesněný byl patrně severovýchodní

Obr. 20. Dokumentace terasových polí a dalších terénních reliktvů v prostoru D.
Nahoře lesní komplex Opatov, dole Žákovy

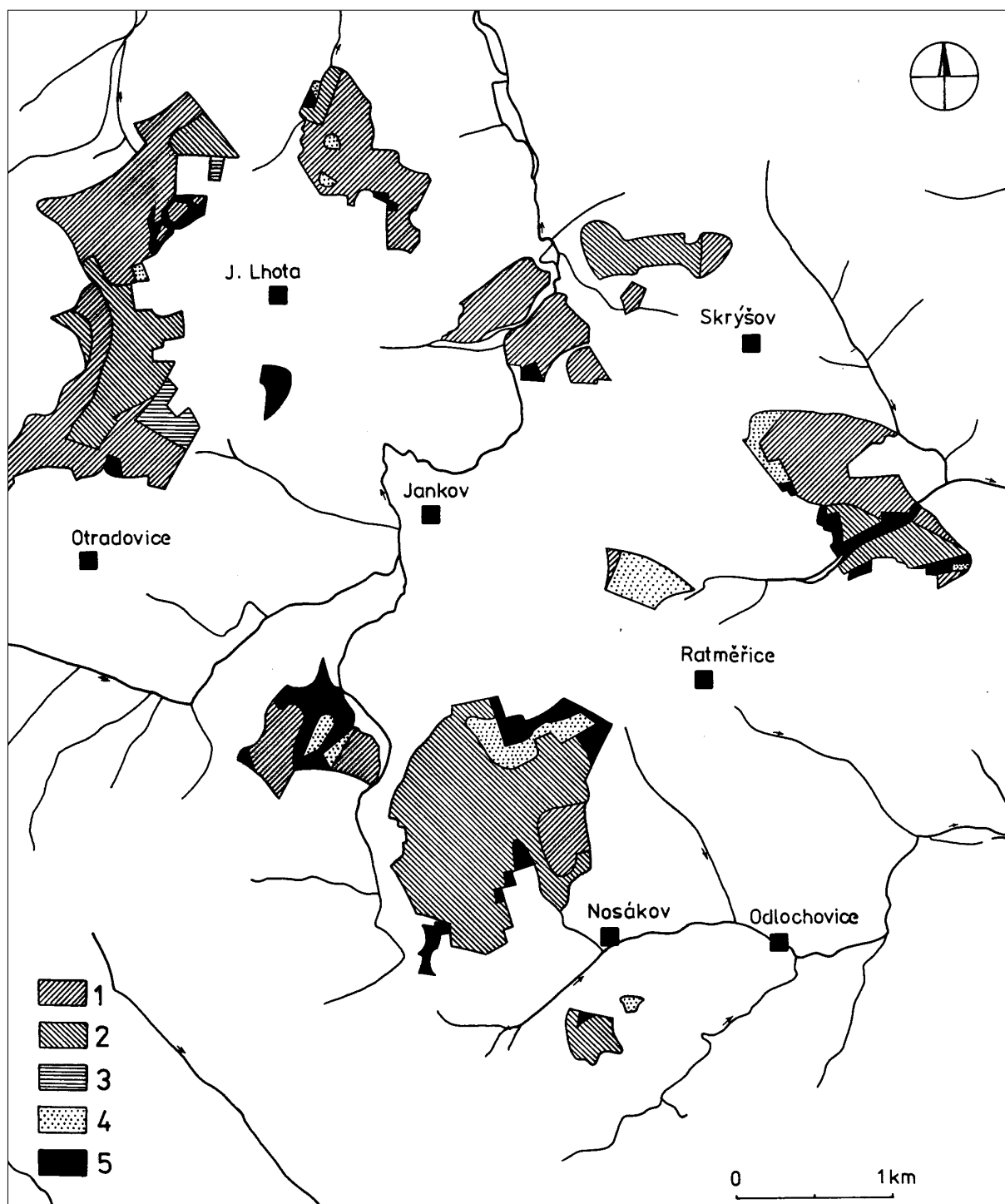
výběžek kót 577 a 575 m n. m. nad rybníkem Podhora (odlesněn je ještě na leteckém snímku z r. 1949). Hluběji než dnes patrně zasahovaly zemědělské pozemky do lesa rovněž v jihovýchodní části, v rovině drobného levobřežního přítoku Zvěstovského potoka, který pramení v centru Hartman.

Nemáme rovněž důvod pochybovat o existenci menších lesních enkláv (lesíků, hájů) jižně i severně od Hartman. K jejich přesné lokalizaci a určení rozsahu však nemáme dostatek informací. Zcela nejasná je situace v západní části bojiště. Výchozí postavení švédské armády předpokládáme v prostoru za Jankovskou Lhotou. Možnost větší odlesněné plochy na severním úpatí Džbánů a na Černého hoře by vytvářela lepší podmínky pro zřízení tábora. Případné odlesnění východního úpatí Džbánů na úrovni Jankova by patrně nemělo na bojové operace podstatný vliv. Svah je v těchto místech značně příkrý. Přesun v časných ranních hodinách 6. března zahájila švédská armáda patrně průchodem úzkým, cca 500 m širokým koridorem, vymezeném na straně západní výše zmíněným příkrým svahem a na straně východní vrchem Chrastišovem. Teprve na úrovni Jankova se armáda mohla rozvinout více do šířky.

Větší rozsah nezalesněného terénu v jihovýchodní části bojiště, v západních partiích lesů Žákovy a Opatov, by mohl mít teoreticky vliv na odpolední fázi bojů. Odlesnění prostoru Opatova mohlo, vzhledem k rovinatému charakteru, vytvářet vhodnější podmínky pro základní tábor císařské armády.

Zcela na závěr exkurzu věnovaného věrohodnosti zobrazení vegetace považujeme za vhodné připomenout, že bitva se odehrála 6. března, tj. na konci zimy. Ani na jedné z panoramat však nenacházíme zobrazení sněhové pokrývky. Veškeré lesní porosty mají charakter listnatých košatých stromů s listy (!). Pouze na prvním a třetím vyobrazení bojiště nacházíme v předním plánu stromy a keře bez listů.

Proměny rozsahu lesních porostů naznačuje rekonstrukční mapa na obr. 21.

Obr. 21. Schematická rekonstrukční mapa vývoje rozsahu lesních porostů. 1 – nejstarší (?) lesní porosty, resp. prostory o jejichž zemědělském využívání nesvědčí ani terénní, ani kartografické prameny; 2 – zemědělské plochy zalesněné před vznikem map stabilního katastru; 3 – plocha na mapě stabilního katastru zalesněná, ovšem na vojenské mapě z r. 1929 opět odlesněna, rovněž na leteckém snímku z r. 1949 odlesněna, dnes zalesněna; 4 – nárůst lesa od mapování stabilního katastru do r. 1945; 5 – nárůst lesa v období 1945–1993

6. ZÁVĚRY

Srovnání a rozbor informací k jankovské bitvě v *Theatru Europaeu* potvrzuje obecné poznatky o těsné souvislosti textu a obrazu v dílech raně novověké publicistiky. V případě zprávy o jankovské bitvě je dokonce možné říci, že primárním nositelem informací je série krajinných panoramat s podrobnými legendami. Vyobrazení zprostředkovávají čtenáři komplexní a velmi bohatý soubor sdělení, který zahrnuje jak podrobnou informaci o krajině, v níž se bitva odehrála, tak neméně podrobnou informaci o průběhu bitvy. Ve srovnání s ilustracemi je samotný text relativně chudý na informace a místy obtížně srozumitelný. Hodnota textu spočívá spíše v autentičnosti výpovědí svědků, resp. aktérů bitvy. Na rozdíl od vyobrazení obsahuje text i širší prostorové a časové souvislosti bitvy. I přes zmíněné odlišnosti je však text v podstatě jen doplňkem informací obrazových.

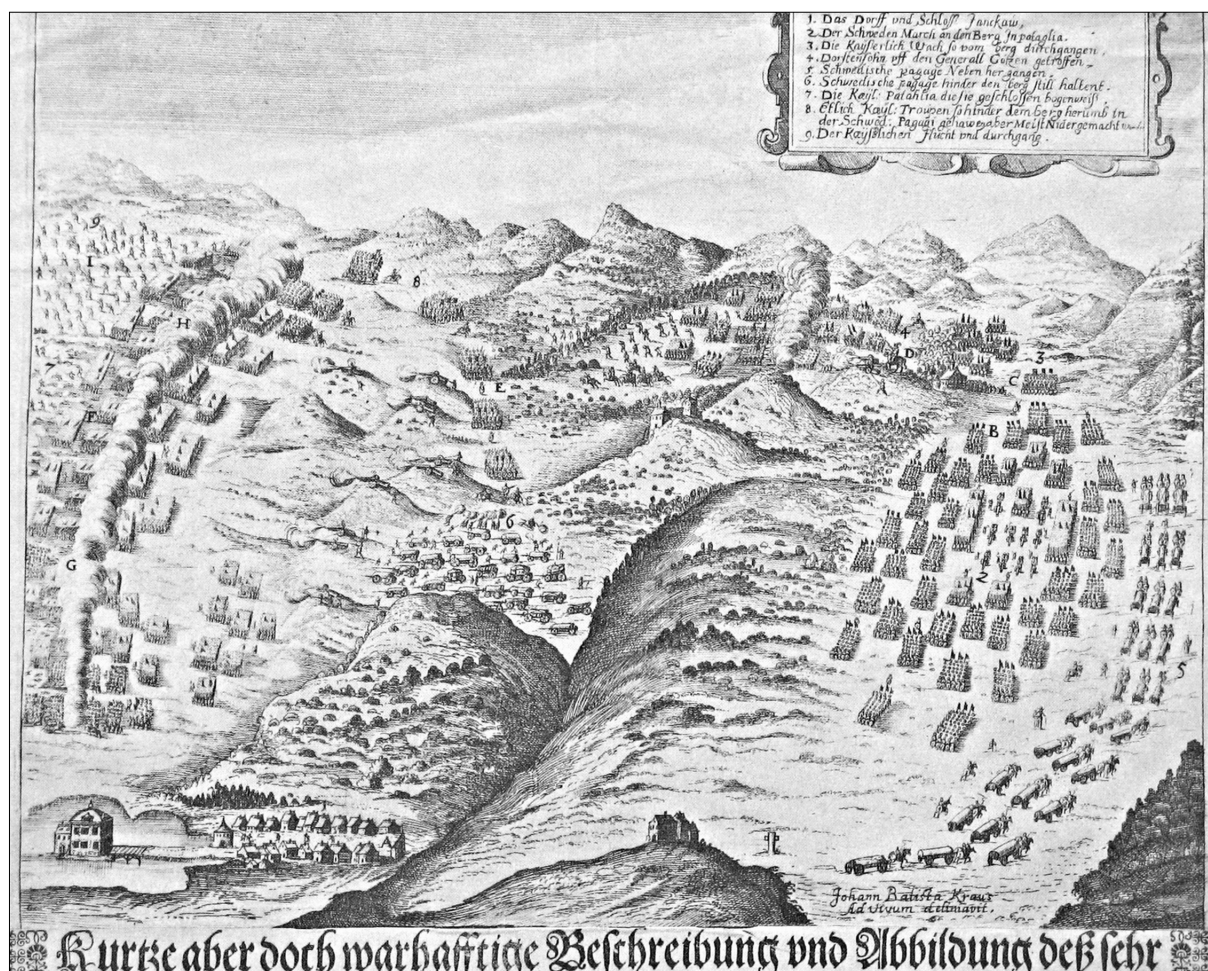
Samotná zobrazení bojiště a bitvy jsou zjevně založená na důkladné znalosti terénu i na detailní znalosti průběhu bojových operací. V souladu s poznatkem U. Fussové (2000) můžeme konstatovat, že každá z jankovských ilustrací zobrazuje vždy více dějů. K pochopení obsahu ilustrací proto napomáhá i text, resp. výpovědi svědků bitvy. Krajina bitvy je zobrazena v podstatě věrně, byť místy poněkud zjednodušeně (srv. např. zobrazení vodní sítě jižně od Jankova). Autor zjevně věnoval nejdůkladnější pozornost jižní a centrální části bojiště, kde se odehrály nejdůležitější události. Západní a severní část bojiště je zobrazena podstatně jednodušším způsobem. Výrazně menší pozornost byla věnována východní a zvláště severovýchodní části bojiště, kde shledáváme značné nedostatky, chyby a omyly. O důrazu na bojové události a ztvárnění celkového krajinného rázu na úkor prokreslení detailů, svědčí nejen redukce vodní sítě, ale také téměř naprostá absence cest i nepřesnosti v zobrazení sídel.

Jisté komplikace může současnému čtenáři působit specifická technika zobrazování terénu. Autor ve snaze postihnout krajinu bojiště do všech důležitých detailů, měnil zjevně opakovaně pozorovací stanovisko. Každé panorama zachycuje krajinu bojiště z jiného místa, resp. jednotlivé obrazy jsou složeny z více dílčích pohledů. Především na úvodním orientačním obrazu a na následujícím panoramatu bojů u Nosákova autor zjevně poskládal kompozici z řady dílčích pohledů z různých stanovisek a různých směrů.

I přes jisté výhrady k přesnosti detailů (především v případě zobrazení sídel a vodních toků) je třeba ocenit celkovou vysokou věrnost a výstižnost vedut. Kvalitu Mardefeldtova díla si nejlépe uvědomíme, srovnáme-li sérii jeho jankovských vedut s dobovým letákem (srv. *obr. 22 a Exkurz II*). Krajina bitvy na letáku je zjevně zcela smyšlená (na rozdíl od Mardefeldtových rytin je veduta na letáku zobrazena od severu). Veškeré události bitvy zobrazil autor letáku na jediné vedutě. Na rozdíl od série v *Theatru Europaeu* je veduta na letáku sama o sobě téměř nesrozumitelná. Hierarchický vztah textu a obrazu je na letáku oproti *Theatru* zcela opačný.

Ve vztahu k průběhu jankovské bitvy můžeme na základě rozboru vyobrazení v *Theatru Europaeu* potvrdit, případně nejvýše upřesnit interpretace vyslovené již Č. Pinskerem a autory švédské monografie ze 40. let 20. století. Švédská a císařská armáda se na počátku března 1645 střetla v terénu, který se aktérům bitvy jevil jako značně nepřehledný. Z výpovědi svědků vyplývá, že největší problémy působil oběma stranám členitý povrch a pestrá mozaika více či méně omezených lesních porostů. Významnou překážkou se patrně nejevily vodní toky a rybníky (s výjimkou blíže neurčeného rybníka jižně od Hartman). Na samém počátku, 5. března, byly obě armády od sebe vzdáleny zhruba 3 km. Přes centrální hřbet oddělující Jankov od Ratměřic však na sebe neviděly. Resp. postavení císařské armády prozradil Švédům den před bitvou předsunutý Šporkův oddíl, který na sebe navázal nepřátelskou jízdu. Až do zahájení bitvy byli protivníci odkázáni především na zvukové informace (troubení, hluk přesunujících se jednotek).

Přesunem na hřbet nad Vlčkovickými se Torstensson chtěl patrně vyhnout nevýhodnému útoku do kopce. Vlčkovický hřbet mu naopak poskytoval výhodu vyvýšeného postavení nad levým císařským křídlem. Götzův spontánní a se zbytkem císařské armády zjevně nekoordinovaný výpad na švédské postavení byl velmi nešťastně veden nejčlenitější částí bojiště, pokrytou navíc nejrozsáhlejším lesním porostem. Podstatná část energie Götzova výpadu musela nutně vyprchat již při postupu Hartmany. Příchod vyčerpaných a patrně i notně dezorientovaných císařských žoldnéřů do sevřeného nosákovského údolí skončil vcelku po zásluze naprostým masakrem.

Obr. 22. Vyobrazení bojiště u Jankova na letáku podle Harmse et al. 1997b, s. 553.
Digitalizace Národní knihovna Praha

Na podstatně přehlednějším terénu v centrální části bojiště mohly již obě armády plně rozvinout bojové uspořádání. Linie střetu probíhala napříč táhlým a z větší části patrně odlesněným hřbetem severně od Hartman. V této fázi bitvy se nyní naopak zase Švédům vymstil nekoordinovaný postup za prchající císařskou armádou, který Hatzfeldovi umožnil, aby ve vzdálenosti asi 2 km od nepřítele, skryt za vrchem Skryšovem uspořádal své jednotky do protiútoků. Nebýt neukáznenosti části Werthovy císařské jízdy, která po úspěšném obchvatu švédského pravého křídla dala přednost rabování protivníkových zásob před dokončením manévru, nelze vyloučit, že by se Švédové u Jankova dočkali odpoledne porážky. Císařská armáda však již podruhé během jednoho dne dopltila na nedisciplinovanost svých žoldnérů a definitivně byla od Jankova zahnána na útek.

EXKURZ I

Texty v 5. svazku Theatra Europaea (překlad E. Kovalda)

s. 703

Dne 6. 3., podle nového kalendáře, došlo k velkému a krvavému střetnutí mezi generálem Hatzfeldem a zmíněným generálem Torstessonem. Trvalo od 8. hodiny ránní až do večera. Zpočátku bylo nepříteli ukořistěno 14 praporů a standart. Ke své výhodě ale nepřítel zarazil na kopci 84 děl. Odtud silným ostřelováním způsobil císařským značné škody. Nakonec jezdeckto muselo opustit pole. Navíc, 26 děl, mnoho munice a zásobovacích vozů bylo ponecháno nepříteli.

Císařská, ale také švédská pěchota byla velmi poničena. Z množství nepřátel, jichž bylo zabito na bojišti 3000 mužů, nezůstaly více než 2 brigády. Naproti tomu císařských bylo zabito kolem 8000 mužů. Generál Torstensson na tři hodiny délky neponechal žádné tábořiště.

Generál Johann de Werth byl třikrát zajat. Ale pokaždé utekl a unikl směrem na Klatovy.

s. 704

Dne 6. 3., nedaleko od Nespek, 5–6 mil od Prahy, se naše (císařská) armáda střetla s nepřítelem. Ten ji oklamal a přesunul se na výhodnější pozici. Mezitím v noci nepřítel osadil na kopci a v lese děla. Většina pěchoty byla v lese a větší část jezdeckva byla ponechána za kopcem. Toho si nemohli císařští všimnout.

Časně ráno, nepřítel nechal projet zásobování s nějakými oddíly, a to pod záminkou, že Torstensson pochoduje s celou armádou, jak to bylo vidět předešlého dne.

Císařští se zatím domnívali, že Torstensson přesunuje celou armádu. Navíc, že záloha zůstala za ním.

Pak se stalo, že císařští zaútočili na zmíněné švédské oddíly a doráželi na ně s velkou horlivostí. Nyní se Švédové stáhli k lesu, aby mohla jejich děla dostřelit na císařské. Bez ohledu na střílející švédská děla, záloha vyrazila se vši silou na císařské. V údolí se císařští nemohli zcela otočit pro nedostatek rovného pole. Nad to, utrpěli velké škody od děl.

Pak císařští, dychtící po potravě a rybách, které zůstaly viset na udici, rychle zatoužili po jedoucích nepřátelských zásobovacích vozech. Dle informací, byly vybaveny značnou kořistí. Tato chyba dala nemalou příčinu ke ztrátě celého batalionu. V Praze se oznámilo, že podobné tvrdé střetnutí ještě nikdy nebylo vedeno v současných německých válkách. Na bojišti leželo 10 000 mrtvých a živých mužů na obou stranách.

Obzvláště velké neštěstí potkalo císařské generály, o nichž se ví tolik, že jich množství bylo zajato. Následně se zjistilo, že štěstí velmi přálo generálu Johannu de Werthovi.

Opět se zbavil svých strážců (někteří informovali, že byl třikrát zajat).

s. 710

Brzy jsme došli mezi Jankov a Votice. Dle ověřené zprávy, tam se již za kopcem nacházela armáda nepřítele. Dozvěděli jsme se, že nepřítel ještě neprošel kolem, nýbrž se stáhl zpět k zmíněnému Jankovu. Příchod nepřátel zůstal nepozorován, a tak možná mohl získat nad námi výhodu a v klidu vyčkávat, což uklidnilo polního maršála Götze. Já jel po cestě, kudy musel přijít nepřítel, a obhlédl jsem situaci. To trvalo několik hodin. Polní maršál Götz se vrátil zpět, ale já s několika málo dalšími jsem jel k vrchu, který před námi nepřítel obsadil předchozího dne. Pak jsem tam viděl nějaké oddíly přicházet na kopec za námi. Byli od nás, pod velením Šporka. Ve spěchu je pronásledovalo mnoho nepřátelských oddílů. Protože jsem jel na špatném koni, vmísil jsem se tak mezi naše a nepřátelské oddíly. Nedostal bych se odtamtud, kdyby si mne všimlo nepřátelské jezdeckvo. Přece jen se podařilo se skupit několik jezdců, kteří přijeli lesem. Nepřítel, který naše pronásledoval téměř až k armádě, se otočil zpět.

Zmínění Šporkovi jezdci ho pronásledovali. Chorvaté také přijeli bokem a zpět se jich vrátilo něco pod 400. Byli pronásledováni ke své armádě. Od zajatců, kterých bylo asi 150, jsme se dozvěděli, že celé nepřátelské vojsko přišlo k řečenému Jankovu z druhé strany kopce, ke kterému jsme brzy poté došli. Nepřítel se usadil na kopci za řečeným Jankovem. Přes Šporkův alarm se nepřítel rozhodl nestřetnout se v boji. My také zůstali stát. Nepřítel celou noc dělal velký rámus, protože chtěl přivést povozy děla na vyšší kopec před námi. Připravili jsme se mu čelit, pokud by se tam chtěl o něco pokusit. Po půlnoci nechal vystřelit dvakrát butafolu. Na naší straně panovala ostražitost a takto připraveni jsme očekávali dne. V jednu chvíli během dne se nepřítel nahoře v lesíku před kopcem postavil tak, že to zprvu vypadalo, jakoby chtěl ustoupit cestou, kterou přišel. Brzy poté vyrazil k naší pravé straně. Bylo možné vidět, jak je na kopci silný, když jsme spolu s Johannem de Werthem, jehož křídlo stálo na téže straně a postupovalo, obhlíželi usilovně všechny kopce a lesní porosty. Znal jsem velmi dobře toto nepřátelské umění nečinit vždy velký hluk. Již večer předtím jsem požádal polního maršála Götze, abych mohl obhlédnout stranu, kterou nepřítel okupoval. Tak bychom byli varováni a mohli předejít tomu, kdyby chtěl nepřítel vyrazit. Mohli jsme se k němu potichu přiblížit cestou kolem lesa a postavit se mu. Ono místo, jak bylo zmíněno, jsem opustil. Dojel jsem tam dvakrát, večer a ráno. Pak jsem odjel k armádě. Polní maršál Götz mne nechal informovat o tom, že nepřítel razantně pochoduje proti naší levici. Když jsem spěchal, abych s ním promluvil, potkal jsem jeho spěchajícího jezdce. Nejprve jsem potkal generál-vachtmeistra Pompeja. Zeptal jsem se ho, co je to za způsob, že se opouští armáda bez vědomí, aniž byl naznačen jediný důvod k odchodu. Řekl mi, že se tak děje na rozkaz polního maršála Götze.

s. 708

Jel jsem rychle dále. Setkal jsem se konečně s polním maršálem, který mne informoval, že nepřítel postupuje blízko oné výšiny. Jeho lidé byli již nahoře. Nemusel jsem mít obavy, neboť jsem to sám nyní viděl. Chtěl jsem jet dále. On mne požádal podruhé, abych ho nechal přihlížet konci. Chtěl se ujistit, že nebyla zanedbána služba Jeho Veličenstvu. Pak jel rychle dále.

Musel jsem se tam tudíž zastavit, jak mi polní maršál dvakrát připomenul, a pečlivě prohlédnout výhody na místě. Sám jsem to chtěl vidět a ujistit se. Došel jsem za rybník, neboť cesta byla zcela v držení jezdeckva. Snažil

jsem se tam dojit. Mezitím přišel posel od lidí polního maršála a požádal mne, abych si pospíšil a přišel k němu. To jsem učinil. S velkým překvapením jsem spatřil, jak on se všemi jeho jezdci obsadil takovou jámu, odkud nemohl odejít bez vážnějších škod. Musel projít soutěskou mezi dvěma lesy. Po jeho levici a za ním byl hustý les, před ním velký rybník. Uprostřed nebylo mnoho místa, aby mohla projít alespoň kompanie.

Na výšině za rybníkem, která byla po jeho pravici, se rozložil nepřítel s armádou. Děla již střílela na jezdecktvo shromážděné dole na rovině. Aby se tam dalo dojit, muselo se jít opět skrze 2 lesy, podle malého lesíka.

Po pravé ruce se nacházel rozprostřený nepřítel. Nebyl žádný způsob, jak postupovat rovně, aby se prošlo soutěskou dříve nežli nepřítel. Lesíkem na boku, obsazeným pěchotou, se mělo projít nepozorovaně. Toto jsem rychle navrhnul jako prostředek, kterým by většina mého jezdecktva mohla doprovodit zpět pěchotu, dělostřelectvo a zbylé jezdecktvo. Ti ještě nedávali o sobě vědět, že by jeli kolem lesa.

Když jsem vyjel, sešikoval jsem adjutanty a nechal obsadit cestu kolem lesa. Již jsem viděl, že děla a pěchota vstupuje do lesa. Jelikož jsem se musel připravit a oni se už vydali na cestu, nevkázal jsem nic generálu Zeugmeisterovi, že by to měl vidět, rychle odjet k polnímu maršálovi, aby mu byl po boku, dokud nedorazím s jezdecktvem. Na jezdecktvo jsem narazil v plném klusu, když chtělo projet kolem lesa. Všude utíkalo jezdecktvo i pěchota, jak jen to bylo možné. Zmíněný polní maršál nevěděl, jak dlouho se udrží. Byl se vším jezdecktvem překvapen nepřítelem ve shora popsané soutěsce a brzy zahynul. Naše jezdecktvo a pěchota jim nemohlo pomoci. Dorazil jsem tam mezi prvními, neboť jsme k němu měli přijet přes pole. Viděl jsem již zničené oddíly po mé levici, naši pěchotu a dělo. Vraceli se zpět ve zmatku z lesa nahore.

Ve spěchu se pěchota a děla stáhla zpět na výšinu sem k našemu jezdecktvu. Brzy poté se objevila nepřátelská pěchota a jezdecktvo. S pěchotou se dlouho harcovali. Ti ztratili nakonec 16 praporů a několik nepřátelských standart a byli opět zahánáni zpět. Mohlo dojít k větším škodám, protože několik jezdců, kteří je doprovázeli, mohlo prokázat jejich povinnost.

Naše dělo, které nám ještě zůstalo, způsobilo, že nepřítel nemohl lehce prorazit lesem. Byl to v onom lese, kde nepřítel atakoval polního maršála Götze. Švihovka, 8 malých děl a téměř všechna munice byla ponechána. Dozvěděl jsem se o dost později, jak se to událo. Generál Zeugmeister s tím byl obeznámen.

Zatím jsem viděl, že nepřítel na jiných stranách blízké a vyšší výšiny, kde jsme stáli, žene naše zpět. Viděl jsem, že šel do toho tak vehementně, aby se jí zmocnil. Přivezl tam dělo. Abychom přestáli, podle rozkazu jsme se mohli stáhnout. Měl jsem po ruce dragouny bavorského kurfiřta a nějaké švadrony bavorské jízdy. Měli jsme dojet k samotné výšině a zahnat nepřítel zpět. To šlo jen s obtížemi, neboť většina Götzových rozprášených oddílů nemohla být seřazena, natož pak vedena do útoku.

Mezitím jsem rozkázal, aby se na ostatních stranách děla a pěchota spolu s jízdou odebrali na klidnou výšinu. Tam měli zůstat. Nakonec jsem je následoval.

s. 709

Když jsem dojel na onu výšinu, oznámil jsem prostřednictvím pobočníků všem velitelům jednotek, neboť se jednotky ve spěchu a zmatku smíchaly s Götzovými, který stál ukryt za týmž kopcem, aby se opět oddělily a byly přivedeny do předchozího pořádku. Sám jsem to nahlásil generálovi jezdecktva jako nejdůležitější událost. Zpozoroval jsem poblíž oddíly bavorského kurfiřta. Jel jsem zpět a shledal jsem, že po mé levici se neřídili vydaným rozkazem stát za kopcem. Pluky, landsknechti a také celé dělostřelectvo šli údolím k dalšímu vrchu.

Ptal jsem se na to osobně generála Zeugmeistera, kdo to nařídil. Odpověděl mi, že neví. Mezitím, bez větších potíží, jsem nechal obsadit vesnici oddíly bavorského kurfiřta, které tam stály, aby nepřítel nemohl z boku napadnout pochod. Znovu jsem ukázal adjunktům, kde má stát armáda. Nebylo to ale dobyto jako předtím. Avšak na této straně se došlo k jinému vrchu, z kterého jsem nemohl posoudit, jaká je situace. S těmito lidmi jsem přijel na vrch kde jsme stáli předešlého dne a ráno. Tam jsme si vyhlédli stanoviště. Bylo navrženo, jak to místo dovolovalo, kudy mohli pěchota a rejtaři jet tak, aby nemohli být lehce zničeni nepřátelskými děly. S tímto návrhem, jak to bude jen možné, se mělo zaobírat až do večera a poté zjistit, kde nás chce nepřítel obklíčit. Musel k nám nutně sejít na pole. Viděl jsem výhodu v tom, že pole byla přístupná jako schody, po nichž se šlo vzhůru. On k nám nemohl přijít bez uspořádání, tak jako my k němu. Nemohl s pěchotou, stejně jako se svým dělem, snadno disponovat mezi svými vlastními lidmi, které naše jezdecktvo převyšovalo větší odvahou. To způsobilo, že se zatím jezdilo sem a tam. Když jsem se dozvěděl od generála kavalerie, že nepřítel zajal naši pěchotu napadnutou v lesíku, jel jsem s rejtary do zmíněného lesíka.

Oddělil jsem se od zmíněného generála kavalerie, který chtěl uvést do pořádku křídlo po levici, které zůstalo skryto. Kdyby ho nepřítel mocně napadl a chtěl přijít dolů na pole, mohlo by se mu na rovině postavit.

Řečeno hraběti Broyovi, neboť byl předtím u polního maršála Götze, na co mne upomenul generál Pompejo, že tato záležitost není tak daleko, aby se tím on zabýval, témuž velel a bral v pozornost.

Co se týče mne, jel jsem k pěchotě, kde začínal poplach. Připomenul jsem jim jejich povinnosti a odvedl opět na jejich stanoviště. Potom jsem jel k hraběti Broyi a ukázal jsem mu místo, kam by se měl postavit. Jel jsem opět k pěchotě, kde se poplach zvětšil. Konečně začala nepřátelská pěchota ustupovat. Poté jelo všechno jezdecktvo na pravou stranu, kterou jsem s námahou udržel. Obrátil jsem se rychle doleva. Tam jsem našel křídlo již

blízko nepřátelských děl stále v klidu. Mluvil jsem s Johannem de Werthem, který přišel cestou od pěchoty. Řekl jsem mu, že na jedné straně bylo jezdeckto těžce vystaveno nepřátelským dělům a mušketám. Vše zůstávalo tam nahoře. Nevím, na čí rozkaz. Nemohlo se to déle udržet. Rozkázal jsem jim postupovat ve jménu Božím.

Na to místo, kam šel nepřítel k nám, přicházeli z obou stran ti, kteří jako já šli vlevo. To způsobilo, že se nepřítel zastavil. Avšak postupující nepřátelské oddíly na pravé straně způsobily ústup. Tomu se mohlo lehce zabránit, kdyby postoupili ti, kteří byli za mnou, tam kam jsem poslal hraběte Moritze von Hohenlohen a také plukovníka poručíka Creilsheimba.

Těch několik se celkem dlouho přesunovalo. Když ale oni viděli ostatní ustupovat opět dolů z kopce, utekli. To jsem vlastně nemohl vědět, neboť jsem nepochyboval, že jim to bylo ohlášeno. Ti, kterých se to týkalo, plukovního poručíka von Colb a plukovníka Capira, které jsem osobně dosadil k postavení na naši levici, ustoupili z postavení, o kterém je řeč. Většina oddílů z těžké strany šla kolem vsi, ve které předtím bylo hlavní stanoviště. Tito vyhnali nepřítel z kopce pryč. Bylo tam ponecháno dělo a pole bylo opuštěno.

Poté, co se ale jezdeckto dostalo k zásobování, dalo to nepříteli čas a kuráž se opět shromáždit. Toto drancování zabralo nějaký čas. My jsme ztratili všechny vyšší důstojníky, a také plukovníka.

s. 710

Na levé straně vyhnal nepřítel z pole naše oddíly, které stály při mně. Musel jsem se vydat k pěchotě na kopec, kde pěchota stála ve zmatku. Přesto byla několikrát přivedena zpět do pohotovosti. Plukovník Callenberg mi poslal několik oddílů jezdeckta, ale ty nic neobsadily a neudržely. Proto jezdci ustoupili z obou stran pěchoty. Nepřítel na ně zároveň vytáhl s jezdecktem a pěchotou. Nakonec oni učinili to co já. Nezdržovali se a v zástupech rychle utíkali. Ponechali mne za sebou nepřátelským jezdčům. Nezpůsobivě odjel spolu s jedním rytmistrem. Nakonec jsem se přece jen dostal do lesa a se zmíněným rytmistrem jsme byli na úzké cestě. Z týlu přišli 2 kaprálové a přiložili mi pistole k hlavě. Jimi jsem se nechal zajmout, neboť jsem se z toho beztak nemohl dostat, protože můj kůň byl velmi unaven. Nepřítel se nacházel vpředu a na všech stranách. Pak řečený rytmistr, který jezdil lépe než já, byl zajat necelých 50 kroků ode mne. To se událo na pravému křídle. Tato událost se udála tak rychle, že nebylo možno zmizet z jednoho místa na druhé. Toto jsem nevěděl. Až jiní o tom mluvili.

Dozvěděl jsem se, že oni díky špatnému rozkazu jeli k nepříteli, co koně stačili běžet, přes špatné pole, které jako schody od sedliny k sedlině, bylo dost těžké vystoupat u cesty. Bez většího uspořádání nebylo možné jít. Pak oni a ostatní vyčistili pole od nepřítel.

Některí, kteří pronásledovali uprchlíky, se otočili zpět. Naše znovu napadli z obou stran a vyhnali z bojiště. Nepřátelské zásobování tomu bylo nepochybně velkou příčinou.

Vyhlásil jsem přípravy k obraně, ale nedal jsem rozkaz k hlavnímu útoku, nýbrž jsem vše ještě obhlédl, abych to lépe řídil. Chtěl jsem obeznámit všechny důstojníky s mým názorem, že bych raději viděl, aby obrana byla hotova k večeru, neboť u Götze a také u mnoha jiných tak mohli cítit lepší soustředění. Po ruce bylo málo munice.

Dobrá část našich děl byla ztracena. Proto nezbyvalo nic lepšího než čekat na nepřátelskou jízdu, až bez pořádku potáhne po špatné cestě, nebo na ně hromadně vyrazit. Nakonec se domluvilo, aby se neničilo nepřátelské zásobování a s ničím se nemanipulovalo. Ale nakonec, jak zmíněno, jsem na jedné straně viděl rabování, což nebylo rozumné takto se zbytečně zdržovat.

Toto je úplná zpráva o tom, co se událo od mého odjezdu z Prahy k nešťastné hodině ztráty armády a jak proběhlo mé zajetí.

s. 711

24. 2. nepřítel postoupil s armádou po pravé straně proti kopci, kde stála nepřátelská hlídka. Za ním se s armádou stáhl do lesa. Velmi se diskutovalo o ponechání 3 děl. Přítom zahynul sám plný maršál Götze, což se muselo vzít v patrnost.

Odtamtud táhl obloukem z jednoho kopce k jinému, dokud nebyl opět nahoře, kde měl předešlé noci hlavní stanoviště. Pokaždé se na novém místě řádně rozestavil tak, aby mohl sledovat hornaté a zalesněné oblasti. Nepřítel byl přiveden k velkému běsu. Uskutečnilo se tak jedno z nejtvrdějších a nejkrvavějších střetnutí, které zatím nebylo k vidění v posledních letech.

Nepřítel nasadil s velkou odhodlaností velkou sílu čítající jízdy 2000–3000, na pěchotě to samé, takže každý musel být alespoň trochu zraněn. Střetl se s takovou hrdinnou obranou, že po velmi tvrdém boji, který trval od 8. hodiny ranní do 4. hodiny odpolední, nakonec Nejvyšší popřál vítězství jeho straně. Nepřítelem byli zadrženi zajatci, jak přibližuje seznam. Co se ale týká důstojníků, roztroušených sem a tam, nemohli být vlastně všichni identifikováni.

Na jeho straně, díky Bohu, nezůstal nikdo z generálů, ani zraněn. Když generál-major Goldstein učinil první útok po pravé straně, byl postřelen, i když ne vážně. Oba plukovníci, Reusch a Seestett, byli zabiti spolu s několika málo důstojníky a množství jich bylo zraněno. Mnozí mrtví leželi roztroušeni ve velkém množství sem a tam v pohořích a lesících na dobré 2 míle cesty. Z nich několik tisíc nebylo identifikováno.

Dělostřelectvo, tedy 26 děl, bylo bez zásobování, neboť jak bylo uvedeno, armáda neměla nic jiného, než co měli generálové a vyšší důstojníci na karetách a u sebe. Takové velké štěstí bylo doprovázeno i neštěstím, které nemůže být opominuto. Stalo se, že nepřítel s 3 eskadronami ničil zásobování za svým křídlem, které stáhl. Avšak neměl mnoho času na to dohlížet, zvláště když byly vícekrát napadnuty generálovy osobní karety. Co zmizelo, to padlo do jeho rukou. Odnegli si minimum a pro to spropitné se několikrát sekalo.

Seznam zajatců a zemřelých. Polní maršál hrabě von Hatzfeld, 2 polní podmaršálové Mercy a hrabě Brnau, 3 praporečníci Zaradetzky, Don Foelix a Trauditzsch, 7 plukovníků Schiffer, Tappe, Meuther, Binau, Lanau, Königseck a Mersi, 9 podplukovníků Frittra vom Piccolomini, hrabě Worfuse, Schmidt, hrabě Buckerme, hrabě Revenhüller, Casstanati a 3 další podplukovníci, jejichž jména nebylo možné ve spěchu zjistit, 6 vrchních praporečníků, 20 rytmistřů, 23 kapitánů, 10 místokapitánů, 58 poručíků, 1 plukovní ubytovatel, 24 praporečníků, 27 korouhvičů, 20 strážmistřů, 36 kapralů, 41 poddůstojníků, 21 trubačů a brnířů, 4000 prostých vojáků. 45 standart, 32 korouhví, 26 děl, všechny muniční vozy.

Ze zásobování nic jiného, neboť to se ponechalo u Tábora, část byla přesunuta k Českým Budějovicím. Dostaly se jim karety vyšších důstojníků a u nich se nacházející vozy. Z vyšších důstojníků mohli být identifikováni ti zabiti, kteří byli ve spěchu zjištěni a nebyli koňmi zle rozdupáni a zřízeni. Polní maršál hrabě Götz, plukovník hrabě von Waldeck, podplukovník od Piccolominiho, jmenovitě hrabě podplukovník Mapp, podplukovník Stimbeln von Lintheim. Několik praporečníků, rytmistřů, kapitánů a dalších, kteří byli identifikováni, bylo pohřbeno. Bylo zabito asi 3000–4000 prostých vojáků.

s. 713

Večer 23. 2. jsme se postavili proti sobě. Polní maršál ještě téhož večera jel na výšinu a nechal obhlédnout ono místo. Pak jel do tábora. Dalšího dne s netrpělivostí požadoval, aby se sledovalo, co by mohl nepřítel provést.

Na onom místě se nedostávalo vody a naši lidé museli napájet své koně z rybníka mezi oběma armádami, neboť nepřítel držel výšinu po své pravé a naší levé ruce. Odtamtud dorážel děly na ty, kteří přijížděli k vodě. Jelikož několik oddílů přitáhl s děly na výšinu, probralo se, zda nepřítel umístil svou armádu na onu výšinu. To se ale nestalo. Nepřátelská armáda setrvala na pozici, kde stála předchozího večera. Jak mi bylo sděleno, pouze nějaké oddíly obsadily výšinu. Pak se polní maršál rozhodl jet po naší pravé straně ke kapli, která ležela na výšině.

s. 714

Po večerce byly vykonány obranné práce. Zásobování jelo vpravo. Pak došlo k rozdělení. Pěchota na pravém křídle a děla se zásobováním zde. Postupovali, aby rychle dobyli výšinu, čehož se dosáhlo. I když tomu byl nepřítel blízko, přece jen jsme toho místa dosáhli dříve než on. Při jeho příchodu nás tam našel stát a opět se musel stáhnout zpět. Vzniklo ale takové zdržení, neboť on kvůli úzkému lesu nemohl pokračovat rychlým pochodem.

Poté jsme obsadili jízdu před námi ležící dvůr. Později došlo ke střetu v následné podobě.

Polní maršál Götz, poté co viděl, že onen zmíněný kopec nemůže být dobyt, nechal jízdu a pěchotou obsadit výšinu a lesy, které mu byly svěřeny. Tam odvelel jezdec polního maršála Torstenssona jeho mušketýry, spolu s předvojem z pravého křídla. Naše pěchota je brzy dostihla a zmíněný dragoun utekl. Ale pravé křídlo nepřítele, které nemohlo projít skrze zmíněný les, se muselo odebrat vlevo kolem lesa a srazilo se s naším pravým křídlem.

Po udatném nasazení obou stran se nepřátelské pravé křídlo muselo stáhnout. Mezitím pěchota na obou stranách nestřílela, jen na sebe potrubovali. Hned na začátku zahynul polní maršál Götz. Císařští se museli po tvrdém střetnutí zachránit útekem. Švédské levé křídlo se snažilo obejít nepřátelské levé křídlo, které předtím stálo v lese, a zahnat je pomocí svých děl, která nemohla projet úzkým lesem. To se jim zdařilo. Všechna děla byla v jejich rukou i s municí, až na jedenácté, které opanoval polní maršál Hatzfeld, ale bez jediné koule.

Poté ale naše pěchota pronásledovala nepřátelskou pěchotu přes rovné pole, následovaná kavalerií. 2 brigády generál-majora Mortaignie a plukovníka Seestatt trpěly nouzí. Plukovník Seestatt zahynul a mnoho dalších důstojníků bylo rozdrceno. Jelikož bylo toto místo špatně umístěno a císařští nacházeli svého soupeře sem a tam, museli se stáhnout. Začali ustupovat a hledali místo, kde by získali výhodu k tomu, aby se mohli lépe zachytit. Polní maršál Torstensson s pravým křídlem a několika děly přitáhl na výšinu. Odtamtud mohl obtěžovat nepřítele na zmíněném místě. Proto tam nepřítel nemohl zůstat a musel jít pryč na předchozí místo, kde stál v noci.

Mezitím naše pěchota s levým křídlem došla opět na pozici k pravému křídlu a společně pronásledovali nepřítele. Také ho ostřelovali děly při odchodu. Nakonec byl z naší strany téměř obklíčen, ale probil se z pole. Tak ho nechali jít. Jeho dělo bylo několikrát získáno. Polní maršál Götz a mnozí jiní vyšší důstojníci byli zabiti a zajati. Hovořilo se o tom, že by nás to moc nestálo, kdyby se využilo výhody.

Když byly naše čelní oddíly odvolány zpět, nepřítel šel ve spěchu pryč nad soutěsku. K zajištění svého ústupu nechal na této straně soutěsky obsadit a zatarasit mušketýry malý zalesněný kopec. Kopec byl snadno dobyt a nepříteli mohl připadnout další. Polní maršál tam odjel po obdržené zprávě, aby to viděl. Dle rozkazu polního maršála, mušketýři a 10 plukovních děl měli opět napadnout nepřítele ve zmíněném lese. Nepřítel ale, jak bylo zmíněno, nebyl na odchodu, nýbrž držel tento kopec s celou armádou v uzavřeném šiku. Kráčel se svou pěchotou na zmíněné mušketýry. Udeřil na ně a dobyl 10 plukovních děl. Stalo se, že polní maršál nechal přijít svou

pěchotu a postavil ji v lese. Tam se odehrál opět tvrdý střet a ještě mnoho tvrdších proběhlo před polednem. Neprátelské pravé křídlo, kde se brigáda dostala mezi pěší brigádu Dona Felixe, operovalo na našem levém křídle. Jeho levé křídlo na našem pravém. Celá armáda tvrdě bojovala. Několik pluků našeho pravého křídla

s. 715

nebylo pohromadě a trpělo nouzi. Některé pluky nepřátelského levého křídla se dostaly k našemu zásobování a vydrancovaly mnoho karet a vozů. Uprostřed se opět ocitlo naše pravé křídlo a protivník jej napadl tak, že se museli dát na útěk. Pěchota vůbec nestřílela a držela se tak dlouho, dokud její obě křídla nebyla z pole odražena. Mnoho se událo na našem levém křídle, neboť nepřítel dostal zmíněnou brigádu opět mezi sebe a pokaždé, když byly jeho oddíly napadeny, opět se seřadil za touto brigádou. Pročež nakonec generál-major Duglass, který velel levému křídlu, se třemi eskadronami postupoval rychle na tuto brigádu, která se sice bránila silnou palbou, ale byla eskadronou zcela zničena.

Poté bylo celé císařské pravé křídlo ve zmatku a uteklo. Hrabě Broy, který tomu velel a mnoho dalších vyšších důstojníků bylo zajato.

Zdálo se, že je konec a nepřítel utekl. Přijelo 5 eskadron kyrysníků, které byly předtím u našeho zásobování a jely lesem od nepřítel k naší pěchotě do týlu. Naši se museli občas otočit na nepřátelskou pěchotu. Přišly některé pluky našeho levého křídla,

s. 716

které první bylo připraveno, a uvítaly těchto 5 eskadron. Ony, tak jako celá císařská armáda, musely utéct. Byly ale většinou zajaty a zničeny.

Toto poslední střetnutí trvalo 3 hodiny, ale nikdo neslavil vítězství. Na obou stranách zůstalo mnoho mrtvých. Nakonec, přece jen díky pomoci Boží, vítězství připadlo na švédskou stranu. Jejich heslo bylo Pomáhej Pane Ježíši Kriste, císařské heslo bylo Svatá Marie.

EXKURZ II

Krátký, ale pravdivý popis a zobrazení velmi tvrdého a krvavého střetnutí, které se konalo 24. února roku 1645 v Čechách u Jankova mezi císařskou armádou s podřízenou částí bavorské pěchoty a švédské válečné armády

Leták ze sbírky vévody Augusta (*Harms – Schilling – Wang 1997b, 553*).
Překlad E. Kovalda

V nadcházejícím měsíci únoru roku 1645 švédská pěchota přitáhla do českého království a celá armáda pod velkým nejvyšším polním maršálem Leonhardem Torstensohnem přišla ke Kadani. Císařští generálové také shromáždili jejich pěchotu a za obezřetného pochodu přešla jejich pěchota řeku zvanou Otava. Jelikož se švédská pěchota nemohla dostat na ona místa, střídaly obě strany na sebe děly navzájem, bez utrpení vážnějších ztrát, kromě několika osob a koní, zastřelených u švédského zásobování. Protože generál Torstensohn viděl, že císařští a bavorští generálové váhali před touto řekou a místem, táhl s celou švédskou armádou jak to bylo rychle možné k Vltavě. Půl míle od Zvíkova objevil několik brodů a na těchto místech se mu zdálo vhodné přejít. Tak s armádou postoupil k Voticím a Jankovu (A). Císařští generálové neotáleli, nýbrž rychle šli na Tábor s většinou zásobování, zbytek byl poslán do Budějovic. Za takového pochodu se setkali 23. února se Švédy. Okamžitě všichni obsadili nejvhodnější kopec a opevnili se tam. Na vytýčeném místě lokalita Jankova nemohla být vůbec zvláště využita. Ráz okolí byl takový, že kvůli nepřístupným pohořím a houštinám nebylo možné zformovat patrolu, tím méně přisunout zásobování. Přesto císařská armáda udržovala krok se švédským pochodem. Hledali často místo k utáboření (což v tak velkém mrazu Švédy velmi ničilo). Švédové ho hledali také v ruinách. Nejvyšší polní maršál Torstensohn se všemi generály a plukovníky řídil vojenskou radu a jednomyslně bylo rozhodnuto napadnout jejich nepřítel a postavit se mu čelem. Proto se 24. února otočil s celou armádou k vrchu (B), kde císařští postavili jízdní hlídku (C), která ale utekla z kopce při švédském příchodu. Stáhla se za kopec do lesa. V tomto lese se tvrdě bojovalo, když tam dorazil také generál Götz (D). Po těžkém boji (v němž byl sám generál Götz zabit) musel být kopec a místo vyklizeno Švédům. Odtamtud se obloukem od kopce ke kopci úspěšně stáhli k jejich hlavnímu stanu (F) a postavili se do nového postavení (F), kam směřovali řádně seřazení Švédové (jichž se mnoho nacházelo na kopcích a v lesích). Pak císařští a bavorští generálové s armádou znovu zuřivě napadli Švédy (G) a hájili se rytířsky tak, že došlo také k těžkému a velmi krvavému střetnutí (H), jaké se neudálo za poslední léta. Udatným bojem a odhodlaností císařských bylo hodně Švédů zraněno a přinuceno k obraně. Pročež to trvalo od časného rána (8. hodiny) do 4. hodiny odpolední. Nakonec po oboustranné udatnosti a hrdinství, vítězství štěstím připadlo Švédům. Císař-

sko-bavorská pěchota musela opustit pole (I). Švédové získali mnoho zajatců, dle uvedeného seznamu. Všemo-
houcí a milosrdný Bůh chtěl vzbudit lítost v křesťanském milosrdenství nad tímto žalostným proléváním křesťan-
ské krve a dopřát nám z milosti toužebný dlouhotrvající mír, našimi pány a skutečně pokojnými knížaty, z vůle Je-
žíše. Amen.

Popis císařských zajatců: nejvyšší polní maršál Hatzfeld, nejvyšší polní podmaršál Merey, nejvyšší polní
podmaršál hrabě Bruny, nejvyšší polní strážmistr Zaradetzky, nejvyšší strážmistr Don Felix, nejvyšší strážmistr
Traudizsch, plukovník Schiffer, plukovník Raple, plukovník Meuther, plukovník Binau, plukovník Lanau, plu-
kovník Königs Eck, plukovník Mersch, podplukovník Frittwa z Piccolominiho pluku, podplukovník hrabě Wor-
susse, podplukovník Schmidt, podplukovník Buckerme, podplukovník hrabě Keffenhüller ještě spolu s 4 před-
ními důstojníky, 6 praporečnicků, 20 rytmistů, 25 kapitánů, 10 místokapitánů, 53 poručíků, 1 plukovní ubytovatel, 24
praporečnicků, 17 korouhevnicků, 20 strážmistů, 36 kapralů, 41 poddůstojníků, 21 trubačů a bubeníků, asi 4000
prostých vojáků, 45 praporů, 32 korouhví, 26 děl. Všechny muniční vozy, karety některých vyšších důstojníků
a pár jejich osobních vozů.

Císařští mrtví: nejvyšší polní maršál hrabě Götz, plukovník hrabě Waldeck, podplukovník hrabě z Piccolo-
miniho pluku, podplukovník Mayo, podplukovník Stimbeln von Lintheim.

Nalezeno několik předních důstojníků, kteří ale byli koňmi tak rozdupáni, že je už nikdo nemohl rozpoznat.

Na švédské straně byli zabiti a zraněni: nejvyšší polní strážmistr Goldstein, který vedl a přestál první útok,
nebyl smrtelně postřelen do pravé ruky; plukovník Reusch byl zabit, plukovník Seestädt byl také zabit, kromě
nich bylo zraněno a zabito dalších 100 poddůstojníků a vojáků.

Legenda k vyobrazení: 1. Ves a zámek Jankov, 2. Švédský pochod na kopec, 3. Císařská hlídka projela
z kopce, 4. Torstensson narazil na generála Götz, 5. Švédské zásobování projelo kolem, 6. Švédské zásobování se
zdržuje stále za kopcem, 7. Císařský batalion, který byl postupně obklíčen, 8. Několik císařských oddílů, které za
kopcem dobylo švédské zásobování, ale většina byla pobita, 9. Císařský útěk a průchod.

Poděkování:

Děkujeme M. Bubna-Liticové za překlad monografie Slaget vid Jankow; Hasičskému sboru v Jankově a Základní
škole v Jankově, zvláště M. Sochůrkové, za obětavou a všestrannou pomoc při terénním výzkumu; M. Krylovi za
spolupráci při terénním výzkumu a digitálním zpracování obrazových materiálů a T. Blažkové za digitální
zpracování archivních pramenů.

PRAMENY

Lotichius, J. P. 1707: Theatri Europaei fünfter Teil. Frankfurt am Mein. 3. vydání.

KARTOGRAFICKÉ PRAMENY A DALŠÍ MAPOVÉ PODKLADY

Josefské mapování list 178 (Laboratoř geoinformatiky UJEP Most). *Mapy stabilního katastru:* Broumovice 1830,
Čečkov 1841, Jankov 1841, Janovská Lhota 1841, Nosákov 1830, Odlochovice 1841, Pičín 1841, Ratměřice
1841. *Katastrální mapy:* Broumovice 1914, Čečkov 1924, Jankov 1906, Janovská Lhota 1923, Nosákov
1893, Odlochovice 1902, Pičín 1923, Ratměřice 1914. *Vojenská mapa 1 : 75 000* list Sedlčany 4153
z r. 1929. *3. vojenské mapování 1 : 25 000*, 5. vydání list 4153/2 (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru
v Praze). *Mapy 1 : 5 000* (Vlašim 9-6 z r. 1988; Vlašim 9-7 z r. 1994; Vlašim 9-8 z r. 1990 a Sedlčany 0-6, 0-
7, 0-8, 1-5, 1-6, 1-7, 1-8 všechny z r. 2001); *1 : 10 000* (23-11-01; 23-11-02; 23-11-06; 23-11-07; 23-11-11;
23-11-12 všechny z r. 1991); ZM 23-111 Jankov z r. 1993; ZM 23-113 Miličín z r. 1993 a *turistická mapa*
1 : 50 000 Česká Sibíř a Táborsko sever, edice Klubu českých turistů 41 z r. 1999.

Letecké snímky bojiště z 29. 5. 1949 (Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad Dobruška).

LITERATURA

Altová, B. – Matoušek, V. – Šimek, J. – Karlík, P. v tisku: Veduta švédského tábora v prostoru Brandýsa n. L.-Staré
Boleslavi v r. 1640, Historická geografie.

Bělina, P. 1995: Tricetiletá válka a vývoj strategického myšlení. In: J. Petrůň (ed.), K 350. výročí bitvy u Jankova,
Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35, 127–134.

- Bingel, H. 1969: *Das Theatrum Europaeum*. Wiesbaden.
- Brouček, P. 1995: Der Feldzug des schwedischen Heeres und seiner Verbündeten nach Niederösterreich im Jahre 1645. In: J. Petráň (ed.), K 350. výročí bitvy u Jankova, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35, 155–174.
- Coufalík, J. 1995: Osídlení na území bojiště před bitvou a po ní. In: J. Petráň (ed.), K 350. výročí bitvy u Jankova, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35, 105–111.
- Čornej, P. – Bělina, P. 1995: *Slavné bitvy naší historie*. Praha.
- Dangl, V. 1995: K otázce zapojení Juraja I. Rákociho do tridsaťročnej vojny. In: J. Petráň (ed.), K 350. výročí bitvy u Jankova, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35, 119–125.
- Doležal, D. 2000–2001: Jankovské tažení ve světle dopisů Jiřího Františka Miličovského z Braunberka, Středočeský sborník historický 26–27, 45–53.
- Dudik, B. 1879: *Schweden in Böhmen und Mähren 1640–1650*. Wien.
- Englund, P. 2000: *Nepokojná léta*. Praha.
- Fidler, J. 1995: Bitva u Jankova – záměry a realizace. In: J. Petráň (ed.), K 350. výročí bitvy u Jankova, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35, 37–59.
- Fuss, U. V. 2000: *Matthaeus Merian der Ältere. Von lieblichen Landschaft zum Kriegsschauplatz. Landschaft als Kulisse 30 jährigen Krieges*. Frankfurt a. M.
- Gantzer, P. 1904: Torstensons Einfall und Feldzug in Böhmen 1645 bis zur Schlacht bei Jankau, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 42, 1–26, 421–441.
- Gantzer, P. 1905: Torstensons Einfall und Feldzug in Böhmen 1645 bis zur Schlacht bei Jankau, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 43, 168–185.
- Habart, Č. 1994: *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko IV. Sedlčany*.
- Habart, Č. 1998: *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko I. Sedlčany*.
- Harms, W. – Schilling, M. – Wang A. (Hrsg.) 1997a: *Die Sammlung der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel, Band 1 Ethica. Physica*. Tübingen.
- Harms, W. – Schilling, M. – Wang A. (Hrsg.) 1997b: *Die Sammlung der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel, Band 2 Historica*. Tübingen.
- Havel, P. 1995: Bitva u Jankova v obecném historickém povědomí. In: J. Petráň (ed.), K 350. výročí bitvy u Jankova, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35, 73–75.
- Hojda, Z. 1995: Jankovská bitva ve švédském a evropském dějepisectví. In: J. Petráň (ed.), K 350. výročí bitvy u Jankova, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35, 65–72.
- Hojda, Z. 1975: Literatura a edice pramenů o bitvě u Jankova, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 16, 287–293.
- Chemnitz, B. von, 1858: *Königlichen schwedischen in Teutschland geführten Kriegs ... Th. 4, Worin dessen völliger rechter Verlauf unter des Feldmarschalln H. Leonhard Torstenssons etc.*, Stockholm.
- Kryl, M. 2006: *Bitva u Jankova. Krajina bojiště v době třicetileté války*. Nepublikovaná bakalářská diplomní práce. Fakulta humanitních studií UK Praha.
- Martínek, F. 1932: *Maršál Jan Goetz a bitva u Jankova*, Vojensko-historický sborník I/2, 15–88.
- Matoušek, V. 2005a: *Bitva u Třebele v roce 1647 – obraz a realita. Příspěvek ke studiu vedut v díle Theatrum Europaeum*, Historická geografie 33, 249–280.
- Matoušek, V. 2005b: *Několik poznámek k archeologickým metodám studia vývoje novověké krajiny (zkušenosti z bojiště třicetileté války u Třebele na Tachovsku)*, Historická geografie 33, 410–420.
- Matoušek, V. 2006: *Třebel 1647. Krajina s obrazem bitvy*. Praha.
- Maur, E. 1995: *Bitva u Jankova 6. března 1645*, Historický obzor 6, 50–51.
- Pavlovský, P. 2006: *Jankov. Z jankovských kronik*. Praha.
- Petráň, J. 2001: *Příběh Ouběnic*. Praha.
- Petráň, J. (ed.) 1995: *K 350. výročí bitvy u Jankova*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35, 35–181.
- Petráňová, L. 1995: *Bitva u Jankova v českých slovesných památkách*. In: J. Petráň (ed.), K 350. výročí bitvy u Jankova, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35, 76–104.
- Pinsker, Č. 1901: *Bitva u Jankova*, Věstník královské české společnosti nauk, 1–44.
- Polišenský, J. 1960: *Třicetiletá válka a český národ*. Praha.
- Polišenský, J. 1970: *Třicetiletá válka a krize XVII. století*. Praha.
- Rezek, A. 1860: *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637–1648)*. Praha.
- Romaňák, A. 1995: *Příspěvek k organizaci žoldnéřské pěchoty a jezdeckta*. In: J. Petráň (ed.), K 350. výročí bitvy u Jankova, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35, 143–152.
- Slaget 1945: *Slaget vid Jankow 1945: 1645 – 24. 2. – 1945*. Stockholm.
- Šimek, J. 2000: *Úvodní studie k bitvě u Třebele z roku 1647. Kritika písemných a ikonografických pramenů*. Nepublikovaná bakalářská diplomní práce. Institut základů vzdělanosti UK Praha.

- Šimek, J. 2002: Bitva u Třebele v Theatru Europaeu, *Minulostí západočeského kraje* 37, 87–108.
- Šustr, V. 1975: Bitva u Jankova 5.–6. března 1645. K výročí 330 let, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 16, 273–285.
- Šustr, V. 1994: Bitva u Jankova 1645. *Votice*.
- Toegel, M. 1980: Bitva u Jankova – rozklad císařské armády a politiky, *Folia historica Bohemica* 2, 283–306.
- Turek, E. 1995: Prapory a korouhve z bitvy u Jankova. In: J. Petráň (ed.), *K 350. výročí bitvy u Jankova*, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 35, 61–64.
- Vlasák, A. N. 1873: *Okres Votický, nástin statisticko-historický*. Bibliotéka místních dějepiscův pro školu a dům, sv. I. Praha.

DIE LANDSCHAFTSPANORAMEN EINER SCHLACHT BEI JANKOV IN DEM THEATRUM EUROPAEUM

Unsere Studie beschäftigt sich mit drei Abbildungen der Schlacht bei Jankov in dem 5. Band des „Theatrum Europaeum“ (Lotichius 1707), eines der wichtigsten publizistischen Werke des 17. Jhdts. (Abb. 6, 10–11). Der Zusammenstoß der schwedischen und der kaiserlichen Armee bei Jankov am 6. März 1645 wird für eine der bedeutendsten Schlachten des Dreißigjährigen Krieges nicht nur in Böhmen, sondern auch in ganz Mitteleuropa gehalten. Obwohl sie sich grundsätzlich in vieler Hinsicht nicht von anderen Begebenheiten ihrer Zeit unterscheidet, gilt sie dank einiger Umstände als außergewöhnliches Ereignis. Unmittelbar nach der Schlacht, noch auf dem Schlachtfeld wurden die Augenzeugen durch die große Anzahl der Opfer überrascht (Es wird mit ca. 7000 Gefallenen gerechnet.). Dieses unerwartete, organisatorisch anspruchsvolle und vorwiegend im Kontext der Landschlachten des Dreißigjährigen Krieges völlig vereinzelt Manöver der schwedischen Armee fand Eingang in die Geschichte der Militärstrategie. Dies vor allem, weil General Torstensson noch vor dem Schlachtbeginn die Verhältnisse auf dem Schlachtfeld vollkommen zu seinen Gunsten änderte. Das Schlachtergebnis brachte überdies eine ernsthafte Bedrohung der habsburgischen Macht. Die kaiserliche Armee ist im Wesentlichen bei Jankov vernichtet worden. Die Schweden hatten daher den Weg nach Wien frei, und der 35 Jahre dauernde Krieg schien am Ende zu sein. Die Menge des Quellenmaterials sowie das Dauerinteresse böhmischer und ausländischer Forscher zeugen ebenfalls von der außergewöhnlichen Bedeutung der Jankauer Schlacht. Trotz dieser Tatsachen standen ikonographische Quellen (bisher) nur am Rande des Forscherinteresses.

Im Verlaufe der Arbeit folgten wir der Methode eines vollständigen interdisziplinären Studiums der ikonographischen Quellen zu den Kriegsereignissen des Dreißigjährigen Krieges (Matoušek 2006; Altová – Matoušek – Šimek – Karlík im Druck). Mit Hilfe dieser Methode werden das archäologische Studium (insbesondere das Aufsuchen, die Dokumentation sowie die Interpretation von Oberflächenrelikten vergangener menschlicher Aktivitäten), das Studium der kartographischen Quellen (in unserem Falle vorwiegend die Kartenserien, beginnend mit den Karten des Stablen Katasters aus den Jahren 1830 und 1841) mit den Methoden des kunsthistorischen Studiums sowie des Studiums der Schriftquellen kombiniert.

Der Vergleich und die Analyse der Informationen über die Jankauer Schlacht im „Theatrum Europaeum“ entsprechen den allgemeinen Erkenntnissen vom engen Zusammenhang von Text und Bild in den Werken der frühneuzeitlichen Publizistik. Im Falle der Berichterstattung über die Schlacht bei Jankov kann man sogar voraussetzen, dass die Serie der Landschaftspanoramen mit den ausführlichen Legenden den primären Informationsträger darstellt. Im Vergleich mit den Abbildungen bietet der Text recht wenige Informationen. Stellenweise ist er außerdem schwer verständlich. Der Wert des Textes besteht eher in der Authentizität der Aussage von Augenzeugen bzw. von Schlachtteilnehmern. Im Unterschied zu den Abbildungen umfasst der Text auch allgemeinere räumliche und zeitliche Zusammenhänge der Schlacht. Auf diese Art und Weise ergänzt der Text die in Abbildungen dargebotenen Informationen.

Die Abbildungen der Schlacht sowie des Schlachtfeldes schöpfen offensichtlich aus einer gründlichen Geländekenntnis sowie aus den Detailkenntnissen der Kampfoperationen. Jede der Jankauer

Abbildungen bringt mehrere Geschichten. Wenn man den Inhalt verstehen will, benötigt man die Texthilfe bzw. die Aussage von Schlachtzeugen. Die Schlachtlandschaft ist im Wesentlichen wahrheitsgetreu abgebildet. Stellenweise beobachtet man allerdings auch eine Vereinfachung, wie im Fall des Wasseretzes südlich der Gemeinde Jankov. Der Autor widmete seine Aufmerksamkeit insbesondere dem Süd- und Zentralteil des Schlachtfeldes, wo die wichtigsten Ereignisse stattfanden. Der West- und Nordteil des Schlachtfeldes dagegen ist vereinfacht abgebildet. Der Ost- und vor allem der Nordostteil des Schlachtfeldes stehen ganz am Rande des Interesses des Autors. Hier treten nicht nur Mängel, sondern auch Fehler und Irrtümer auf. Von der Betonung der Kampfeignisse sowie von der Auffassung der Landschaftsbeschaffenheit zum Nachteil der Detailabbildung zeugen sowohl die Reduktion des Wasseretzes als auch die nahezu völlige Abwesenheit von Wegen sowie Ungenauigkeiten in der Darstellung der Wohnsitze.

Die spezifische Technik der Geländeabbildung kann für den heutigen Betrachter schwer verständlich sein. Der Autor wollte offenbar die Schlachtlandschaft detailliert abbilden, da er augenscheinlich wiederholt den Beobachtungsstandpunkt wechselte. Jedes Panorama stellt die Schlachtlandschaft von einem anderen Ort dar, wobei die einzelnen Abbildungen mehrere Teilansichten umfassen. Schon auf der ersten Orientierungsabbildung sowie auf dem folgenden Panorama der ersten Morgen- und Vormittagskämpfe schaffte der Autor eine Komposition aus einer Reihe von Teilansichten aus verschiedenen Standpunkten und Richtungen (Abb. 7–8). Trotz bestimmter Vorbehalte gegen die Ungenauigkeit der Details sollten die Glaubwürdigkeit sowie die Prägnanz der Veduten hoch gewertet werden. Die Qualität des Werkes von Mardefeldt kann am besten beurteilt werden, wenn man eine Serie seiner Jankauer Veduten mit einem zeitgenössischen Flugblatt vergleicht (vgl. Abb. 22). Auf dem Flugblatt befindet sich offensichtlich eine nur imaginäre Schlachtlandschaft. Im Unterschied zu den Gravierungen von Mardefeldt ist das Schlachtfeld auf dem Flugblatt vom Norden abgebildet.

Abb. 1. Vereinfachte gegenwärtige Karte der Wohnsitze und Wege im Raum des Schlachtfeldes

Abb. 2. Gesamtkarte der morphologischen und gegenwärtigen hydrologischen Verhältnisse

Abb. 3. 3D-Modell der Schlachtfeldlandschaft. Blick von Süden

Abb. 4. Rekonstruktion des Schlachtverlaufes nach P. Englund 2000, S. 381

Abb. 5. Anordnung der kaiserlichen und schwedischen Armee bei Jankov in Böhmen. Lotichius 1707, zwischen S. 716–717. Strahover Bibliothek

Abb. 6. Gesamtplan des Schlachtfeldes bei Jankov. Lotichius 1707, zwischen den S. 716–717. Strahover Bibliothek

Abb. 7. Karte der morphologischen und gegenwärtigen hydrologischen Verhältnisse der Schlachtfeldlandschaft mit den Beobachtungsstandpunkten und Richtungen. A, B, C – vorausgesetzte Grundstandpunkte für die Beobachtung; A1, A2, B1, C1 – die für eine detailliertere visuelle Landschaftsbeobachtung günstigen Standpunkte und entsprechende Aufzeichnung. A3 – Standpunkt eines Beobachters auf dem Abschlusspanorama der letzten Schlachtphase. Standpunkt mit Fragezeichen – weitere vorausgesetzte Beobachtungsstandpunkte. Zickzacklinie auf dem Niveau des Ostteiles von Hartmany – eine die Aussicht verhindernde Linie bei der Beobachtung aus den Punkten B, B1, C, C1. Dunkle Linien zwischen den Punkten A-A1-A2-A3, B-B1, C-C1 – vorausgesetzte Wege von Beobachter/Beobachtern

Abb. 8. Grundbeobachtungspunkte und Richtungen auf dem Einführungsplan des Schlachtfeldes (vgl. mit Abb. 7). Gepunktete Linien – vorausgesetzte Wege von Beobachter/Beobachtern. Strichlinie – gedachte Position des Beschauers

Abb. 9a. Gegenwärtiger Blick auf Chrastišov von Süden

Abb. 9b. Gegenwärtiger Blick auf Chrastišov von Nordnordosten

Abb. 10. Der erste Zusammenstoß am Morgen und Vormittag. Lotichius 1707, zwischen den S. 716–717

Abb. 11. Der weitere und letzte Zusammenstoß am Nachmittag und Abend. Lotichius 1707, zwischen den S. 716–717

Abb. 12. 1 – Detail der Gemeinde Jankov auf dem Einführungsplan. 2 – Detail der Gemeinde Jankov auf dem Abschlusspanorama

Abb. 13. 1 – Detail des Einzelhofes Vlčkovice auf dem Einführungsplan. 2 – Detail des Einzelhofes Vlčkovice auf dem Schlachtfeldplan bei Nosákov

Abb. 14. Ein schematischer Plan der Räume, wo eine systematische Oberflächenuntersuchung der Relikte von vergangenen menschlichen Aktivitäten realisiert wurde

Abb. 15. Dokumentation der Raine von Terrassenfeldern und weiterer Geländereликte im Raum A. Im Südwestteil der Ostfuß von Džbány, am Norden Černý vrch, im Südostteil der Berg Chrastišov

Abb. 16. Dokumentation der Raine von Terrassenfeldern und weiterer Geländereликte im Raum B. Berg Peterkúv vrch

Abb. 17. Dokumentation von Terrassenfeldern und weiteren Geländereликten im Raum C. Hartmany und Umgebung. Oben Anlage Hartmany, im Südostteil Geländereликte im Raum des Höhepunktes 537 südlich von Nosákov

Abb. 18. Skizze eines unbekanntes Objektes im Nordostteil von Hartmany. Oben Grundriss, unten länglicher Schnitt

Abb. 19. 3D-Modell der Anlage von Relikten nach der Förderung von Bausteinen (?) auf dem Höhenpunkt 537 m südlich von Nosákov

Abb. 20. Dokumentation von Terrassenfeldern und weiteren Geländereликten im Raum D. Oben Waldkomplex Opátov, unten Žákovy

Abb. 21. Schematische Karte zum Umfang des Waldbewuchses. 1 – der älteste (?) Waldbewuchs, bzw. Bewuchs, welcher keine Spuren einer agrarischen Nutzung auf Grund der Gelände- sowie kartographischen Quellen nachwies. 2 – Landschaftsflächen, die noch vor der Entstehung der Karten des Stablen Katasters bewaldet waren. 3 – Die auf der Karte des Stablen Katasters bewaldete Fläche, allerdings auf der Militärkarte aus dem Jahre 1929 sowie auf einer Luftaufnahme aus dem Jahre 1949 wieder entwaldet, in der Gegenwart bewaldet; 4 – Zunahme des Waldes von der Zeit der Kartierung des Stablen Katasters bis 1945; 5 – Zunahme des Waldes in den Jahren 1945–1993

Abb. 22. Abbildung des Schlachtfeldes bei Jankov auf einem zeitgenössischen Flugblatt

BLANKA ALTOVÁ, JAROSLAV ALT, VÁCLAV MATOUŠEK
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ UNIVERZITY KARLOVY, U KRÍŽE 8, 158 00 PRAHA 5

JAN ŠIMEK
ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN, FILOZOFICKÁ FAKULTA UK, PALACHOVO NÁMĚSTÍ 2, 110 00 PRAHA 1

